

Adysgrifiad o destun Peniarth 164

[t.24=f.63v] 361 a lliw a da ac o chollant y tir o diffyc hyny neb a ballo a dyly ynill yr neb ae collo. Ny dyly yr vn hagē dalu y da dros y gilyd, o Gyvyrderw allañ ny dyly neb rannv ae gilyd na chadw tir gan y gilyd. Ny dyly nei ap kyfyrderw na {nei ap brawt} atran o k' hywel. Ny cheiff neb dir kyuyrderw y dat yr y ovyn o blegyt y dyn a vuassei varw sef yw hyñy yr y vot yn hanvot oe waet ef. O myñ ef y tir Govynnet ef.....

.....
...heb etiued oe Gorff nev gytt etiued oe vrodyr nev geu[yn]derw nev gyfyrderw ac na bo dieithyr keiuyn or tir idaw yr arglwyd a vyd etiuedw.....hwnnw kany dyly neb dir o gyfyrderw allã. Hwnnw a elwir teir y lletaf y geynyoc o k'. { }
O Gwerth arglwyd ryw tir hwnnw y vab ae dat yn vyw o byd [m]arw y mab heb etiued oe Gorff ehun y vrodyr nev y geuynderw nev y gyfyrderw ae keiff ac wynt a dlyant dalu y abediw ae dat yn vyw a llyna vn lle y telir o k' ony byd idaw vrodyr na chefynderw na neb ae dlyo o k'. Nys keiff y dat y tir kanyt ymch.....

.....
Etiued y brawt hynaf a dyly kystadlv, ac etiued yr jeuaf a dyly dewissaw mal y dlyer yr jeuaf pei byw. ac velly o hynaf y hynaf ual petynt yn vyw y brodyr. Kyuyrderw a dyly kymeinyaw pawb ae gilyd ac o hyñy allan ny dyly neb kymeinyaw ae gilyd eithyr trigo pawb ar y syd yny law y rãn hoño a vyd ar dir gwelyawc sef yw hyñy Tir y dlyo pawb dref y dat ehun. Ar dir kyllidus ha.....al tref

kyfrif maer a chyngellawr a [rin]gyll a dyly rannv .. odi y b..b g....
au gylyd.

[t.25=64r] [Tri pet]h ny dyly kytiryogyon ev rannv derwgoet d[owly]
wern a cherric.¹ Tri adeilat ny rennir, melin a fferllan a choret.

364 Llyma mal yr holir tir o gyfran. Kyntaf yr holir o ran: Dyuoat a
dylu mab ar yr arglwyd ac ervyn idaw y dlyet yny lle ar lle ae o wir
a o gyfreith a dywedut y vot y vrodyr yny atal racdaw yna y dyly yr
arglwyd y dyvynnv oll ar y tir a menegi y hawl yna y dyly yr hawlwr
ar y tir menegi wedy yr eisteder arnaw yn Gyfreithyawl y vot yn **365**
briodawr dyledoc ar y tir hwnnw ac yn vab yw dat teilwng ac ar bob
tir yw dat fford y may dlyet yw dat ym pob tref ac nachauas ef
gyfrañ an y vrodyr nev gan y vrawt or tir rackwn, ac o sit a amevo y
vot yn briodawr vot digawn idaw a gatwo y briodolder ganthaw ac ot
oes a dyweto ry gael o honaw rañ or tir gynt bot idaw ae gwyr nas
kauas dim o rañ, ot adefir y vot ef yn briodawr nev yn dyledoc y gael
kyfrañ yawn yw kyfrañ ac ef. Os gwedir yawn yw mwynhav
gwybydyeit a cheitweit yr hawlwr. Os yr amdiffynnwr a dyweit
dyoer heb ef ny wadaf i dy vot yn briodawr ac yn vrawt ym Eissyoes
tv a thal a geueist a rañ a geueist ti am y lle yma ac a gymereist o
vod a hwnw y syd gennyt {yn y lle ar lle}ac os gwedy may ym
digawn ae gwyr ac ar y k' y dodaf innev kanys keueist dy gwbyl na
dyly dithev ym{a} **366** rañ bellach, ot adef yr hawlwr bit ar gauas.
Os gwatta mwynhaer gwybydyeit yr amdiffynnwr. Os ef a dyweit
yntev Dyoer heb ef dechrev holi a wnaethvm i a dywetut vy mot yn

¹ Y mae'r 2 driawd hyn i'w cael ar d.114 yn Llan 121 yng nghanol trioedd eraill. Dichon bod J. J yn codi trioedd o ganol testun Pen 164 a'i lleoli hefo'i gilydd yn nhestun Llan 121.

dyledoc yma ac nacheueis rañ yr moet ac o sit a amevo vy yn dyledoc bot ym digawn² a gatwo vump[ri]odolder am dylet gennyf ac o byd a ameheuo ym na cheueis iâu rañ or tir bot ym a wyr nas keuais a hynny y syd digawn yny k' y wybot hyny [t. 26 ff.64v] ac nyt vy mot yn briodawr a dodeis i ympeñ Gwybydyeit namyn vy mot heb rann or tir hwn. Sef achaws yw vy mot heb rañ am na cheueis yr moet ac ny rywedeist tithev vy mot i yn briodawr ac ar y k' y dodaf innev nat llesteir arnaf yr ardelw a wnaethost y vwynhav yn tystyon am keitweit. K' a dyweit ynyd holo dyn p[et]h drwy dystyon a cheitweit o chw[yl] wed[ir] yn y erbyn dylv mwynhav y dystyon o byd hawl y dy³⁶⁷lier dod[i] tystyon nev keidweit {arney}. Ot adefir yr ymadrawd a cheissyaw diua yr hawl drwy ardelw k'aul arall ouer yw y tystyon kanys ydiw y dyn ehun yn adef yr hyñ a ddodet arnaw. Ac wrth hyñy nyt reit praw arnaw namyn na wadws yr amdiffynnwr yr hyñ a dodes yr hawlwr arnaw. Sef yw hynny y vot yn wr priodawr gynt. Nyt adefws yntev namyn y vot yn briodawr gynt. Ac am hyñy y dywedwn ni nat cwbyl addef hyñy a dlyv or hawlwr mwynhav y dystyon ac o ffynna ev tystyolaeth dlyu rannv ac ef yr ymrysson. A ffe tystyeu yr hawlwr na wadwyt yr hyñ a dywawt. ac erchi brawt am hyñy nyt oed reit idaw wrth dystyon ereill namyn am na wadwyt a adywawt rac broñ yr ynat rannv ac ef a dylit.

.....y dynNy ellir lludyas idaw kyfran nac egoret vo yr amsser na chayat. **368** Ny dylly brawt kymryt tir kynnif {na thir

² rhwng 'digawn' ac 'a' ceir bwlech lle yr ymddengys fod yr ysgrifydd wedi dileu ychydig o eiriau.

anilis} yn lle tref {tat}os kollir ny dlyir ydaw kan kym.....h
anilis yu lle dilis.....

Hawl Atran. val hyn y may holi tir atrã nev gyfrañ. Keuyn dyrw a
dyly holi tir o atran. Dwedet yr hawlwr {wedi cyweriaw pleidiav}y
vot yn briodawr ar y tir or kyf a dlyv honaw rannv ac ef {o}echaws
yyn geuyn derw yr llall {neu yn} or tir val y dyly rañ ac o b...
a ameh.....

[t.27=ff. 65r] **anarllenadwy.**

[t. 28=ff. 65v] ...rañ y gan y gar. Dywedet gael oe dat neb o honaw ehun
dechrev rañ ac y dyly ga³⁷³el rañ gwbyl or tir kany dryllia k' dlyet a neb, a
bot idaw yntev digawn a wyr kael dechrev rañ o honaw ac a gatwo priodelder
ganhaw ae dlyet. Dyoer heb yr amdiffynnwr ny dlyaf i attep or hawl hoño.
Sef echos [y]w Rannv a wneuthum a thydi kyn no hyñ nev yn tadev nev yn
rieni ath ran dithev ae rañ wyntev yth law ettoñ. Os ti a wedy hyny mi ae
roddaf ympeñ y rannwyr a vu ryngom.....thi gynt os addef gennyt hyñ
byd ar a geueist. Os yntev a wata y rannwyr ranner ac ef o newyd. Sef echos
kany dodes yr amdiffynnwr ympeñ gwybydyeit, kany eill rañwyr vot yn
wybydyeit, kany eill neb vot yn wybydyat ar a wnel ehun a bot yr
amdiffynnwr³ yn dywedut wneuthur o honunt rañ y ryngthaw ar hawlwr ac
yn rodi yny peñ ehvnein y wneuthur hyñ ny allant dwyn tystiolaeth arnaw.
Pe yntev a dywedei wneuthur rañ ryngthunt gynt ac adaw gwybydyeit o ereill
ar hyñ ar vot y ³⁷⁴rañ o rei ae gwelsei ac ae gwydyat da y dywedassei a
kyfreithyawl.....hawl diaspat ach ???wyn.....

³ ceir hoel dileu yma eto rhwng 'am..' ac 'yn'

abediw eu tat m[w]y noc arall. Ny dyly o dir kyfrif vynet oe dydyn o cheiff o dir yny dref a wassanaetho yr hawlwr yn da o digawn. Ny dyly neb dalu ab[e]diw na brawt nac ewythyf o dir kyfrif {eithyr.....}

ac nys tal neb ony b... mab yrellir holi tir kyfrif eithyr pan

[t. 30 ff. 66v] **378** Tri amsser y byd cayat k' am dir a dayar yw holi y Gwanwyn ar kynhayaf yr amsseroed y dyweit y k' a dydyev dydon ny dlyir attep am dir yr amsser hwnw ony byd vn or tri thir nyt reit aros yr amssed ryd. Tir eglwys a thervyn a thir rwng amp[ri]odaw⁴ {a ffriodawr o byd yr amp[ri]odawr yn atal tir racdaw} a heuyt or kañ mlyned arall allan nyt reit y neb attep yw gilyd am dir a daear kan kayws k' rynthunt ony byd gwnaethur vn or t[ri]* twryf kyfreithyol ae llad kelein ae llogsi ty ae torri aradyr. Ae kyfreithyol y twryf llogsi ty nev lad celein a chyfreith yn cospi neb ae gwnel os addef nac ef kany bo **379** kyfreithyawllad kelein o llad dyn hageñ gelein ef a aill y dyd a daw pan dyweter gayu k' am y dir ac na dlyer attep idaw ae dir dwyn ar gof lad kelein o honaw nev losgi ty nev dorri aradyr yn lludyas medyant yr llall ar y tir a Gwneuthur yawn o honav am hynny y arglwyd a chenyd a hyñy a seif idaw mal yn dystyolaeth rac kayv k' rynthaw ae dlyet. o cheiff braw drwy arglwyd nev drwy neb ae gweles nev drwy gof llys nev wlat. Nyt reit aros amswser y rannv tir rwng kytiryogyon a dlyoent y rannv o bydant duhun wynt. Os tai a vyd ar dir a ranner ac na vynnerv ov rannv y neb Bieuffo y tei a eill vynet ymeith ae dei

⁴ Yn dilyn y gair hwn ceir y geiriau canlynol wedi eu dileu gyda llinell drwyddynt 'ar llall vn ryw ac ef'.

hen gannyat p[er]chennoc* y tir Torrer y pyst ar keibrev y ofyfuch ar
 dayar ac aet ymeith ae dy onys lludir a chroes os kroes a rodir
 kyrchet yntev y g' ar Gyfreith a varn idaw Gychwyn ae dy ymeith
 am na thorro y daear nyt eidaw **380** Neu gwynet am gam groes yn
 lynu? kanys kam yw kroes ny bo gwaeth dim yrd[i] kany byd
 gwaeth y tirdrostaw am na llycrer nar yt na gweir na
 chlawd nitneb dragyv doli tir eithyr o
 roi yn waet tir ac os ryd ar.....[t. 31=ff 67r] **381** mynet idaw vot yn
 wir ar y gytleidyr hyń a dyweto o l.....ac ny ceiff oet bellach am
 y lw no hyńy. Mach am y vechni a dyng os amevir may yawn y
 eturyt. Mach hagē a geiff oet t[ri]* diev y ymgoffav ay mach ay nyt
 mach, ac ot adef votoet⁵ {p...fnos} a gaiff y baratoi tal os ehun
 ae tal. Ygnat a geiff oet ix y ymgoffav am y vrawt o byd pedrus
 ganthav y bwy y barnawd hi. Nys keiff na morwyn na leidyr nac
 abat na bugeil. Nac effeiryat bellach no hyt yny allo trannoeth ganv
 efferēn yny wisc. Llyna vessur Trefgord k'yawl...tei ac vn aradyr ac
 vn odyn ac gordd vn gath ac vn keilawc ac vn tarw ac vn bugeil. **382**
May heuyt lawer o dynyō y dlyir credu ev tystyolaeth ehunein.
Rodyat am y rodi ot ymryssonir ymi y rodet heb yr vnheb y
 llall y my y rodet ympeń y rodyat y byd yna y bwy y rodes ef {am
 hynny.....}. Deylyat ysgrbyl ar yt ot ame{u}hir pa le y cat
 wynt.....dyly tyngv odiwes ollryeit a
 bleyneyit yr ysgrbyl..... ae lw ef a Gredir, yna ...a
Edling pan holer...obyry y vorwyn a dyweto ar wr dwyn treis arnei a

⁵ Ceir hoel dileu ar ol y gair hwn gyda 'pythefnos' wedi ei ysgrifennu uwchben.

chaffel y gwr yn wirion dyoer heb y wreic ony dugost di dreis **383** y
arnaf innev morwyn wyf i ettoñ ac ny dylir amobyr ym ? yna y dylir
yr edling vynet yw ffrovi ae tharaw a chaly ac os ef ae keiff yn
vorwyn bit vorwyn hithev yr hyñy etoñ heb golli breint y
morwyndawt o byd hithev.....or bl.....et amobyr dros yr echos
kyntaf ac nys tal dros ..kyt ar edling a llyna ye edling yn
d.....Gwreic rwng y dev vab a aner yn
Pwy hynaf pwy ieuaf y geissyaw y tydyn.....wl.....

[t. 32=ff.67v]⁶ Morwyn Heuyt a dyko Gwr lathlut a chyn kysgv
genthi Gov.....o honey yr Gwr peth a rody di ym a henwi or gwr
peth a meynyoli y rodd a chymryt kret o honey hithev ar hyñy o
cheis ef anwadalv wedy hyñy nys dichawn kanys geir yw y geir yny
lle hoño am y Gweryudawt a chael hynny o honey yn vorwyn gynt.
Esgussodwr a dyngo y greir yn k'yawl a dlyir credu y lw ehun {os
arglwyd a ganhyata}**384** Raglaw a gaffo dogyn vanac ar dyn am
ledrat ny elir Gwat yny erbyn a geir vyd y eir yna ac nyt reit idaw
dyngv.....ef
sef yw amodwr edurydwr ar yr amot mal ar dir a daear nev ar beth
marw {ang.....} ar vwynyant lwdyn nevnev arwastauot gwas
vev weinidoc.⁷

[t. 33=ff.68r] **115 Deuparth Gweith yw y dechrev. Trioed kyfreith.**
O dri mod y Sarheir brenin aberffrav heb.....
.....
.....

⁶ Mae hanner y ddalen wedi ei chroesi allan gan yr ysgrifydd X
⁷ 'sef.....weinidoc' fe pe bai wedi cael ei ysgrifennu ar ben rywbeth arall.

Tri meib ny cheiff y tydyn **116** breinyawl yr y bot yn ieuaf mab y {vrenin} aberffraw kanys yr hynaf ae keif a mab Grweic a Gaffo tir o vamwys a mab a roder ar vaeth ar vab eillt o ganyat arglwyd kyt caffo ef dir ny cheif ef y tydyn. Tri ffeth ny dyly y brenin vot hebdun {i. anhebkor} ynat lys a bard teulu ac effeiryat. Tri wrllys a dyly y vrenines kroen belev aan a charllwng. Tri ffeth y syd reit y wadu pan water sarhaet meuyl na sarhaet, na dyrchaf Gossot, a Gwaet na gweli nac idaw nac yw arglwyd nac yw genedyl. Teir sarhaet nyt ardecheur Sarhaet brenin am dorri y nawd neb lad y gennat, a Sarhaet a daler am Ladd celein, a Sarhaet altut.

O chwyn dyn am ariant.....

Tri angkyfarch Gwr pan ysgaro ae wreic {y varch} y aruev **117** oll a thwnk y dir {mal.....a neb}. Trydyd yw y wynebwerth a del idaw amarall{ny cheiff hi ran pan ysgaroent o honunt}. Tri anghyuarch Grwreic pan ysgaro ae gwr y thri..... y chowyll ae hwynebwerth am vot oe gwr gan Greic arall...amarch idi ae sarhaet sef yw hynn os maed y gwr hi a hi yn wirion a llyma gam gosp o g' [t. 34=ff.68v] Teir Gweli tauawt ny thelir namyn y arglwyd dirwy anostec nny dadlev. Eil yw torri tyllued rwng dev dadlevwr lle gater kyfreith ryngthunt. Trydyd ymgeinyaw o dyn ar llall yn llys arglwyd wedy gossoder nawd yn vn or teir gwyl arbannic. Tri dyn y Telir gweli tauawt idunt ynat yn medylyaw am y vrawt nny vrawtle ac effeiryat nny wenwisc yn darlleyn llyurev wyllyev vchel. Trydyd **118** yw y arglwyd pressennawl {sef a delir idunt wynebwerth.....}

Tri dyn y degymir idun.....krist y degwm ac ygnat a geiff
y decuet geinyoc or y varnv arnaw eithyr lle dieithrirwr a
Geiff obyr mana[c]. Sef yw y decuet geinyoc a dalo y peth a vanako,
ny keiff ynat y decuet am dir a lladrat a gwerth kelein {nac ymlad}
eithyr pedeir ar ug..... Trilad kelein ar y tir ymryssonedic o
lladd yn

ket adawo y gwr **119** oe vot yn galwr ac oe vot yn drewedic y anadyl
ac or na allo vot genthi yn da. Teirgweith y keiff Gwreic
Wynebwerth nyt amgē pan gaffo y t.....

Teirer genthi gyntaf ny dyly vynet od yno hyt.....
wuet nos wrth ymgyfevniaw ae gwr a ffan y ysgaro ae Gwr ny dyly
gychwyn or ty hyt ympeñ y nawuet dyd ac yna mynet yn yr eidi oll.
A ffan vo marw y gwr ny dyly vynet or ty hyt ympeñ y nawuet dyd
ac yna mynet onyt y mardelw oe bot yn veichyoc hi a dyly oet yna
wrth y hardelw drwy rodi mach ar.....

[t.35=ff.69r] ugeint o ffalla y hardelw idi kanys y hardewl bot yn
was y beichyogi. Tri char elyn dyn . Tan a dwuyr ac arglwyd. Sef
echaws yw arglwyd a dienyda y neill brawt ac a dial y llall. Eil yw
Tan a lysc y neill brawt ac a differ y llall .a.. ryñ ac anwyd. Trydyd
yw dwuyr a vawd y neill brawt ac a differ y llall o sychet nev o beth
arall. Tri.....llys ynad a medic a bard {sefyll y cowyll}. Teir
palvawt vechni kyntaf yw o ffryñ dyn peth y gan arall ac erchi mach
o honaw ar y da gan y neb ae gwerthws mi ae rodaf heb y dyn a rodi

y law o honaw yn llaw mach ac na del y dyn dylei kymryt mach yw kymryt⁸ gan y mach ac y rodi y law yn llaw y mach namyn ystynnv y law parth ar mach ar mach parth ac yntev a thebygv bot yn digawn hyńy k' a dyweit nat Gyrm y vechniaeth honõ yny dy...ef.....wrthi... cany medrwynt y chymryt yn iawn kyt bot mach ef y gan y neb ae rodes yn vach a{m} vynet y llaw yny llall idun wy. Nyt mach ef yr ae {dlei y gymryt}am nat aeth y llaw yny llall. Eil yw o d' y dyn prynnv peth gan y llall ac erchi mach ar y peth hwinnw a dywedut or dyn ae Gwerthws mi a rodaf vach ac ystynnv y law parth ar mach ac or mach parth ac attaw yntev ... rodi or mach y law yn llaw y neb ae {gwerthws} y da na mynet yn vach idaw k' a dyweit yna y vot ef yn vach yr gwr ae kymyret yn k'yawl ac nat mach yntev y gan y gwr nys rodes ynawlonyt oes le idaw y kymello y vechni.....Govit a del or

[t.36=ff.69v] Trydyd yw o d' y dyn kymryt mach y arall ar beth yny abseń a dyuot rody awdyr y mach a rodi y vechni yn llaw y mach a henwi y dyn nyt ydiw yny lle a rodi y law yn llaw y mach ual nat ydoedd k'yawl a dyuet y mach ar procurator yr hwń y sydd yn lle y dyn yr henwyt y vechni idaw a rodi y vechni idaw ar llaw yny Gilyd ae henwi or mach yr hwń nyt ydav yny lle heuyt y vot ef yn vach k' a dyweit na rymya y vechni ohonno. Sef pahã kyn el y llaw yny gilyd **122** y bob vn or t* y buant am y vechni ny henwyt hi yr procurator hwń ae kymyrth wrth hyńy ny dyly ef nar vechni nar hawl. Pei henwei y mach y hwinnw y vechni reit vydei idaw ehun

⁸ yn wreiddiol ceir ch yn lle k ond mae'r ysgrifydd wedi rhoi dotiau isod a'r llythyren k uwchben.

tal y tal yr Gwr yr henwyt idaw y vechni ac nat ydoed nny lle nys dyly. cany chymyrth y vechni o law y mach val y dlyei ac am hyńy na rymya hithev ac am hyńy y Gelwir wynt y Teir Paluawt vechni. Sef ystyr yw Anwyt y balyf yw rwymaw y dwrn pan wrthnepper hi a ffan dynner hi dracheuyn ellwng y rwym ac am hyńy nyt diffleis y rwym hithev ac am hyńy na seif y mechniaethev {kanys y neill beń yr balyf syd egoret ar llall yn rwym}. Tri lle y Telir tystiolaeth ar anifeil. vn yw o d' y dyn llad ki dyn arall ar dyn bieuffo y ki yn dywedut y vot yn vugeilgi ar llall nny amev reit yw yr neb bueuffo y ki bot idaw gymydoc vchlaw ac arall is law y gadw y vot yn vugeilgi ae welet y bore y mynet ymlaen yr ysgrybyl ar nos yn dyuot nny hol adref. **123** Eil yw o d' [t.37=ff.70r] y gi wneuthur kyflauã nev dwy nev deir a diheuraw o bob vn or dwy nev dalu drostaw {ac} ar y dryded holi or dyn y gwnaeth ef eissywet idaw a bot y perchennoc yn keissyaw diheuraw y gi ar hawlwr yn dywedut nas geill oe vot yn gynevodic ar vrathu ac yn keissyaw am hyńy y rwymaw wrth y droet 2P yw lad mal yr eirch k' yna y dyweit o geill brovi hyńy y dyly. Tyryded yw o d' y dyn llad ki kyndeiryawc ae holi o berchennoc y ki ef a dywedut nat oed gyndeiryawc y ki ar llall yn provi y vot k' a dyweit y Geill y brovi. Sef mal y provir y welet yn ymlad a chwn nev a dynyon Nev wedy yssu y dauot o ovit yr heint ac os praw ryd yw y lad. Sef byd kyndared y Gi nny deint y ych nev vuch {nev berchenoc korn} nny Gorn. y varch nny Garn. y dyn nny deint heuyt a rac y Govit or lle honno y cnoant ev tauodev. Teir Gwraged ny dyly ev gwyr yawn y ganthunt am ?? Godineb {os gwnant}.vn yw

Gw**124**reic a dyker llathlut ket gwnel yr gwr arall a vo da ganthi ny dyly wneuthur yawn yr gwr ae duc lathlut ony chauas y hacwedi. Eil yw Gwreic⁹ a gysgar genthi yn Gyho{e}dawc o garadas ked gwnel honno yr gwr arall ny dyly y gwr kyntaf a gysgws genthi vn yawn. Tyrded yw Gwreic lwyn a fferth ny dyly y gorderch y genthi vn yawn kyt gwnel anweirdeb a chymryt vn arall o myn yntev y gwr kyntaf a dywedassam vhot beidiaw a ryw wr.....godineb ny dyly hi vn yawn y gan y gwr pan el ymeith.....eil gwr.....

[t.38=ff.70v]yl dyrnawt pen hyt yr ymenrod? aff hyt yr ymysgar a thorri vn or iiii post a gw[e]rth k' ar[nunt]. T[ri] argae llys drws y porth drws y neuad drws yr ystauell k.....rei hyny a lesteiryai dynyõ yr llys{.....} **125** Tri ffeth a dyly mab ieuaf yn ragor rac y vrodyr heb y tydyn b[reyny]awl ar tei.....wynt ryntunt vn yw telyn [ai]l tawlbwrð trydydcwlldyr. Tri ang[hy]farch adefedigdlyir ev difwyn.....wy.....w daly ae hebawl yn llygrv yt a dwyn march nev gas..y rybudyaw gw.....kyrch a llu Gorwlat A dwyn m[ar]ch nev gassac y geissyaw effeiryat y dyn ymperygl.....v vedyc rac y golli heb gymvn nev Eissyev medic. Teir buch a dyly brenin. Buch a dyko kyngellawr yn attauael g[we]stua y brenin a buch a gaffer gan dyn dr..... rañ or anreith orwlat a buch luyd a buch wyl vo?. Tri Gweith o byd y goff ny wneuthur ..deir nny bwyll.....yw hyny nny oleuat ef a dyly wynebwerth kyll.....yr a thedyf bwyall a gwarthaf gant gallawr ar tri gweith hyñ ny dyly ny **126** dyly y gof llys y wneuthur y neb yn

⁹ 'a ysgarer a hi' wedi ei groesi allan gyda llinell

rat peñ gwayw a chyll cwllodyr a chant callawr. Tri lle rañ k' yn dev hanner kyntaf yw rwng dev vroder kyhyt ev gwarchadw.....yngv o bob vn.....yn yn iawn, yawan yw y k'ranu.....A mach wedy bo marw y cynnogyn ef a

[t39=ff.73r]¹⁰ 446 Treis anghynyrchawl yw hwn a dyker y ar dyn ac ny chaffer yn llaw. Sef p*[er]thyn am hwnnw kwynaw yn k'awl ac ymrwymaw yn g' rac bron a gyrrv deirgwaith y greir y dreis y dyd ar dyd ar lle ar lle {a henwi y da} ac onys gwedir yn llym yn yr vn modd ac y gyrrwyt ef Tyster nas gwdawyt yr ynat ar gwyrda ac yna kyfadef vyd y dreis ar y dyn. Sef yw y Gosp yr arglwyd teir punt ae da yr dyn. Os gwedir yn k'aul mal y gyrrer llw decnyn a deug[eint] {heb gaeth heb alltut}a vyd ..wadu os gwrthdwng yr hawlwr arnaw ac velly ym pob lle y **bo** reith vuryedic Gwrthdwng ae beri y reith{.....}Kyfreith hywel a dyweit nat oes dreis onyt treis Gwreic nev vorwyn kanys difwyn d[ir]wy dreis yw gwialen arynat {a ffiol aur.....}ac am dreis morwyn y telir hoño eissyoës herwyd aruer teir punt yw 447 difwyn dirwy dreis a their punt yw difwyn dirwy ymlad y delgwaet. Cosp am waetlydu tir arglwyd pan lader dyn yw punt. val hyn y may am dreis morwyn pan y treissyer kychwyn yr llys os dichawn {or pryt bugilyd}**or** lle y treissyer ae dillat am y ffeñ nev yny llaw dan waed a chwyn kanys y rei hyñy yw teithi treis gwreic, llef a chorn a chwyn yw teithi treis am da a dangos arwyd y dreis os morwyn vyd sef yw hynny gwaet a y

¹⁰ ff.71 a 72 wedi eu camrwymo ar ol ff. 74.

morwydyd ae dillat a , a henwi **448** y neb ae treissyawd a ffa dref {a fa dyd}yna y dyly yr arglwyd bot yn diogel or dyn. Pan del y vorwyn rac broñ val hyñ y dyly vessu[ra]w y [c]hwyn ymrwymaw yngk' yn gyntaf ac yna dywedet y ch..gaws {vesur} y chwyn kwynaw {a wnae...} hoñ {ae henwi}.....y.. **[t.40=73v]** seuyll yny chwyn. Messur kwyn hoñ rac hwñ y sydd yn seuyll yn gynyrchawl rackwñ ae henw[i] , meuyll ac amarch a sarhaet a gwaet a gweli ae Gwneuthur o vorwyn yn wreic a llygrv y morwyndawt ar dorri y dyd ar dyd yny lle ar lle ar dref ar dref yny kymwt ar kymwt ac yna ymaualet ar galy yny llaw assw ae llaw dehev rodet ar y kreir a thynget yr kreir deir gweith y gwneuthur o honaw ef ar galy hoño yn wreic o vorwyn {oe hanvod} a dwyn arnai dreis ac ony{s} gwata tystet hithev nas gwadws {yn k'aul}. Os yntev a vyñ y wadu dyoer heb y chyingaws ny elly di wadv hyñ yny **449** erbyñ y {geir}¹¹ hi kanys vn yw or {nawryn}a gredir y thystyolaeth yw morwyn am y morwyndawt. Gwedy kwyno yn amsserawl a chyrchu y llys mal yr eirch k' ac arwyd treis arnei dan y dangos yr arglwydiaeth yn ir a gwir a dywett ef o k' yna y dyly hi erchi y chowyll ae wyneperth ae dilysrwyd ae sarhaet ae hagwedi a gwialē aryant kyhyt a hyt y{ng}enev {yr arglwyd} pan eistedo yny gadeir yr arglwyd a chyfref a fferuedvys gwr a ffiol eur {a chlwr} a anno diawt vnweith yr brenin pan delo o hely {yn sychedic} kyn dewet vyd y clwr ac ewin amaeth a daloy aradyr vii mlyned nev a blisgyn wy gwyd . Ony eill

¹¹ 'llw' sy'n ymddangos yn wreiddiol ond y mae wedi ei groesi allan a 'gair' wedi ei ysgifennu uwchben.

ef dyuot y hyńy Torrer y aylodev gwr{a}wl sef yw hyńy dispader
ef.dehol yntev os myn ny dily ef

yny Gaffo.....

O byd llei hi no xii blwyd nyt reit attep idi **450** o byd llei y gwr no
... nyt atep. Sef vyd y hacwedi os merch brenin xxvii punt y chowyll
viii punt. Merch vchelwr y hacwedi yw iii punt y chowyll punt {sef
yw y chowyll hyń a gaffo am gweryudawt}. Merch mab eillt y
hacwedi yw punt y chowyll trugeint y sarhaet a delir idi wrth vreint
y that nev y ffenkenedyl {nev y brawt}dewisset. Traean a dily hi
sarhaet y brawt. Y dilystawt yw meichyev a fferi meithrin y
beichyogi o bei idi [**t. 41=ff.74r**] {.....}

Os treis gwreic a gwynir kwynet or pryt bugilyd a chyrchet y llys
dan waed a llef.....os geill Gwedy y rwymer yngk' dywedet y
chyingaws drosti y threissyaw ae hamerchi ar dyd ar dyd yny lle ar
lle a dywedet bot o honaw genthi oe....fod ac y dreis a gyrret yn
gyfreithyol y Greir y dreis {deir gwieth a ymauaelet **457** ae galy} ar
sarhaet ar meuyll ar amarch onys gwata yr amdiffynnwr y greir.
Tystyret {y gyt ar vn du} y chyingaws drosti na chwbyl wadws a
galwet am vrawt. Sef a wyl y gyfreith yna dilyv or amdiffynnwr
wadu y treis a decgwyr a deugeint gyt ac ef.....Onys
digawn i wadu talet teir punt yr arglwyd ae hamobyr drsoti ae
sarhaet os gwreic vyd wrth vreint y gwr ony byd wrth vreint y
brawt. Os yr amdiffynnwr a dyweit val hyń o threissywyt ty di nyt
myvi ath dreissyawdd di namyn arall. Dyoer heb y...y kyngaws y
wreic ragot ti y kwyneis i ac y dwyf yn seuyll ym kwyn a thydi a

dalywyt ar y weithret a reit yw y tithev ac y bawb y kwyner racdaw yn neill ae adef a gwadu ae ardelw kyfreithyawl nyt wyt tithev yn dywedut ardelw k'aul drossot ac am hyńy mi a rof ar y k' y dily dithev yn neillae ad ddef ae gwadu a galw **452** ydwyf am vrawt y Gyfreith a dyweit y dily ef vn o rei hyńy yn ehegyr, kanys o thev ef dros vessur k'aul may yn addef o k'. Sef yw messur k'. Kyn tys[t]v or hawlwr dorgweith arnaw nat atebws. Os yr amdiffynnwr a dyweit pe ron vot yn wir a yrreist di arnaf ny dlywn i diygyaw ytt am y dreis. Sef echos yw y dyd yd wyti ŷ haerv arnaf dwyn treis arnat yd oed gyt a thi wreic arall ¹² ac ar y k' y dodaf i na dly.....diw? y treis y dwyt yny gyrrv arnaf gwir a dyw[eit] o k', o gwedy di nat oed mi a brouaf {drwy wybydeit} y bot os adefi bit ar a geueist **[t. 42=ff. 74v]** arall yr bychanet vo eithyr mab ac ar.....na thalaf yawn a.....prouaf.....lle arall. Ny dichawn puteyn kwynaw kwyn treis o sarheir hi hage[n] taler y sarhaet idi wrth vrent y brawt **453** o byd idi ony byd wrth vrent gwr a hanffo o dlyet y that ae galanas os lledir heuyt Na Gwreic vut kany dyly dyweit dlyv dim ny eill gwynaw treis. Nyt a reith yn ol daly a damdwng eithyr lle diwato dynTreis a lladrat ac anghyfarch o bydant kynyrchawl y p[er]thyn amdanun tri ardelw ae kadw kyn coll ae geni a meithrin ar arwaessaf. Angyharch. Os angkynyrchawl vydant y gyngheuseth hoń a berthyn amdanunt onys gellir reit. val hyn y may am angyfarch**454** wrth arglwydiaeth ac yn ol y kwyn pri y dyvynv

¹² ac a dducpwyt treis arnat-wedi ei groesi allan gyda llinell.

{dyn} a dyly yr arglwyd a dyuot yr maes yna a dyly yr hawlwr ac ymrwymaw yngk' a chdeiryaw pleidyev or ynat o byd kymeint yr hawl ac y dlyer hyńy, a Galw am y dda y damdwng o byd kynyrchawl y greir a dywedut nas gwahanwyt ac efoe dwyn yn angyfarch y ganthaw y dyd ar dyd. Yna y byd reit yr amdiffynnwr keitweit yw gadw os anifeil vyd ae geni a meithrin ae kadw kyn coll ae ardelw o ffalla y geitweit idaw barner yr hawlwr y da a chamlwrw.....gwyd os y geitweit a ffynna idaw ffynnent keissyet..... yr hawlwr yn graff ev divwynaw os ardelw a ryd val y g[wnaet]hpwyt am ledrat a threis vú yma. Llyma ang.....

Rei or yneit a dyweit nat oes angkyfarch o k' kanys o dygir da dyn yny abseń lladrat yw o dygir yn y wyd Treis **455** yw ky{g} kyngheussaeth da yw hońo. Eissyoēs y may angyfarch o k'. Sef yw angyfarch peth a dyker yn aseń ac ny water y dwyn kyt gwater yr anghyfarch ac nyt tec am ryw da a hwnw cwynaw kwyn lladrat am danaw. Treis yw peth a dyker yn gwyd o anvod a thaerv may o vod y duepwyt. Deuryw angyfarch {y syd} kynyrchawl ac angynyrchawl. angyfarch angkynyrchawl yw hwnń ny odiweder yn llaw dyn pan gwyner. Gyrrer ef yr hyńy teirgwei

[t. 43=ff.71r] ¹³ 435 Llyma pa sawla dyn y da a.....perthyn idaw y holi yn k'yaul sef yw hyńylladrat a treis ac angyfarch, Echwyn, ac atnev a benffyc, lloc a chyfnewit.....llesgod, Gwarchay a chwyn angkyfreithyawl a Gwystyl.....llyma
.....

¹³ Ffolio wedi ei chamleoli. Rhan helaeth yn annarllenadwy.

ledrat y syd. lladrat kynyrchawl i. gwyd a lledrat a.....awl i.
absen.....

.....
[t.45=ff.72r] Ryw ledrat absen arall y syd ac y bydd dirwy
amdanaw...kyhyryn kanastyr. Tri ryw Gyhyryn kanastyr y syd hagen
o k'. Kyntaf yw lledrat fford y del. Sef yw hyńy o dy[gi]r anifeil yn
lledrat a gwahanv y groen ac ef a chael dely y kroen gan dyn a
threulyaw y k.....rodi yn anrec nev y gadw nev o fford or byt nev y
werthu eneit vadev vyd y neb y k... kroen ony ch[ei]ff ardelw neu
geitweit. Os y p[er]chenoc yr anifeil , a gwyn rac y kynifer dyn yd
aeth y kic y anifeil attaw ay holi yn k'yaul os adef a wna teir punt yr
arglwyd a daw a dyly y kwynwr vessur y hawl na dyly.....

O gwedir dyuot y kic ar dyn llw **441** kannwr vyd y reith o wyr mal y
kaffer wynt. Sef yw hyńy nyt reit g....r yr na boent {kyn nisset} val
y dyloent talu galanas nae rodi **thalu vyd ar y neb a wnel v?? am**
ledrat . Affeith lledrat a chyfrań ac ef am y lledrat o eir nev olwc
nev weithret. Os yntev a ryd peth or kic lledrat hwń yn anrec nev y
werth, y arall, a hwń y arall ac velly hyt y ganuet law fford y del y
kic, kyhyry[n] k[a]nastyr vyd dirwy o gediwedir a bot cwynwr
amdanaw. Eil kyhyryn abo bleid sef yw hyńy o deruyd y dyn kael
kic we[dy] dechrev o vleid nev gwn y yssu o byd anifeil dof nev yng
kudd ay gymryt heb ganyat y berchennoc, o chwyn y berchennoc
fford bynnac y del hyt y ganuet law os adefir teir punt yr dr.....
gwedir llw c*[an] wyr ay gwatta. Trydyd kyhyryn hyd br..... y del
o chwyn y breń camlwrw os gwedir c'wyr au ... **442** val hyń y may

holi da o dreis {kynyrchawl} o dreis kwynaw y gyfreithyawl {drwy ...gwaedd} ac ymrwymaw yng k' a chadeiryaw pleidyev ger broñ
a damgwng y da y greir pan y gwelo a manegior fordd
or byt eithyr o dreis

.....
.....
Keissyet yr kawlwr .. dichawn anadwynaw y keitweit or ford y
perthyn os geni a meithri' nev gadw kyn coll a gais ef, os arwaessaf
[k]ymeret yr arwaessaf yny law a damdynget yr hawlwr.....

.....
[t.4v=ff.72v] Os yr amdiffynnwr a dyweit y dreis a yrreist di arnaf i
mi ae atueris yt dracheuyn a dygym vum a thi amdanei ac os gwedy
may ymdigawn ae gwyr {a cham yw dy gwyn ...dlyaf ateb yt am
dar.....}. Reit uyd yna yr hawlwr ae gwadu hyñy ae ymardelw o
beth a vo gwell, os Gwadu a wna mwynhaer **444** gwybydyeit yr
amdiffynnwr kanyt ar dreis y roes ef wybydyeit namyn ar eturyt y da
dracheuyn {yr hawlwr}. Ot addef yntev eturyt y da Triget ar hyñy.
Os yntev a dywet yr hawlwr Dyoer heb ef ny wadaf eturyt o honot ti
ym peth om treis a ffunt oed y dreis a yrreis arnat ac ny cheueis i
onyt keinyawc , ac ar y k' y dodaf i kanu bo onyt vn geynyoc yn
eissyev y dlyaf i geñyt amdanei ae g[w]at ae addef ae ardelw k' os
gwadv a vyñ yr amdiffynnwr gwadet val hyñ vhot, os adef a wna
atueret y dreis d[r]acheuyn a dirwy yr arglwyd. Os yr amdiffynnwr a
dystya yr ynat ar gwyrda na wadwyt cwbyl or dreis {a} bot
dygymot amdanei eithyr na chaffat cwbyl or dygymot ac ar y g' y

dodaf innev nat treis hi bellach eithyr dlyet heb gadernyt arnei ac na
daw arnaf innev eithyr vy llw vy hun y wadv kanyt oes yn gyrrv
eithyr vn tauawt. Y Gyfreith a dyweit am dlyet heb **445** gedernyt heb
praw arnei nat reit eithyr vn tauawt y wadu lle ny bo **onyt** vn tauawt
yn gyrrv {k.....gw.....}. Ny byd eneit vadev neb yr treis.
Echaws yw Sarhaet yw treis yr neb a dreissyer ac yr arglwyd a
herwyd y vreint dywyker yr dyn y sarhaer.....r arglwyd. Llyma

.....
.....

[t.47=ff.75r]yr na bo kynychawl a thyster onys gwedir
llw tri dyn ae gwatta yn lle y gwedo

O Dywet yr hawlwr dwyn y da oe anfod yn angkyarch a bot idaw
digawn ae gwyr a dodet ar y g' y kychwyń a Gychwynnwyt yng
angyfreithyol oe warchadw ef a henwi y da yna y dyly hwńw dyuot
yn gyfreithyawl **456** attaw tracheuyn ony wata y amdiffynnwr hyńy
doet y dadracheuyn a chamlwrw yr arglwyd. Os Gwatta mwynhaer
Gwybydyeit yr er hawlwr. Os amdiffynnwr a dyweit Dyoer heb ef
ny dlyaf i dy atdeb di am yr hawl hoń. Echaws yw y peth a dywedy
di arnaf i y dwyn yn angyfarch y geńyt Tithev a dugost hwńw y
gennyf i tracheuyn heb ovynn heb ganyat ac yn angk'ul ac os gwedy
may ym digawn ae gwyr ac ar y g' y dodaf i y dyly y da hwńw dyuot
attaf dracheuyn kyn atdeb ohonof ytt amdanaw {heb dim o honaw
ge...}. Ony wata yr hawlwr hyńy bit yny dewis ae eturyt y da
dracheuyn yr amdiffynnwr a holi y da pan vynno, nev o byd gwell
ganthaw catwet y da gyt ac ef a thaw[et] mwy. Os gwadv a wna yr

hawlwr mwynhaer Gwybydyeit yr amdiffynnwr. **457** Os yr hawlwr a dyweit Dyoer y da dywedy di arnaf y dwyn yn angyfarch {heb ganyat gennyt} Ti a deleist y my hwnw ac os gwedy m. y. d. a. G¹⁴ ac ar e k' y dodaf i na dlyir talu gwrthawl ym am vy hawl. O gwata yr amdiffynnwr hyńy mwynhaer Gwybyddyeit yr hawlwr. Onys gwatta atuerer yr ha[w]lwr y da dracheuyn. Os ef a dyweit yr amdiffynnwr Tystv **yr ynat** ac yr gwyrda na wadws yr hawlwr gychwyn y da yn angk'aul mal y dywedess....rnaw a myńy mwynyant o hwńw ac erchi brawt. [t.48=ff.75v] a dywedut {ohonaw yntev} Dyoer heb ef nyt reit Gwat t*[r]os waessaf ardelw k'ul y syd genyf i yn orssauedic yng'. Sef yw hwńw y da a dywedeist di arnaf y dwyn arnat yn angk'ul. Pany dywedeis **458** ynneh may da a deleist ym dlyet arall oed hwńw ar y G' y dodaf yny ballo .. vy ardelw nat reit y minnev wadu y peth yd wyf yn {ardelw ac yn weyssaf idaw. Os ef a dewis yr amdiffynnwr barnv brawt idaw wrth yr ardelw a wnaeth yr hawlwr am na wadwyt yr hyń a dywetpwyt arnaf ef yawn yw barnv brawt idaw. Sef a dyweit y kyfreith nat attep k'ul onyt vn o dri. ae Gwadu ae adef ae ardelw k'ul. Sef yw ardelw kyfreithyol. Gorssaf k'ul. Sef yw Gorssaf k'ul Peth a drosso k' y wrth y peth y byder yn ymdywedut amdanaw ac a dyko peth arall a vo kystal ac ef nev a vo gwell val y bo reit annoc k' wrthaw nev wrth dystyolaeth arnaf ac wrth hyńy y gelwir ardelw yn orssaf kanys gorsseuyll a wna y k' yna. pan oeter hi: nev pan dyker hi y wrth bethar beth arall ac **459** hyńy nyt reit gwat t[r]os waessaf, ac am hyńy yawn yw

¹⁴ mae ym digawn ae gwyr

Gorthrymv yr amdiffynnwr ac {g}adu tystyon yr hawlwr. A llyna Gyngheussaeth a da ny aller y welet yn Gynyrchawl. O derfyd y dyn yntev welet y da yn gynyrchawl Gwedy dyker yn angyfarch yawn yw idaw dyuot uch beñ y da a thyngv may ef oed bercheñoc arnaw pan y duc y dyn y ganthaw ac o byd a[c] ameuo hyñy bot y. d. a. g.¹⁵ may ef oed berchennoc ar y da a dywedut dwyn y da ganthaw yn gam ac yn ang'ul? [angyfreithyawl] a bot idaw idaw braw ar y dwyn ac y dily y da hwñw dyuot attaw dracheuyn yny [br]eint y bu gynt ae vot yntev..... vot yn wir a dyweit. **Os ef** a dyweit.....amdiffynnwr. Dyoer heb ef ny dly[a]f i [t. 49=ff.76r]dy dy ateb di am yr hawl hoño kanys deu ardelw y syd gennyt keitweit a Gwybydeit ac na dlyaf ateb namyn **460** neill. dywedet yr hawlwr yna, dyoer heb {ef} deubeth wir a dywedeis i bot yn vel y da ay dwyn y gennyf o honot ac ar hyñy mi a dodeis deu gedernyt. keitweit a gwybydeit lle ymovynnit amdanadút. Os ti a adef bot yn wir a dywedeis i nyt reit ym wrth yr vn ohonunt. Os tithev ae gwata mi a rodaf ar y g' y dlyaf innev vyingkedernyt y brovi y d[e]v hyñy k' a dyweit. Pa le bynnac y bo reit dywedut echwyssyon yny g' ae defnyd bot yn reit provi yr achwyssyð val y defnyd nev nyt k'ul {idaw...}bot yn eidaw {yr} echaws k'ul. Nyt oed k'ul dwyn y da gennyf yn angyfarch, wrth hyñy y{r} adawaf i geitweit y vot y da yn vev {p.....f} a gwybydeit y brovi y dwyn. O Gwada yr amdiffynnwr {a} gwadu yr angyfarch mwynaher praw yr hawlwr. Os adef a wna **461** atuerer y da dracheuyn. Os ef a dyweit yr

¹⁵ 'yddaw digawn ae gwyr' wedi ei dalfyru.

amdiffynnwr Dyoer heb ef Geni a meithr'[rin] yw Genyf yr anifeil
 hwn {ac ardelw o geitweit k'aul} ac yr pan anet nyt aeth y a vym
 perchenogaeth hyt hediw ac y may d.[igawn.] a.[e] G.[wyr] bot yn
 wir a dywedaf. Dyoer heb yr hawlwr kynt yr edeweis vympraw noc
 y dywedeist hyńy ac am hyńy y mynnaf i vwynhav yn gyntaf
 vyngkadernyt. a llyma wynt yny maesac am hyńy mi a vynnaf y
 mwynhav or blaen. Dyoer heb yr amdiffynnwr yn Gwarchadw y
 mev ydwyf i ac [ar] y g' y rodaf i vot yn iawnach.....Gadw y mev
 drwy geitweit deduawl noc y ti {.....} provi dwyn y mev drwy
 wybydyeit dilusc y arnaf. Dyoer heb yr hawlwr praw a edeweis i yn
 lle ydoed k'ul ym ev hadaw ac y gyfreith [t.50=ff.76v] yny yr
 adeweis praw k'al yn gyntaf {kyn atepo o honot ti nac adef na
 gw[adu]} dylyv o honof **462** innev ev mwynhav yn gyntaf k' a
dyweit yny adawo deu dyn deu braw vn k'ul ac vn angyfreithyol cet
 addawer yr {ang}k'ul yny bla[en], may y k'ul y syd orev ac yawnaf
 y vwynhav or blaen o byd y defnydyev yny [m]aes ac ony byd
 mwynhaer y rei a vu canyt yawn annot parodrwyd wrth amarodrwyd
 k'.. oed hagē pob vn or dev braw hyńy ac eissyoes yr ardelw k'aul a
 wnaeth yr amdiffynnwr a beris yr hawlwr bot yn reit idaw wadv ac
 yna y dymchwelawd y praw gan [y]r ha{w}lwr yn eidaw yr
 amdiffynnwr a honno a elwir k' atkas. Sef yw k' atkas. Pa le bynnac
 y dyko yr amdiffynnwr gan yr hawlwr. kystal yw hyńy ac
 ymchwelut y G' yny Gwrthwyneb. ac am hyńy atkas y gelwir hi. O
d' y dyn holi peth o angkyfarch y arall a galw **463** am y da yw
 warchadw {o rym y gwyn} dracheuyn ac o bei ac {a} amheuei dwyn

y da en angkyfarch ef ae provei yna y may reit yr amdiffynnwr wat nev adef nev ardelw k'aul. Os Gwadu a wna ef Gat[er] y braw yr hawlwr. Os ef a dyweit yr amdiffynnwr dyoer heb ef ny dlyaf i dy atdeb di am yr hawl hoño. Echaws yw y da a dywedy di arnaf i y dwyn yn angyfarch dy vodd di [a]th ganyat a geueis yw dwyn ac y may ym dig{a}wn ae gwyr y vot yn wir ac ar g' y dodaf i y da a gychwynneis i gan dy vod ath ganyat na dyly hwñw ymchwelut yth wa.....dracheuyn onyt gan vy modd innev ac y may vot yn wir a dywedeis oll. Os Gwadv a wna [yr] hawlwr Gatter y braw yr amdiffyñwr o ffynna¹⁶ ... triget y da ganthaw ony ffynna atuerer y da uyn yr hawlwr. Os {ef}¹⁷ a dyweit [t.51=ff.77r]¹⁸ yr hawlwr, yr 464 yneit ae wyrda y Tystyaf daly o honotessaf o honof i o vot y modd am kanyat y Gychwyn y da hwñ ac ar y G' y dodaf i vy mot yn wr dewis ae mi a sawyf ytt.....ac ar y k' y dodaf i na dyly tyst arwaessaf ara dywedi di y bot yn anolo a chan wyf i gwr dewis....a dewissaf ballu ytt a moes vyna attaf dracheuyn. A llyma vi yn govyn brawt yr ynat. Os tewi a wn[a] yr amdiffñwr yna barner y da drache[vn] ar y b.....gynt a bot yn anolo y dystyolaeth a dywe[tpwyt] yny herbyn. Os ef a dyweit yr amdiffynnwr y dodaf i ympeñ yr ynat ... wyrda na rodeis i ynot affel nac eturyt nac a[dda]w o honof i dy{di} yn arwaessaf {ym} eithyr Gyrru ohonof arna[t] bei drwc bei da gennyt bot dy vod di ath ganyat y gychwyñ y da A minnev a rodaf ar y G' lle na henwaf 465 dy di yn arwaessaf nat wyt arwaessafdithev a chynyt wyt erchi ydwyf

¹⁶ 'y da' wedi ei ysgrifennu gyntaf ond caiff ei ddileu gyda dotiau o dan y geiriau.

¹⁷ 'yr amdiffynnwr' yn wreiddiol ond caiff ei ddileu â llinell drwy'r gair.

¹⁸ Memrwn y ffolio hon wedi ei phwytho i gywiro rhwyg.

mwynhav vym praw kanys k'aul vy ardelw a g[a]lw am vrawt
 ydwyf ar yr ynat. Ac yna y may yawn yr.....gwyrda mynet ar
 neill dv y gymryt ev cof y edrych a henwis ef yr hawl yn arwaessaf
 nev.....is barner idaw {vwynhav y
 wybydy[eit] ar} vot y vod a ganyat y gychwyn y da. O ffynna idaw
 barner y warchadw heb gardychwel arnaw. Rei or yneit a dyweit am
 y ryw dadlev a hwñw. Pa le bynnac y dalyo dyn ardelw o arall ony
 seif idaw oe vod na dlyir mwynhav na tystiolaeth na ffraw yny
 erbyn [na]myn gadv idaw a ddoter yny beñ nev yntev [g]adv idaw
 adef oe vod y kyfreith hagē a[t. 52=ff.77v] [Pa] ardelw bynnac
 y dot?? kolli nev gaffel yny beñ megys mach nev dyst nev amodwr
 nev oruodoc **466** {neu dy.....} nev arwaessaf yw gadw rac drwc,
 nev ardelw a gymero drwc oe law {neu reith} a mynet yn ryd o
 honaw yntev or drwcarnaw nev Geitweit lle dlyo keitweit vot
 ket pallo y ryw wyr hyñy oll ny dlyir arnaduntmyn gadv idunt
 wadu a dot[e]r arnunt,wrth hyñy pob ardelw arall y g.....mal
 hyñ yma [gy]rrer peth arall arnaw.....bot bodd a chanyat yr
 hawlwr y gychwyn y da y may yny holi ef a ellir brovi os gwatta
 drwy wybydyeit deduawl. Sef val lyssir Gwybydyeit o deir fford [o]
 alanastra a G..... a thir da sef ryw alanastra vyd Galanastra oe ryoet
 heb wneuthur yawn amdanei ar arglwyd ar orssed a dlyant dwyn
 tystiolaeth yna o roi yny pen a roi y llyssyant {hoñ} ar dyn o arall, a
 Gwrecta pan vo y dystiolaeth {nyt amgē no dwyn y wreic y **467**
 dreis ac aruer o honei} o byd gynt ac yna heb dun nyt llyssyant a

cherennyd nes gallev y ffrovi drwy gyt ar[i]ant.¹⁹ a tir dra.....bot
dadlev am dir

.....
.....
nac alltut ar gymro a heuyt.....rei or yneit da, dyn a dorro y broffes
{mal kredyfwr} nev llwuyr kyneuodic a dyngo anudon kyhoedoc
{yn dyst}a llyna y t[r]i d[yn] nyt geir eu geir o g'. Nyt oes lys ar
Geitwat am y bo breinyawl ef nev welet o honaw a gatwo nev y vot
yn advwyn sef yw hyńy na bo alltut , a thi a geffy mal y provir: pob
vn o hyńy nev o byd vn or t[r]i dyn nyt geir ev geir, nev wreic ar wr
ny eill vot ỹ geitwat **[t.53=ff.78r]**

.....
O byd dadlev am dir a daear rwng devdyn deuet ar yr arglwyd ac
archet yr duw yr arglwyd y wrandaw a dywedet y vot y **469**
dyledawc ar dir a daear yn lle ar lle a bot hwn a hwn y adwyn y dlyet
y [ar]naw ac erchi yawn lwyd a fferi idaw y dlyet. Paret yr
arglwyd dyd yna idaw yw wrandaw , a dyuynnet yr amdiffynnwr y
lle. Messuret yr hawl[w]r yna y hawl a chyffroet hiOs yr
amdiffynnwr a dyweit hawl dissyuyt yw hoń ac erchi oet ydwyf Nys
dyly. kanys ardelw k'aul yw hwnw o dyweit yntev nyt oes borth gyt
a myvi na defnydyev ac erchi oet wrth borth {ae defnydyev} ef ae
dyly o g'. Yr ynat yna hagē a dyly Govyn idaw pa le mae dy borth
os rwng llys a llan ix diev y ateb a ix diev y rodi mach {ar G} a ix
diev y rodi gwir o hawl dissyuyt. [Os] hawl yn vn gantref iii diev y

¹⁹ ymddengys bod llinell drwy 'charenydd.....ariant'

rodi ateb a iii y rodi **470** gwir a iii y rodi mach os yny kantref nesaf v
 y rodi ateb a v diev mach a v y rodi gwir. Yny trydyd cantref ix diev
 y rodi atwb a ix y rodi mach a ix diev gwir. Os wedy hanner dyd
 v[yd] hyńy pythefnos o d[ranoe]thkyfrif haaner dyd yn
 lle dyd kwbyl ac yna bot ar y tir ac ef ae borth ar llall eithyr na dyly
 neb eist[e] yn **gyfreith** ar duw Sul na duw llú. Gwedy deler yna ar y
 Tir Gwnaet yr ynat yna dwycleit pleit yr haw{l}wr a ffleit yr
 amdiffynnwr ac eisteder yn gyfreith {gynyrchawl} a Llyma Pa delw
 hyńy. Pleit arglwyd nev neb a vo yny le ae geuyn ar yr heul. nev ar
 yr hin rac y bot oe wyneb. Ar ynat llys rac y vroń a hyneifyeit y
 kymwt ae Gorevgwyr **471** dev pan vo lleiaf o bob tu yr arglwyd, ac
 ynat y kymwt or neilldu yr ynat llys ar ynat a vo yny maes or parth
 arall [t.54=ff.78v] Ar effeiryat ar y llaw dehev yr ynat {val y bo
 seith nyn ym pleit yr arglwyd yn gyntaf} a ringyll rac broń yr ynat
 yn peri Gostec yny maes ac o dyna ffordeit kyfarwyneb y
 vynet yw brawtle. Kyngaws yr haw[lwr] y llaw assw {.....} yr fford
 ar ha[w]lwr yn nessaf idaw or parth a.... ae ganllaw yr hawlwr.
 Kyngaws yr amdif[fyynn]wr ar y llaw dehev yn.....amdiffynnwr
 ringthaw ae ganllaw {val.....dywedut}ac w.....ovyn y le yr
 ynat kyn eisted ac nytneb a nessao ar ynat yn nessaf ..gallo y
ac ef {roder yna dyllued....maes sef yw iii [buw] nev ix
 vgei[nt] ac yn anolo y geir a dywedeto}. **473** Ac yna y may yawn yr
 ynat ovyn yr ha[w]lwr a seif yntev yny amdiffyń dywedet yntev
 savaf. Govynet yr ynat idunt y bob vn or neilldu a vynnant G'
 mynnwn heb wynt. Govynnet yr ynat yna yr arglwyd a edy dithev

G' ryngthunt. Gadaf heb ef ac o hyńy allã y may y Gyfreith y medyant yrYna govynet yr ynat Pwy a dyweit drossot ti yr hawlwr a ffwy dy gyngaws a ffwy dy ganllaw dywedot yna pwy Govyner yna yr kyngaws a gymer arnaw vot drostaw {kollihoń..... } **a dywedut. Kymeraf heb ef {yn oet y dyd hediw}.**

Govyner yr canllaw velly heuyt. Govyńet yr ynat yr y Gyngaws yr amdiffynnwr yna a Gymer arnaw seuyll y golli cael yr mae yr amdiffynnwr y rodi nny beń. Kymeraf heb ef {hediw. Govynner velly yr canllaw, a dywedet yntev sauaf heb ef {hediw} ac yna y may iawn yr arglwyd herwyd rei erchi {rodi} meichyev ar y g'. Ereill a dyweit may kyngaws yr ha[w]lwr a dyly erchi meichyev ar g'. ac yna dywedet kyngaws yr amdiffynnwr na dyly rodi mach [t.55=ff.79r]²⁰ nny glywo vessur y hawl kany wy{r} ar ba beth y rodo nac [ar] ba g' y trikei arnei a hyńy a dlyir o gyfreith {yna heb yr..... dylinat wybot pa delw a geir tra geir ae pob eilwers}. Ac yna y dywedet yr ha[w]lwr y hawl ae briodolder. Ae o ach ac etrif a ffriodolder ae hawl ymwrthryń ae hawl vamwys ae hawl dervyn ae hawl rann ae hawl atran ae hawl orffeń rań ae hawl gyhyt.....ac yna y mae yawn rodi meichyev **475** ar y g'. Sef meichyev a dylyir y kymryt priodoryon vn freint ar dwy bleit a rai hyńy a dyly breń ev diogelu drwy garchar neu oruodogaeth nny dervyner yr haul ac yna y rydhau ac os wynt a ffoant or wl[at] nyt oes ..wd iddunt nac yn llysac y breń. Os vn or pleid..ev a geis oet am roi.....

²⁰ Ceir twll pryfyn yn memrwn y ffolio hon.

oes oet iddaw o k' cymryt.....dadyl hoń. Sef meint a dylyir ev kymryt dev nev dri. Sef paham y kymerir meichyev rac dyuot tlawt diatlam y holi tir ac y vlinaw pleit a Gorsed a ffan vynna tynnv y beń ymeith or wlat heb gael yawn y ganthaw ac eilchwyl Gwneuthur yr vn ryw. Gwedy darvo vdunt y gyngheussaeth drwy arch yr ynat. Govynnet yr ynat idunt ae digawn a dywedassant ac ym[w]arandawet yn graff ac wynt a dywedent **476** wyntev yn vynyeh yr v[n] peth mal y clywo yr ynat ar gwyrda eu kyngheussaeth Govynnet yr ynat idunt {deir.....}a vynnant wellav eu kyng[h]evssaeth ac os mynnant {gater idun} kymeret yr ynat a dwy gyngheussaeth a datkanet wynt yn llwyr ger broń ac wedy ysdatkano aet ef ar yn[eit] yw br[aw]tle ar effeir'd, ar ríngyll gyt ac wynt ev kadw oe hymyl rac dyuot neb atuntt ac nac aet ef yr kyngor , ac o daw neb atvntt [**t. 55=ff.79v**]kyngor roder iii buw camlwrw. Gwedy yr eistedent yny cyngor Galwet yr effeir'd ar duw y dangos yawn a dywedet y bader ac nac aent yr kyngor yn ry bell y wrth yr orsedd. Datkanet yr ynat yna y dwy gyngheussaeth eilweith. Ac o deruyt bot yn reit geir kyuarch Gollynger dev y gyfarch ac o byd reit yr bleit y govyner y geir kyuarch idi **477**wrth gyngor aent yny kyngor drwy ganyat yr ynat. Sef y dlyant vynet y nifer y buant yny gyngheussaeth heb a vo mwy a ruígill gyt ac wynt ac or daw neb attuntt y roi kyngor idunt talet camylwrw yr arglwyd a bit anolo y gyngor.²¹ Gwedy daruo y kyngor doet y deu a aeth y gyfarch ar yr yneit a datkaner idun ev kyfarch. O d' na bo reit geir kyuarch iawn

²¹ uwchben 'cyngor' ceir croes +- ystyr hyn?

yw gadu... bawb y ardelw sef yw ardelw y wybydyeit ae geitweit . ac
 yna gyrret yr ynat dev y ovyn pa le mae y Gwybydyeit ae geitweit, o
 dywedant eu bot nyny maes, mwynhaer wynt. Os yn vn kymwt ac ef
 oyt t[r]i diev a gaiff {os yn yr eil ix diev}os yngwlat arall oet oyt
 pythefnos or dyd hwnw {os y bore kyn haner dy vyd}ar dyd hwnw
 yn dyd colli caffel idaw ac erchi yna y bob vn dyuot ae defnydyeu yr
 lle ganthaw. {Ny ellir kyngeusaeth ar eir kyfarch} Yny dyd hwnw
 colli **478**caffel am dadyl tir a daear nyt enuyt y gyfreith wrth {neb
 ryw} ardelw nab namyn a vo ganthaw nyny maes onyt
 yr ynat rodi brawt ac osnyt oes namyn y lw ehú nas
 gwyr.....

[t. 57=dim ffolio]²² O d' i ynat wedy {daruo y} hawlwrholi peth ger
 y v..... yr amdiffynnwr yn gam ac velly pa.....brenin
 provi achwysyondrowstaw y omedd y gwys a
 chadarnh[au].....

[t.58=dim ffolio] [O d'] y ynat barn kamvrawt ac eiste nyny vr[a]wtle
 a dyuot or hawlwr nav amdiff', ac ymwystlaw ac ef dyoer heb mi a
 af ym kygor y erdych peth a wnelwyf ae kymryt d[y] wystyl ae nas
 kymerwyf dyoer heb y llall ny dylyy di kymryt kyngor am hyńy
 kany[s] y vrawt a verneist di drwy gyngor y berneist ac ny cheffy yr
 eil kyngor eithyr y neill ... gwystyl dilusc ym erbyn ae peidyaw sef a

²² Darn bychan o femwrn sydd heb ei gyfrif yn y ffoliation arferol.

varn k' vot yn wir hyńy onyt aeth yr ynat oe le a bot yn reit iaddaw
ae kador[n]hav y vrawt drwy wrth wystyl ae addef rodi kamvrawt a
chymryt y gosp a varn k' arnaw.

[t.59=ff.80r] Messur Gobyr ynat am dirac o hyńy ran deuwyr
yr ynat llys. O²³ d' y yant barnv da y dyn dwyn atauel y da a
dichawn y dyn a chymryt ruigyll gyt ac ef yw dwyn {lle.....} ac y
gymell y da os lladdir. Y neb a adawo wnaethur k' ac arall {.....}
tyster arnaw y addaw a galwet am vach ar k' ac ny cheiff gilyaw
wedy hyńy, dlyet ar bawb a addawo o k'. Am dystyolaeth ynat.

Gorseddl yw lle bo ynat { am vech[niaeth] a gwarchae}os **481**
kyrchir ef a brawt y hoń a rodo yno mal yny dadlev yngwyd gwlat ar
neb a divarner rac y vrõ[n] divarnedic vyd oe hawl. Kreir a dyly vot
ganhaw yn wastad rac bot gwellic arnaw. Keissyaw gwneuthur yn
da a dyly rwng y dwybleit. Ac onys dichawn barnv ryngthu[nt]
Mechniaeth a gwarchay, a chyfaledri a theithi pob llwdyn a eill ef y
dosparth, ony byd kwyn vn rac y llall dever ynaKyngaws
ac ynat os divernir ny dyly vyth wedy Ynat a eill bot yn
vrawdwr ac yn dyst ar yr hyń a dystyer idaw yny vrawtle ae ny eill
vot yn dyst nac wybydyat nac yn geidwat ar dim or a weles kyń no
hyńy {pan el yw vrawtle a thra vo ...} kyń kadeiryaw pleidiev e gyt
onyt oe vot yn vrawdwr **482** ar [y] dadlev hwńw. O d' y ynat bot yn
angyff[re]din y[m]plith yneit ereill yn barnv brawt a gwrthnebu o
...ll idaw a dywed... y vot yn angyffredin yawn yr ynat ereill
kyffredin edryt pwy yawnaf o nadunt ar {an}kyffredinaf , ar kamaf y

²³ Yr 'o' yma wedi ei addurno y tu mewn â llinell a dotiau bychain.

yrrv or vrawt ymeith. O d' y vn or dynyð bieffo y dadlev tebygv bot ynat yn angyffredin ae lyssu o hyñ a dodu or ynat ympenn y kyt yneit {ar gwyrda} y vot yn wirion ef ny dlyir y yrrv or vrawtle ac nyt llys arnaw onys parant wy. [t.60=ff.80v] Kyntaffyrd y gwahenir.....y da. **483** Pwy bynnac a vynno llyssu ynat llyssset kyn kadeiriaw y pleidyev or ynat ac ymgredv amdanadunt ac onys llyssa yna ny eill y lyssu am a wnaeth eiroet hyt yna a chyñ no hyñ o gam. Nyt oes lys ar ynat eithyr am a wnel o.....sef yw hyñ rodi dyscy vn orwedy dyuot Nev yntev gymryt Gobyr a gwerth o honaw gynt yny dadlev {hwnw} nev y vot yn gyngaws gynt yny dadlev hwnw ac yna yn ynat yny dadlev am hyny os tybir nat oes eithyr y lw ehun yw wadu. **484** Nev o[t] ymwystlwyd ac ef gynt a goruot arnaw brynu y dauawt. Ae divarnv ar gyhoed drwy wyby.....ev drwy arglwyd y gellir provi hyny. Nev oe vot yn llei no xxv mlwyd kany daw baryf arnaw hyt yna ac nat iawn gwneuthur ynat heb varyf ac na byd gwr neb yny del baryf arnaw kanyt tec gwelet gwas ieuank yn barnv ar hyneifyett gwlat. Nev onyt ystyn yr arglwyd y swyd idaw gwedy broui or ynat llys ar yneit ereill kany ef yw y peñ gogyfarch a gwybot {honaw} gwbyl a berthyno y ynat wybot. O d' yr ynat oedi brawt ae am na chaiff vach ar y obyrr ae am nas delei cof idaw hyt y dlyei Ac yna dyuot yr lle ac erchi idaw or arglwyd rodi brawt ac yna nas Gwyppei ef .. dylly yna vot naw ugeint o gamlwrw **485**arnaw

.....

Oet ix diev a geiff o ryd y lw {nas gwyr} y ymgoffav am y vrawt.

[t. 61=ff.81r] Ny ddyly ynat oet hagē y ymgoffav am y brawt yn dyd colli caffel. O d' y dyn rac broñ ynat kyngheussaeth a dywedut or neill o honn geir colledic drwc drostaw a thystv or llall y wyrda yn y maes hyñy heb dystv yr ynat, anolo yw y dystyolaeth hoño kany dyly {yr} vn or dwy bleit yny lle dywedut dim nyt ymynnwynt mwynyant o honaw anys klywo yr ynat ac ny dlyir tystu rac bron neb yny dystyer iddaw yn gyntaf ac am hyñy y may anolo y dystyolaeth ny thyster idaw. **486** O d' y dyn kyngheussaeth rac bron ynat ar gwyrda a ffan geissyo vwynyant or dystyolaeth hoño Gwadu or ynat nas giglev ef y dystiolaeth yna y dyly y dyn dwyn creiryev attaw ac onys cwrbyl wata ynat yr kreiryev boet sauedic y dystyolaeth {.....}. O d' y dyn kyngheussaeth rac bron ynat ac arall a dywedut or llall cwbyl wat yw gennyf i a yrry arnaf ac yna tystv or llall na wadws k'a dyweit ... digawn a dywawt ac {nat}anolo yw y dystyolaeth hoño {.....}. O d' y dyn tystu peth rac broñ ynat....

.....

.....

ardelw o dystyolaethu y yneit a gwyrda.....**gallu** yneit o vn ynat. O d' keissyaw llysu ynat am vot yn angyffredí y varnv brawt ny daw arnaw eithyr y lw ehun na bu y dev ereill, bot yn gyngaws gynt yny datlev hwñw, nev gymryt gobyr gwe{r}th ef a ellir ev p[r]ou[i] o dev hyñy drwy wybydeit ac o dichawn yr yna{t}yw divwynaw dif..... [t. 62=ff.81v] [Pob] amdiffynnwr a dyly oet o k' am attep {y haulwr} y dye kyntaf o geilw am oet wrth borth {oe ben e[h]un} a

defnydiev kyn kadeiryaw pleidyev ae rwymaw {.....}

Os gwedy rwymaw pleidyev y

.....
gyngor.....

..amdiff' ac ymrwymet.....

Pwy bynnac a vynno dywedu.....

.....
Eil pan ymwystlo a dyn yn gyfreithyol am y vrawt ef a {vyd} yna yn
gyngawsac yna y dyly yr yneit llys beri ysg[riu]ennv y vrawt ef, a
hyñ a dyweto y llall nny erbyn, ac ef a dyly y llall henwi yr ynat a
baro ef {ar.....bo yr ymrysson am danaw} ac yntev ... dyly
ymwystlaw ac ef eithyr ar beri {.....} ynat a varno brawt a vo gwell
noc a varnws [e]f {.....} a henwi y vrawt a baro yntev yw barn val
y barner {ae henwi yntev}, ac ynat llys yna a vyd bradwr r[y]ngthynt
o byd nny byd rodet yr arglwyd vn nny le. ac ny eill neb {.....} ar
ynat llys nny lle hoño, ac ef ae gellir eithyr nny lle hoño. o bernir ar
ynat rodi kamvrawt prynnet y dauawt y gan yr arglwyd yr **490**
kymeint a gwerth yr holl aelodev ereill oll. ac na vit ynat vyth wedy
kanyt brawt y vrawt a rodo {o}
g'.....dauawt.....

[t. 63=ff.82r] ²⁴ Teir brawt amev y syd. vn yw bot kyingheussaeth

rwng hawlwr ac amdiffynwr am vrawt a varnwyt yna amev yw y

²⁴ Trydydd le ydd a ynat yn gyngaws am y dda ehun yw holi, ac ny eill ef yna
roddi neb drostaw yn ynat, cany ddyly bot yn ynat yn y cymwt onyt ef: arglwydd
hagen a ddichawn roddi arall trostaw y farnu rhac colli y dda o honaw, ac am
hynny ny ddichawn ynat cymwt fot yn gyngaws eithyr drwy ganyat arglwydd.-Yn
digwydd yma yn nhestun Llan 121 a Pen 278 ond sydd ar gychwyn ffolio 83 yn
164.

brawt yny dospartho yr ynat ae barnws hi kany eill neb dosparth y
vrawt a varnws namyn ehú. Eil yw pan vo ymwystlaw rwng hawlwr
a brawdwr am y vrawt a varnws y brawdwr Amev yw y vrawt yny
dosparther. Trydyd amev brawt pan vo **491** ymwystlaw rwng
amdiffynnwr a brawdwr am y varn ac am y dev ymwystlaw hyńy y
byd dosparth ar awdurdawt llythyrawl. Trwy dauodev doethyon
kanys diledyf Gyfredin vyd awdurdawt llyfyrev k' {ac yna y perthyn
kredv y llyuyr Gorev a.....yr ynat gorev}. Ny ellir ymwystlaw
vyth ac ynat onyt a hwń a vo datkeynyat ar y vrawt a hyńy wedy
darffo y datkan mal am wybydyeit wedy eturyt. Os ynat.....

.....

Ny ellir amev brawt

O d' y dyn **492** holi tir a daear y arall a diva.....or hawlwr.

.....

.....

.....

.....or yneit ereill ac ef y

.....erbyń a eill ymwystlaw ac ef

[t.64=ff.82v-darnau helaeth yn anarllenadwy] Nyt oes vodyawc

yngneidyaeth sef yw hyńy ny byd kynt y

vab.....noc y arall ony wybyd a berthyno

.....llyma pa sawl ff.....

.....

.....

[t. 65=ff.83r] Trydyd lle yd a {ynat} yn gyngaws {.....} am y da ehun yw holi ac ny eill ef yna rodi neb drostaw yn ynat, cany dyly bot yn ynat yny kymwt onyt ef Arglwyd hagē a dichawn rodi arall trostaw y varn{v} rac colli y da o honaw Ac am hyńy ny dichawn ynat kymwt uot yn gyngaws eithyr drwy ganyat arglwyd. Ny dyly ynat vot yn 496 vedw. Ny dyly ynat rodi brawt yn rat eithr am dir a daear pan y holer. Eil yw pan {vo} hawl or kantref yr llall. Trydyd lle hyt y keinyoc o byd llei ny cheiff ef dim kany cheiff yna eithyr y deguet geinyoc. Petuaryd lle am abediw. Pymet lle am dremic {ch.....} O d' bot vn or dwy bleit rac broń ynat yn anufyd y rodi mach ar y obyr yr ynat Rodet yr ynat y vrawt dros yr hwń a vo vfyd kany dyly k' nys gwnel. O d' bot Geir kyuarch a gouyn yr hawlwr nev yr amdiffynnwr²⁵ y bwy y may gwarant ef or deu barabyl ae y hwń y gyngaws ae hwń y kanllaw a ffwy a vynno y vwynhav o bydant amrauel a cheissyaw or kyngaws vwynhav y barabyl ef a 497 cheissyaw kanllaw mwynhav y barabyl yntev k' a at y newis ... hawlwr os drostaw y byd. Nev y newis y.....nwr os y gyngaws nev y ganllaw a ymr[af]aelant. O d' y gyngaws nev y ganll[aw] dystv mal hyń, mi a dystyaf yr ynat na **wnaethost** hyń nev na dywedeist gwbyl drossot Anolo yw y dystyolaeth hońo kanys tystyolaeth a ellir ar ei[r] a gwiethret ac ny ellir ar vedwl ac nyt oes o hyńy eithr medwl dyn . [t.66=ff.83v] O byd marw kyngaws nev ganllaw erbyń dyd colli caffel ef a eill yr ynat rodi ereill **yny** lle oe new..... Ef a eill yr amdiffynnwr {gwedy ymrwymaw y g'} vynet yngkyngor

²⁵ hoel dileu rhwng 'amdiffynnwr' ac 'y'

drwy ganyat yr ynat gwedy. datkaner yr hawl idaw or blaen {a gwybo pa k' y triker arnei} **498** O thric ef yn le ha[gen] yny le heb atep yn rihirrac tystv arnaw as dy[w]edut adef a dev barawt ony cheiff yny vedwl v.....yn gynkor nac aet ef ot a bellach noc y.....ai yr ynat yw gyngor{ef.....}. Nat aet yr arglwyd oe le tra vo yr ynaty vot yn orssed dywallt. Nyt reiteithyr am dir a daear {a braint}. Ef a ellir

.....holer o gyf' nev

 effeiryat onys llyssa y bleit wynt ef a eill ynat ev llyssv o mynnir ev llyssv llysser pan vyder yn kadeiryaw pleidyev pan ovyño ynat pwy dy gyngaws. O ryd kyngaws aruoll neu {g..} gret nev vach nat elei y erbyñ..... hwn{vyth} nac yn erbyñ neb ae kynhalyei ef a ellir.....ssv drwy brovi yr a[r]uoll. Ny eill bydar bot yn gyngaws. Argwyd a eill dros y alld[ut] ymrwymaw yn gf' a that.....vab llei no xiii {kanyso k' onyt.....} nev verch llei no xii.....

Nyt [g]odor ar gyngaws eiste yn agos ar yr ynat. Ny dyly kyngaws adaw y le ac os gedy ef a gyll messur y hawl ny byd amgê gosp arnaw eithyr drwy ganyat **500** Ef a eill gyuodi ar beñ y **hú** o byd reit. Tystyei kyngaws val y clywo yr ynat ar gwyrda a galwet teirgweith am vrawt ac onys keiff galwet ar yr arglwyd yw peri.

[t. 67=ff. 84(88)r]²⁶ Ny ddyly na chyingaws na chanlaw na hawlwr nac amdiffynnwr nac eiste na chyuodi na dywedut yny ganyatao yr

²⁶ 8 llinell ar ddechrau'r ffolio wedi eu croesi allan gan yr ysgrifydd. Darn sydd wedi ei gopio eisioes ar ffolio 79. 'ay o ach ac edrif a ffriodolder.....sef meichyev dylyir meichiev'. Efallai'n dangos fod yr ysgrifydd yn gweithio â deunydd ysgrifenedig o'i flaen gan iddo gopio'r un peth ddwy waith.

ynat, a thewi a dlyant dan Gospharcho ef. Ot eirch ynat {deirgweith}y hawlwr ac amdiffynnwr ymdywedut ac nat atepo yr amdiffynnwr nev na holo y llall collasant uessur y hawl, kanys adef {dros vessur} ry dev ar hawlwr a dyly bot yn barawt, ac ny dyly oet wrth borth wedy ymrwymaw yn k', os eirch, na'r amdiffynnwr. O deruyd y dyd kyntaf y delit yr maes a chyffroi yr hawl am dir a daear a dywedut **501**or ha[w]lwr vot hwnnw yn dyd colli caffel ac os .. amevho hyñ m.....ae gwyr os yr amdiffynnwr ae gwata gat'[er] y wybydyeit yr hawlwr. Os yr amdiffynnwr a dyweit mi a rodaf ympeñ yr ynat ar gwyrda or orssed na bu hawl arnaf eiryoet hyt hediw am y tir hwñ yawn yw gadu y ardelw idaw kanys vch yw y gwybydyeit hyñy nor rei a dyweit yr hawlwr. O d' yr hawlwr keissyaw oet wrth borth nny dyd kyntaf an nat da ganhaw y borth, nys dyly kanys parawt y [d]lye hawlwr vot ac am hynny aet yn dioet or maes. [t. 68=ff. 84v] O d' y hawlwr holi tir a daear a dywedut or amdiffynnwr yn ateb bot idaw o vreint na dlyo ateb {y dyd hwnw}idaw y dyd hwñw a bot idaw digawn ae gwyr yawn yw gadu y ardelw **502** idaw o byd y ceitweit nny maes ac ony bydant ny dlyir annot parodrwyd wrth amparodrwyd a chyt na bwynt wyntev nny maes ny dly... oet namyn hyt tranoeth kany messurws ef y hawl namyn yw diffc rac dyd hwnw ony byd duw sul nev duw llun drannoeth. O d' y dyn holi tir a daear nny dadlev nny dyd kyntaf ac na bai y dadlev ar y tir ac ateb or amdiffynnwr y dyd hwnw kystal yw hyñy a chyt bai ar y tir yr atebel. Os yntev a dyweit na dyly ateb onyt ar y tir ac nat hwnw y tir y may yr hawlwr arnaw ac nat archo

oyt wrth ateb ar y tir yr hyńy. Iawn yw rodi brawt na dlyo attep eithyr ar y tir, a chanyt erchis yntev oet y atep y vynet yntev yn dioet. Os yntev a eirch oet gyt a dywedut na dlyo ateb eithyr ar y tir yawn yw idaw y caffel. Sef yw yr oet trannoeth ony byd duw sul nev duw llun drannoeth.**503** Ereill a dyweit am yr oedev ny bo messur k'aul arnadunt val yr rei hyńy mae yn ewyllys yr ynat y byd ev Gossot eithyr na allant vot yn hwy nov vn dyd a ffythefnos canys hwnw yr oet **hwyaf** o g'. O d' y dyn holi tir a daear ac nny dyd kyntaf adaw y maes or amdiffynnwr yawn rodi camlwrw arnaw ar arglwyd biev rodi oet nny ewyllys y datlev am y tir. Os yn eil oet y dodev y datlev kamlwrw heuyt arnaw. Os wedy eiste ympleidyev a doddi colli a chaffel ympeń y gyngaws yd edev y maes divarner yn dragwydawl oe amdyffyn. Os nny trydyd kyn pleidyaw e **[t. 69=ff. 85r]**²⁷maes y hedev y divarnv yn oes yr arglwyd bieuffo e maes. Os gw[edy] pleidyaw y maes y hedev y divarnv yn dragwydawl ac am hyńy vyth ympob dadlev kadeiryer y pleid iev am [da]dyl tir a daear or pan ateber allan. **504**O d' y dyn holi tir a daear {a chaffel} yawn gan arglwyd amdanaw a thu a thal {am y tir} o gomed y dadlev or amdiffynnwr a galw or arglwyd am vrawt ar yr yneit am hyńy yawn yw barnv teir buw camlwrw arnaw, ac yn {yr} eil os gomed kamlwrw, ac nny trydyd os gomed doddi yr hawlwr nny medyant ac yn ir y hawl yntev pan vynno. O d'barnu oet ar dir a daear rwng hawlwr **ar** amdiffynnwr yawn y bo vn dyuot ae defnydyev ar y tir. Pwy bynnac a holo tir a daear o ach ac etrif rait y

²⁷ darn o'r memrwn wedi ei rwygo ac wedi ei bwytho.

hen{a}duryeit y wlat tyngv vot yr ach yn yawn kyn g[wr]andaw y hawl, kanyt atuer ny dwng Arglwyd a {dyly}kymell arnunt dyngv ony thyngant oe bod. Tri Gwybydyeit y **505** syd am dir. Henaduryeit gwlat {a dlyir credu.....} y dwyn dyn ar ach ac etrif a dlyet tir a daear. Eil yw aminyogev tir sef yw y rei hyńy Gwr o bob randir or dref yr holer y tir yndi y wybot kyfran rwng kenedyl a charant {ac y kyffarffo} Trydyd meiri a chyngelloryon a ringyllyeit , lle bo ymrysson rwng dwy dref am drvynv kanys wynt piev tervynv onys gwybyd ereill. {Ny ellir llyss.....} Gorev keitweit am dir yw Gwyr breinyawl or kymwt bo dadlev am dir yndaw. Ny ellir keitweit o alltudyon nac o anadwyn. Nac or tri dyn nyt geir ev geir. Sef yw y rei hyńy dyn a dorro y broffes krefydawl , a dyn a dyngo anudon kyhoedoc a dyn a vo llwuyr kynevodic, a dyn **ny** welo peth a gatwo, a gwreic ar **506** wr. Pwy bynnac a vynno anadwynaw keitwat or ffyrđ hyń [ti] a geffy obry nny llyuyr mal yr anadwynir wynt yn gwbyl a fa fyrđ y llyssir gwybydyeit {a cheitweit} a thystyon. [t. 70=ff.85v] **Hawl ach ac etrif a ffriodolder**

.....**am hawl ach ac etrif a ffriodolder**.....ssyraw hawl a dywedut y vot yn briodawr{ar y tir hwń ar daear} ae henwi erbyn y henw a dwyn ach hyt y **507** cyffamdiffynnwr o honaw ar y tir hwń a hwń nny dref ar dref yn ac ympob lle y bo dlyet idaw gyt a.....ydys arnaw yn gwlyb a sych a gwyllt a dof a dywedut y vot [yn]tev o vewn gradev kerennyd mal y dlyo dir nyt amgen no cheunderw nev nai ap keuynderw nebv nai ab brawt nev vrawt nev gyfyrderw nyt oes bellach ac o sit a amheuo hyńy may idaw digawn

y a gatwo y briododler ganthaw osit a amevho yr ach ar etrif nev darvu y brovi drwy wybydyeit a henaduryeit gwlat. os gwaclaw vyd dywedet y vot yn waclaw yny [hawl]. Os yr amdiffynnwr a adef hyńy nyt reit praw ar adef yawn yw idaw caffel messur y hawl, os gwata gat'[er] y braw yr hawlwr o seif y braw kymeret y hawl. llyna ryw braw a dyly bot yna. O dodir yny erbyn yntev ardelw o geitweit a gwybydyeit **508** am yr vn peth. dyoerheb yr ha[w]lwr mi a dlyaf geitweit lle dlyoent vot a gwybydyeit lle dlyoent vot k' a dyweit nac oes o hyńy namy' vn hawl a bot yn orev po mwyaf o braw a chadernyt a vo y dyn ar y hawl a minev a dlyaf hyń a edeweis yny amevher.....²⁸ [t. 71=ff.86r]a chyfreithyaul yr aeth dy rieni a thithev o dyma ac ny dyly atychwel lle. O sit a amevho hyńy [ma]y ym digawn ae gwyr vot yn wir a dywedaf a llyna y praw a dyly y dwyn. Gwyr Goruot tref i. aminyog[eu] y tir yn y gylch. Os yr ha[w]lwr²⁹ a dyweit myvi a dywedeis vy mot yn waclaw **ac ar y g' y dodaf i na ellir provi kyfran ar waclaw kany cheidw gwaclaw ac y may ym... digawn a wyr vy mot yn waclaw ot adef yr amdiffynnwr y vot yn waclaw** atebet yr hawlwr oe rann.³⁰ Os gwatta y vot yn briodawr gwaclaw **Gat** y braw arwaclaw o ffynna y p[r]aw fynnet yr hawl.**509** Os yr hawlwr a dyweit y yrrv yn anglyfreithyol y ar y dir a daear, a dlyv o honaw yntev dyuot yn gyfreithawl yr le y gyrrwyt yn anglyfreithyol o honaw. Dyoer heb yr amdiffynnwr o buost di.....ti a aethost odyma y ar y tir ar daear yn g'aul ac ar y k'.....af i a el vnweith yn k'aul ar dir a daear na byd

²⁸ Ceir sgribyls yng ngwaleod y ffolio sy'n anarllennadwy. Yr ysgrifydd yn ymarfer ysgrifennu?

²⁹ 'amdiffynnwr' wedi ei grioesi allan.

³⁰ Rhwng diwedd y cymal hwn a dechrau'r cymal nesaf ceir ôl dileu yn y testun.

kardychwel idaw dracheuyn ac am hyńy ny dlyy di dyuot yma mwy
 yna dywedet yr ha{w}lwr mi a dywedeis vyngyrrv o dyma ac a
 [r]odeis ym peń keitweit a Gwybyddeit vy ardelw sef rodaf ar y k'
 dlyv mwynhav vym gwybyddeit am keitweit atep y neb o
 honof i bellach k' a dyweit nat k'aul my.....ryw p'[ri]odawr y ar
 dref.....onyt kan y vodd a.....provi bodd ar nebna dlyir
 dwyn y ardelw y ar neb yny kollo o seif y ardelw idaw kymeret
 vessur y hawl **oll**. Os yntev a hawl tir o briodolder **510** a dywedut or
 amdiffynnwr dyo[e]r ny dlyaf i dy dy atdeb. Echaws yw dy divarnv
 gynt a wnaethbwyt o wir a chyfreith y wrthyf i. Ac y may ym
 digawn ae gwyr a.....a g' y rodaf y neb a diuarner vnweith na dlyir
 ateb idaw yn **g'aul** drwgwydawl o g'.a....w...ha[w]lwr.....
[t.72=ff.86v] Gater y braw yr amdiffynnwr. Os adef t'[ri]ccer ar e k'
 a vu kynt. Os yr hawlwr a dyweit om divarnwyt i gynt o angf' ym
 difarnwyt minev am ymwystleis ar neb a varnws arnaf. a hi a
 datvarnwyt ym dracheuyn ac ot amevhy di hyńy may ym digawn ae
 gwyr a wnaethpwyt a mi a hediw ydwyf yn galw am vyrawt. Os
 Gwadu a wna yr amdiffynnwr gat'[er] y wybyddeit yr hawlwr. Os
 adef yntev atuerer yr hawlwr yr eidaw herwyd ryatuarnv or G' a vu
 gynt. **511 Hawl ymwrthyń. val hyń y may am hawl ymwrthryń.**
 Ny eill neb ymwrthryń namyn dev dyn a vo ar yr vn tir yn eiste egyt.
 ac os vn o nadunt a geis gwrthryn y llally dyd y godiwedo iawn y
 gan yr arglwyd. Dywedetval hyń y vot yn briodawr ar y tir hwn ar
 dayar yn gwbyl a bot arnaw yntev ormes anyledawc ar y tir hwn ac
 o sit a amevo vy mot i yn {wir} briodawr arr hwn {o gwbyl}

may ym digawn ae gwyr ac a getwo hyńy. Ac os yntev a wata y vot
 yn ormes anyledoc may ym digawn ae gwyr y vot ac am hyńy ydwyf
 innev yn [my]ynu bwrw gormes y arnaf ymeith.....alw am vy
 nylet. ac yn rodi.....g....y dlyaf hi oll. Os yr amdiffynnwr.....yw
 gadu yr hawlwr y wybydyeit. Os yr amdiffynnwrit dyoer
 myvi y syd briodawr ar y tir hwń ar dayar.....yw yn gwarchadw
 vump'[ri]odolder ydywf ac o sit a ameheuo hyńy may ym digawn
 ae [gwyr].....vump'[ri]odolder gennyf am kyngwarchadw
[t.73=ff.87r] val y dyly dyledawc orev ac ar k' y dodaf vy mot yn
 d.... ym kadw vy p'[ri]odolder gwarchadw gennyf noc y ti gadw
 peth nyt oes yth warchdw. Ac wrth hyńy o minnev a vynnaf
 mwynhav vyn geitweit nny blayn ac ay dlyaf o g'yna y may
 yawn yr hawlwr dywetut dyoer, myvi a edeweis yn gyntaf vy mot yn
 briodawr dyledoc ar gwbyl or tir hwń ar daear ath vot tithev yn
 ormes **513**arnaf a chyt gellych di dwyn vyn ar y dreis. Ny elleisi
 wadu vy mot yn briodawr dyledoc. Ac ar vump'[ri]odolder i am
 dlyet y dodeis i geitweit, a gwybydyeit ar dyuot tithev yn ormes a
 henweis yn gyntaf. Ac ar y g' y dodaf dlyv ev mwynhav yn gyntaf y
 k' a dyweit Pa le bynnac y mae y dyweto dyn y vot yn briodawr
 dyledoc ar dir kyt collo y dyn ffrwyth i dlyet na cholles ef y dlyet a
 dylyv ohonaw yntev dwyn keitweit ar y dlyet a h[e]rwyd y hadaw
 nny blaen {yn k'aul} dlyv y mwynhav nny blaen ac wedy hyńy
 mwynhav keitweit yr amdiffynnwr. ac o seif pob **rei** onadunt ran.....r
 amrysson yn dev hanner ryngthunt o byd kyhyded yr hawl ar vn ny
 sauo y braw colli o honaw vessurwl. Os pob vneis bwrw y

gilyd drwy geitweit a bot yn sauedic y bob vn y geitweit triget bob vn yny le mal y maynt a[e] warchadw. Os vn a balla y geit[w]eit.....et y hawl idaw y k' a dyweit hyń [t.74=ff.87v]bot yn yawnach mynet y ffrwyth yn ol y dlyet no mynet.....yn ol y ffrwyth. O d' [ym]wrthryń y rwng deu dy[n] [am] dir a daear a dywedut or hawlwr y vot yn briodawr a y llall yn ormes ac o sit a ameheuo hyńy bot idaw d[igawn] ae gwyr kyhyt ac y dyweit ac atep or amdiffynnwr a dy[w]edut Dyoer heb ef o buost di yma briodawr neut nat ydwyt bellach. Hawl tra blwydyn yw y tev di ydwyf i yn eistet ar y tir hwń blwydyn a blwydyned a thy ac anlloed ac ar ac eredic ym heb dwryf arnaf heb lestei[r] yn yngkywlat a thi ac neur aeth gwydweiled y rot ti ath hawl athlyet ac ot amehevy di hyń y may ym digawn ae gwyr kyhyt ac y dywedaf ac ar y k' y dodaf.....n dod.....st di vy vi yma kyhyt a hyń nat wy[t] dyledoc y tir hwń **515** bellach yn dragwydawl. o gwata [yr] hawlwr hyńy Gater y wybydeit yr amdiffynnwr**Hawl vamwys.** [v]al hyń y may am hawl vamwys. o hawl dyn [tir] a daear o vamwys deu.....

arglwyd yr ams.....het.....arglwyd yrodi y vam oe chenedyl y alltut yn rod {ac estyn} ae alltudaw yntev oe vot.....vab y hońo o hw[ń]w ac p{h}aret yr arglwyd ev dyvynv a y tir {...hatep yw d...}messur yntev yna hawl {o vamwys} a dywedet y rodi y vam o rod kened[yl] yw dat a bot hwńw yn alltut {y hwń a hwń} ae vot yntev yn vab y hwńw o hońo o vewn gradev kareńyd mal y dily a dyget.....o vamwys.....

[t. 75=ff.88r]gradev cyfynderw ny dlyir y ateb am
ha.....nyt atebir idaw yn amsser ka.....arvu ywch
vy alltudaw onyt arglwyd a beir ym.....y genwch.....
.....[ym digawn] ae gwyr {bot yn.....}.....yn wir a dywedeis ,
ach wrth hynny yaf ar y k' kanys alltudassoch chwi vi dylyv o
honof i [d]yuot yn treftadawc atoch chwi yny dyd hediww yw
y dyd colli caffel y rof a chwi. Os adef a w.....[amdiffynn]wr
barner idaw bot yn t[reuta]dawc y g.....Sef y barner o daw k.....ac
vn oe ewythredtir eithyr y tydyn breinyawl {ny cheif af h....
hyt y tryd.....} ac o byd swyd nys keiff.....yt y trydyd dyn. {ony
byd yr alltut.....}ac ny ellir peñ kened[yl] [o] honaw hyt [try]dyd
dyn. Os Gwata yr amdiffynnwr **gaet** y wybydyeit .. hawlwr ac o
sauant idaw **a** bid idaw y hawl ac ony sau[ant] bid colledic oe hawl
tragwydawl. O d' yr amdiffynnwrp ydaw a dywedut Dyoer heb
ef kyt dywedych di votdat yn alltut treftadawc oed {ef} yny lle
ar lle ac ot am[h]evy di hyñy may ym digawn ae gwyr ac ar y g' y
dodaf roddi ohonof vy chwaer y dreftadawc ac nat ymchwel
.....treftadawc ataf i yn dreftadawc {vyth} o
Gwy[rt]hneppa.....[haw]lwr y hyñy barner idaw y wybydyeit ac o
s..... **518**arner yr hawlwr. Os ef a dyweit {yr hawlwr} Dyoer heb ef
.....ac y dywedeis i mi a dodeis ympeñvot yn wir a
dywedeis {vy mot yn a.....}om ameviry g' y rodaf
idyly gwybydyeit cyuodi yn erbyñ.....[w]ypper a
sauant ymay ny ssawynt{k.....} ac.....arnafgwybydyeit
idaw ony sauant ac ny mynnaf arnaf kanys {vy}ev a w.....w

[t.76=ff.88v] Ny eill mab gwreic gymero y ehu[n] yn llathlut holi tir o vamwys. O d' y dyn holi tir a daear o vamys a dywetut rodi y vam yn k'aul yw dat ef a bot yn alltut y dat yntev ac yntev yn mynnv treftat yn oety dyd hwñw ac atep or amdiffynnwr Dyoer heb ef kyt bot alltut dy dat ti. ef a holes dir o vamwys yny lle ar lle **519** [ac] ef ay kauas o wir a chyfreith, ac yntev a aeth yn dreftatawc yno. ac o sit a amevo hyñy may ym digawn ae gwyr kyhyt ac y dywedeis ac ar y g' y dodaf kan wyt yn dreftatawc k'aul yn lle arall na dlyaf innev atep yt bellach o dref tat {kany dyly dev v...} ac yna y may yawn gadel y wybydeit yr amdiffynnwr Os gwata yr hawlwr. Onys gwata diuarner yn dragwydawl o vamwys . O d' y dyn holi tir o vamwys a dwetut dwyn {ar} y vam y dreis o alltut {a hi yn gwystyl dros vn oe chenedyl} a holi y tir o vamwys or fford hoño ac adaw gwybydeit ar y dwyn [y] dreis ot amevit ef y k' a dyweit nat oes wyb[ydeit] ar dreis kanys reith vuryedic syd yna. Os yntev a dyw[eit] val hyñ vy marn i a ducpwyty dreis {y alltuded} ac yna ym kafas alltut vy vi ac or fford hoño mi a dlyaf dreftat.....chwithev. A mi a brofaf y dwyn val hyñ, mi a rodaf ympeñ yr arglwyd ar ynat {ar orsed} vot hawl arnaw am hy[ny] e gospi ac am hyñy dlyaf innev dreftatchwi. Dyoer heb yr amdiffynnwr mi a rodaf ar yg.....oes braw ar dreis ac am na elly dithev brovi na dlyy dithev dreftat k' a dyweit y dichawn yr arglwyd [t. 77=ff.89r] {Nyt reit atuerwyr y dyngu hanuot dyn o vamwys k.....}vot yn dyst ar dyrwynu yr hawl hoño ger y vron ef ac nyt tystiolaeth hoño ar y dreis namyn ar y k' a vu yny llys am y dreis ar gosp am daney. Os yr amdiffynnwr a

dyweit hyń yny lle yd holer tir or fford hońo dyoer heb ef nyt oed na chwaer na chyfnitherw dy vam di y ni a ni ae gwadwn o g'.³¹ Dyoer heb yr hawlwr kam y dywedwch keissyaw gwadu peth o g' y hyń y maw y g' yn dieithraw allel **521** y wadu kany eill neb wadu y gilyd or a dlyo treftat {neu vamwys} gyt ac ef a myvi a dlyaf gyt a chwi ac am hyńy mi a rodaf ar y g' vot yn wir a dywedaf i. ar g' a dyweit may gwir yw hyńy pe byw y vam nas gellit y chwaethach gwedy {y} marw hwyrach y gellir nae alltudaw nae gwadv {k.....absen o k....} kany chyngein praw ar varw, a ffe byw y vam ef. Gwedy ymrwymeı ef yng' ae ewythred reit vydei idun wy atep idaw ef or hawlwr a holer rac broń y neill ae gwadu ae adef ae ardelw k'aul val na dlyei atep. O d' y dyn holi tir o vamwys a dywedut o honaw lad o honaw gelein yn dial gwr o genedyl y vam {a mynet y d.....} ac ar y g' y rodaf i kan dieleis i gar vy mam y dlyaf inev dyuot attoch yn dreftadawc am hyńy ac **522** ot amhevwch hyńy may ym digawn ae gwyr vot yn wir a dr[ae]thaf kanys mi a rodaf ympeń yr arglwyd³² bot hawl arnaf gynt.³³ Dyoer heb yr amdiffynnwr Ryued y dywedi di ad[a]w ydywt ti wybydyeit ar y peth nys dlyir o g' [t.78=ff.89v] Nyt amge' nac ar alanas ac nyt oes wybydyeit ar alanas o k' namyn³⁴ y gadw dyn rac hort val hońo ar lle ny dlyo Gwybydyeit o g' minnev a rodaf na dyly{y} dithev addaw Gwybydyeit yn lle ny fferthyno. Nac ef dyoer heb ef Nyt wyf i yn rodi Gwybydyeit ar alanas namyn ar vot hawl a dosparth am yr

³¹ Y cymal {Nyt.....} wedi ei loeli yma gan John Jones.

³² hoel dileu rhwng 'arglwyd' a 'bot' - 'dygymot o honoch ac os am yr' gyda llinell drwy'r geiriau.

³³ mwy o hoel dileu rhwng 'gynt' a 'Dyoer'.

³⁴ hoel dileu ar ol namyn.

alanas a hyńy a allaf i o g' a gwir yw hyńy ac yawn. val hyń y may
 am vamwys y holi yn g'aul ac erchi y arglwyd trugarhau wrthaw ac
 arglwyd a dyly dyvynu y ewythred brodyr y vam nev geuynderw y
 vam nev y geuynderw ehun nev **523** y gyfyrderw a fferi idun rodi ev
 hatep ym pen vn a cholli a chaffel a hwńw a dyly gw[neuthur] k'. O
d' y dyn holi tir o dadanud. Tri ryw dadanud y syd dadanud bwrn a
 beich a dadanud karr a chyfanned a dadanud ar ac eredic a thy ac
 anlloed. Ny byd dadanud er vn heb estyn gan arglwyd. Ny dyly dyn
 holi dadanud namy' a vo aelwyt aelwydev idaw ehu' ac yw dat kyń
 noc ef. Ny dyly dyn holi dadanud tir **524** er bot y hendat nev yr
 orhendat ar y tir yn amsser y bo egoret k'. Dywedet yr hawlwr y vot
 y hun nev y dat kyn noc ef eiste ar y tir hwńw trwy estyn arglwyd
 yngkyflawn orssed ac ar ac eredic idaw {a hev a llyfnv} a thy ac
 anlloed a blwydyn a blwydyned ay yrrv yn ank'aul y arnaw ac o sit a
 amevo hyńy bot idaw digawn ae gwyr a gatwo {y vot} kyhyt a hyńy
 ar y tir ac o sit a ameho y yrrv yn angk'aul bot idaw digawn ae gwyr
 a doddi o honaw yntev ar y g' dlyv o honaw dyuot y dadanud yr
 aelwyt a anudhassey ef nev y dat kyn noc ef. Attebet yr
 am[diffynnwr].....

[t.79=ff.90r].....

O dichawn o k' yr amdiffynnwr brovi y vot yn briodawr kychwynnet yr ampridawr racdaw ymeith. Ac o byd kyhyded **527** y dwy dlyet ranner yn dev hanner y tir ac eistedent eill dev ar y tir. Ac val y dywedassam ni vchot {y holi}³⁵ dadannud karr a chyuaned ac o byd sauedic y ardelw yr hawlwr dot'[er] ar y tir y eisted hyt y nauuet dyd ac yna atep ac yny ix dyd k'. **ac y velly** am dadanud bwrn a beich ac o gallant ymgynnal velly gyt ymgynhalyent. O d' y dyn holi dadanud ar ac eredic deuet ar y tir a dywedet y vot yn arnaw blwydyn a blwy[dyne]d trwy rod ac estyn arglwyd ac ar ac eredic a hev a lly[f]nv ay yrrv yn angk'aul y arnaw ac o. s. a. a. bot id. d. a. g.³⁶ ac atep or amdiffynnwr. Dyoer **528** o buost di yma kyhyt ac y dywedeist di dy vot ac oth yrrwyt yn angk'aul od yma tithev a elweist ar dadanud ac ae keueist a gwedyff.... o honaw [e]f yth yrrwyt od yma val y bwrw dyledoc anyledocith oe le o wir a chyfreith ac ot amevhy di hyńy y. d. a. G. Ony wata yr hawlwr hyńy tystyet yr amdiffynnwr arnaw a galwet am vrawt a dywedet nas gwadws yn k'aul kaffel kynt o honaw a dodet ar y na dyly dev dadanud or vn tir ac yna y may yawn diuarnv yr hawlwr yn dragwydawl or dadanud hwnnw. Os gwadv a wna yr hawlwr na rygauas dadanud gatter y wybydyeit yr amdiff[yinn]w[r] ac o bydant sauedic divarner yr hawlwr yn dragwyd[awl] [o]e hawl. Ny dyly ne[b] dadanud o dir eithyr o dir a vo yn llaw y dat yny vyw hyt y varwolaeth. Pa diw bynnac y barner **529** dadanud ny dichawn neb y

³⁵ 'yr holir' yn y testun a llinell drwy'r geiriau.

³⁶ o sit a amheuo bot iddaw ddigon ay gwyr.

wrthlad oe dadanud onyt p'[ri]odawr kany dichawn yr eil dadanud wrthlad y kyntaf. Ac ny dichawn amp'[ri]odawr wrthlad amp'[ri]odawr arall oe datanud. Ac o byd ymryso]n rwng etiuedyon p'[ri]odawr am dadanud ny dichawn yr v[n] wrthlad y gilyd o g'. Pwy bynnac a del y dadanud y dref cxx. Os y vaenol y daw punt. Os y randir lx a dal. Ny dyly neb holi dadanudac edrif. Odadanud yr hynaf a dyly dadanud ac yntev o ryd dadanud yw vrodyr. **530 Hawl dervyn.** val hyñ y may am hawl dervyn y holi yn g'aul ac ymrwymaw y g' val am y lleill oll kanys hyñy syd reit. O d' y dyn mynu ymdervynv a dyn arall yawn yw idaw dyuot ar y tervyn {bo yny holi}ac yno y dyly ar y t'[er]uyn eisted a bot y g' a dangoset y vreint ae vot yn gynghellawr Nev yn vaer Nev yn vn o pedeirsswyd {ar rageint} ar ugeint yn llys y brenin nev me **[t.81=ff.91r]**³⁷ wn swyd nev vreint a vo vch no breint yr amdiffynnwr nev yntev vot yn briodawr nev yn warcheidwat tir val na bo yr amdiffynnwr a dlyvo honaw yntev t'[er]vynv or echos hwñw ar y llall. Yna y dyly yr amdiffynnwr dangos y vreint yntev ay brovi y vot yny law ac ony byd ouer yw kany cheidw gwaclaw o g' ac ymgystatlv breint ac ef nev keissyaw bot yn well os dichawn os kystal vyd ev breint aet yr hawlwr a dangosset y hawl ar y tervyn parth ar amdiffynnwr. Eithyr nat el dros {tri} argae a t'[er]uyn a dangos. Sef yw y rei hyñy. Prifdwr o vor hyt vynyd a randir a chyngwarchadw sef yw kyngwarchadw ty nev o dyn nev ysgubawr. Ny ellir t'[er]uynv ar dorr y rei hyñy. Ny dichawn heuyt eithyr

³⁷ Y ffolio hon gyd thwll pryf mawr yn ei chanol ac un llai yn nes at waelod y ffolio. Ar ddiwedd yr ail linell ceir marciau-rhifau'r hen ffolio efallai?

p'[ri]odawr nev wr breinyoc dervynv. Nyt a randir heuyt yn nangos
kanys pawb a dyly y randir. Gwedy hyńy dangosset yr amdiffynnwr
y dervyn yntev ae warchadw eithyr nat el dros vn or t'[r]i argae
dangos a thynget pawb a llw pan **532** yw hwnw yw y dervyn ef a
dangosset a dyngo.....

[t.82=ff.91v]

d' y dyn mynnv t'[er]vynv a[c] arall a dywedut bot o vreint idaw
dervy[nv] **534** ar[naw] a bot idaw digawn a gatwo y vreint. Ot ade[f]
yr amdiffynnwr hyńy yawn yw barnv y hawl yr hawlwr. Os gwadv a
wna yr amdiffynnwr yaw[n] yw mwynhav keitweit yr hawlwr ac
yawn yw g..... idaw y vreint o sauant. Os ef a dyweit yr
amdiffynnw[r] yn atep . dyoer o **buost di yma**. bu o vreint y ti hyńy
gynt nyt ydiw bellach. Sef echaws yw **yma** y bu gynt ymderv[ynv] y
rof i thy di ac y tervyneist di hyt y lle hoń ar lle hoń a[c] y may
gennyt dy dervyn ac ot atmevy di hyńy may y. d. a. G. ac ar y
gyfreith y dodaf y[ny] keffych di dy vreint gynt ath dervyn na
dylyy dithev vreint o vn llaw na breint na thervyn arnaf bel[lach]
yny lle hoń vyth. Ot adef yr hawlwr hyńya ga.....gwata
mwynhaer gwybydyeit yr amdiffynnwr o ffynna y wybydyeit bit yr
hawlwr heb d[im]. Os ef a dyweit yr hawlwr dyoer **535** o bu
ymdervyn[v] [r]yngom gyntithev ae torreist ac aethost y arnaw

a hyt yma y bu t'[er]vyn hwñw ac os gwedy mae ym. d. a. g.
.....[t. 83=ff.92r]³⁸ y vam a vyd arnaw iar pan allo
esgynnv ch[an]v y dan asgell y vam. Gwyd pan allo dot wu a
hwy[at]. Tri ryw anifail ny byd mwy y k' yr y bot y nos [nac] dyd ar
yt hwch a dauat a Gauyr. Tri amryw..... dalyer ar ymogor nev
l.....ur dyn. vn ywhwch a geffir o hon[unt]. Eil yw os llei
n.....dw.....ar yt keynyoc {o bob ..} a daw yr percheñoc yr yt.
Trydyd os [m]ewn gweirglawd y godiwedir hwch pedeir keynyoc a
geir [k]anys ka[e]th gweirglawd pob amsser vyd hwch kanys
div[wynaw] y tir a wna ay ymchwelut. Os hagen mew'n ko.....wedir
moch messoby'r a geiff perchen y koet her.....ynt y percheñoc
pieuffo ay arglwydchelwr. [Tri] amryw k' y syd am dauat o
odiwe[dir] ar yt ...yw or kadw y keffir y llwdyn o byd deueit
dros.....w hagen kyt boent llawer ny cheffiros yr vn
perchennoc pieuvyd wynt oll. Os llawer o berchenogyon
pievvud wynt llwdyn a geffir.....kadw gan bob perchenoc. Eil
yw.....byd.....fyrdling o bob llwdyn {hyt} a geffir. Trydyd
modk' deueit ony byd onyt pym lwdyn deu.....e[y]thyr
keynyoc am na ellir rannv keynyoc ynnn a ffan wnaethpwy't k'
hywel nat oed ffyrdl[ing] [k]anys wedy y gwahanw[y]t keynyoc yn
dimey a ffyr[dling].....
.....
Eil yw llad.....

³⁸ Mae'r ffolio hon yn cychwyn gyda diwedd triawd sydd i'w ganfod ar ffolio 131-camrwymiad. Mae'r deunydd yn arfer dilyn ymlaen o'r hyn sydd i'w ganfod ar ffolio '131', sylwodd J. J ar hyn a'i gosod unwaith eto yn y drefn gywir yn Llan 121.

.....
...ysgub iach am ysgub glaf ny cheiff.....p'[er]cheñ yr ysgrybyl yr
ysgyb glaf yr hyñy eithyr.....ar yr.....[t. 84=ff.92v]-
anarllenadwy.

[t.85=ff.93r] Tri lle y caiff dyn vesssur y hawlheb hawl heb
attep o honaw.....

.....*
vn yw llw Gwelo y da. Pwy bynnac a wnel yr angk' amy da sef peth
a dylyy y holi yno lledrat a threis ac angk' a cheissyet yr amdiff' yna
y d...nev k'yaul yn erbyn yr hawlwr. {Eil yw} Ony wyl yntev y da
yn llaw arall **holet.** y neb y kysswyner arnaw vot y da ganthaw {nev
wneuthur y peth.....} ac yna amge' vyd mod y holi. Nyt amge' Gyrr
a vyd yna a reithyev yn ol y gyrr k'yaul os lledrat nev dreis . nev
angh'. vydant. Peth bynnac vo nac yn llaw nac yn abseñ anvod ynt.
lle perthyno damd'[dwng] am ledrat dihenyd vyd ony keffir **157**
taryanev yn erbyn y damd' o byd kymeint gwerth ac y dylyo kroc
amdanaw sef yw hyñy iiii d' k'. Trydyd lle roes y da os
.....vach os drwy.....a lle p'[er]thyno Reith am ledrat o ffalla
y reith dirwy a vyd yr bychanet vo gwerth y peth eithyr y pethau ny
byd eithyr kamlwrw am danadut yr y lladrata. ki. ac edyn. a
gwydlwdyn &. a lledrat ymborth gan reudus lle p'[er]thyno gwerth
lleidyr taler ef onys telir deholer ef. o byd vfyd y leidyr y dalu.....

[T]ri [d]a y byd reith amdanunt ac o ffalla ny byd ddihenyd o byd kymeint o da ac a varn k' y dwyn dyn yw dihenyd sef ynt blawt a gwenyn ac aryant kanys kyt boet parawt p'[er]cheñoc yw damd'[wng] ny dyly hyñy am na ellir {hyñy} eithr wrth y llestyr y boent yndaw kanys kyffelyb yw blawt y vlawt nev yt y yt. a gwenyn y wenyn. ac aryant yr llall ac adaued a gwlan. Koll o lesged. a chychwyn angk'yaul a gwarchay a holir lle gweler kanys erbynwys llaw y gan y gilyd o vod wynt. Angk'[yawl] hagen yw kychwyn da o ledrat nev dreis nev angk' nev coll o lesged ac os hawlwr ae hawl o gychwyn angk' ef ae dichawn o gwahana pa angk' vo ay lledrat ae treis &. diogleaf eissyoes yw holi hyñ o gychwyn angk'yaul a hyny ... gweler y peth holi alltut holi gwarchay yn angk'yaul or [d]ref yr llall. Nev holi gyrrv dyn oe dadanud a gaffo or bl.....

[t.86=ff.93v] Anodeu. Ny dyly neb holi da o anodev kyt collo ef da velly Namyn pwy bynnac a holo da a dyker yn rith peth arall os atelir racdaw holet ef o angkyfarch. ac yna y byd reit yr dyn os absenñ vyd y da o bydgyrr kaffel reith os kynhyrchol vyd vn or teir taryan ae kadw geni a meithri'[n] ae kadw kyn koll ae arwaessaf ac nyt attep {nac ardelw} k'yaul yr amdiff' dywedut may yn amryuus y duc ef y peth. Ef a aill dyn holi **am dev** yn lledrat **ac** oangev {llwdyn} a llwgryr a berthyn y holi yr neb a gysswyner arnaw wneuthur angev y peth a holer Nev yr eiddawo llad anifeil y llall holet y p'[chennoc] {y da}. Os llwgryr a gyddwynir ar y dyn y wneuthur yr llall ar y d.....nev y goet nev yt nev weir. Os anifeil a **wna y.....ar yt t[aler] os yr anifeil a** warcheir tatlet y berchenoc

drostaw {aryant} ac ny chaiff ef yna wadu y llwgyr namyn yn llw y
deiliat y byd pa le kauas am y dalu ar y weithret a [l]lyma le y kaiff
dyn iawn drwydaw ehu'[n] am yr eidaw..lyna le y byd gwell breint
amdiff' no hawlwy am gael yny.....heb y gymell eithyr am y
am[e]v or hawlwr.....l a lad y llall ar warchadw bugeil prouet yr
hawl[wr] ony byd arall ay provo drwy bugeil trefgord lad y anif[eil]
o anifeil y llall ay llado. Nyt grym hagen tystyolaeth y
bugeil.....

[t.87=ff.94r].....

Tri cywyllawc llys. Tunell ved a brawt a

T'[ri] argay llys drws y porth a drws y neuad a drws yr ystauell kany
dyly neb vynet y mewn yny archer Eithyr.....y tri dyn ryd idunt
Gyfrwch ar breñ pan vynynt sef yw y rei hyñy. Tri ryd yr argae llys
ynat a medic ac efferyat teulu. Tri.....

[t.88=ff.94v-anarllenadwy]

[t.89=ff.95r-anarllenadwy]

[t.90=ff.95v].....

.....llathlut.....

.....nev vaes o dy. Os y mewn llwyn

.....amobyr o ffalla y reith.....

.....ony chymer ef.....

.....y derbyn angk'yaul.....

.....ony chymer ef.....

.....yn angk'yaul kyt boet.....

.....gwreic hwñw o chwyn.....

.....amdiffyn yr gwr amoby a vyd ar y.....

[O dri mod] y byd kamlwrw vn yw am anayddawt yr breñ a h.....

wer mod.....

.....

[t.91=ff.96r-anarllenadwy]lle arall y trychir aylaut

am yLlyma Gospeu Galanas. O deir ford.....

[t.92=ff.96v]Tri Gwrthell k' y syd yngk' yn amryuaylaw .

Adef. Nev wat.....

.....dyled.....

piev kymell ar y gwr.....sef yw hyñy amdeuawt gwlat. lle

perthyno deturyt g.....gwyr.....piev tyn.....eithyr y rei a allo

y pleidiev ev llyssu o k'. Ny seif neb amdiffyn y amdiffynwr ac ny

thykya ony byd [am]sserwal yny dadyl herwyd kof llys a gwir

herwyd deturyt gwlat ac a perthyno yn briodawl herwyd

k'.....hawlwr ar dadyl or hoñ y dyweter am danei.....

.....

.....

.....

Tri ryw wat.....

a hwñw a vyd.....vuryedic neb na mwy na llei. Eil yw

addef rañ o dadyl dryc weithret a gwadu k.....ac yna y gwedir

d..... achwanegy reith ossodedic megys y may yngkolofynev k' am

lawrudyath yny lle y tyngai deugwyr a deugeint y wadu
llawrud[yaeth].....a ffeithyev oll yna y tynguy wadu
llaw[rudyath]addef yr affeith ehu'[n] {i.tauaut...}. Trydyd
...adv rañ ac addefo dadyl heb weithret ynndi ac.....lleiheir
reith ossodedic meg[is].....mechni {addefedic} y lle y [t]ynei.....
y seithuet pan watei..... Tri ryw vach y sy[d].....

[t. 93=ff.97r-anarllenadwy]

.....wrth k' kyffredin. Llyma pam.....

.....*

[t.94=ff.97v].....

Teir Gossodedigaeth y syd herwyd Hywel da y Gwplav k'.....ae
haruer yn berffeith hyt na aller ev cablu o eissyev nev **205**
ormodd[d]er. nev o peth anheilwng. Kyntaf yw or kyffelybyon y
kyffelyb varn a rodir. Eil yw or dwy Gyfreith erbyn yn erbyn yn
isgr[a]venedic y dosparth vn peth yr vn a vo te[i]lyngach nor llall a
gyahelir. Trydyd yw pob ysg'[ri]uedic a dylir y
chadw.....gyt.....pendeuic ae wlat y dilev honno gan osso[t] ar[all] a
vo gwell. Od yna pam ym[wyst]loent yr amdiffynwr ar br[aw]dwr o
barth yn erbyn brawt. Os y.....a dichawn dangos y vrawt ef
yngkyfreith ysc'[ri]uenedic nev y chyffelyp mal [n]a allodangos
arall wrthwyneb a voy bradwr a oruyd onys dichawn ef a
[o]rvydir. Am deuawt. Teir deuawt y syd. Kynefawt a erlit k'
katwadwy yw. Kynef[a]wt a raculaeno k' o byd audurdawt

brenhinyaeth idi katw[ad]wy yw. Kynefawt a llw gwr ny chynhelir
 hoño. Tri ffeth a g.....a gallu ac **206** awdurdawt brenhin.
der ac anghengant.....dir rac dryc
 ang.....or aller trwy dylye[t].....
 yn ossodedic kynaladwy vyd.....pob peth or a vo

[t.95=ff.98r] Tri dynvn
 yw.....arall
 kyfryw. Eil yw[egl]wyssic rwyme[dic]kyssegredic.
 Trydyd yw dyn eglwyss[ic] r[wy]medic mewnyd kany dichawn
 neb rod.....yn erbyn brawt o k' onyt dan y p'[er]igyl y digwyd ar
 y brawdwr sef yw gwerth y dauawt.....ar aelawt na gwaet na sarhaet
 o wyr eglwyss[ic]hyńy ny eill o honunt gynnig gwystyl yn
 erbyń brawt na chyturawt . Holl argywed segyrlllyt a wneler yr
 eglwyswyr a dylir y emendav iddynt nny senedd he[r]wyd k'
 eglwys. Tri ffeth a dyly brawdwr kyfyawn y warandaw.....gan
 y kynheniywyr kyń barnv neb o honunt yn ennill nac yngkollet. Nyt
 amgen kwyn {.....}a de[i]ssyf ac attep. Pwy bynnac a Gollo peth
 drwy vrawt tremic ef a dichawn rodde gwystyl pan y mynno o vewn
 vn dyd [a] blwydyn nny vlwydyn gyntaf y kaffo iawn y gan y
 bren[in] Ar brawdwr a rodes y varn yn seuyll wrth k' nny veint
 am[ser] hyńy. Os o vewn yr amsser hwńw ydwymwystla ef yn erbyn
 va.....iddaw y holl Gollet y diohir ac ef a dyly kynnal hwńw
 yn rwymedic wrth k' hyt [p]an roder dosparth trwy lyurev k' y

ryngthaw ar brawdwr am y varn dremyc megys y gwypper pwy a
 orffo nev a orffer. Ar brawdwr a dyly eturyt yr brenin
varnassei yr breñ o da hwñw. Ar hyñnassei
d[y]lyant y eturyt idaw dracheuyn heb amgen boen ony or...
aw.....unt mal rac y brawdwr. Os [y] brawdwr.....kwynwr
 [y] dda oll dracheuyn. Ny henyw o wassaneth brawdwr **209** rodi
 barn na brawt tremyc.....

 dros y vrawdwr a[m] hyñ a wnel maes oe wassanaeth dylyedus
 mwy no ffeteiy llys yn gwneuthur angkyfreith.....vn yw
 barn a rodder yn erbyn dyn. Nysllys br....nac
 ympell [nac] yn agos yOs.....y alw mal y klywei. am hyñy
 ygwlat. Os ympell y bai y ringyll a dyly aros ar
 braw.....yny ymdangossei y mewn llys or deuei yn amsserawl sef
 yw hyñy kyñ hanner dyd {nac} amdiffynwr {na hawlwr} vei y dyn .
Eil yw brawt a roder ar ddyn kytyychawl trwy orthrymder
 [t. 96=ff. 98v] o bleit ybrawdwr nev wyr y lys {am
 anufydawt}. Trydyd yw **210** barn braw[dwr].....dyn ny dichawn
 vn o honunt bot yn vrawdwr teilwng trwy.....
 dyn anafus megys bydar nev dall nevnev dyn.....
 [rw]ymaw vnw[eith].....

Tri.....

Ny....kyme[ll].....

.....Os.....

.....

.....arall ae..... amsser hwñw ny.....

herwyd k' ar vrawdwr gyt ar v.....vrawt. Tri lyuyr
kyfraith a beris hywel da.....**212**.....ar
daf vn wrth y lys peunydyawl yr yn.....o honaw
arall.....[D]inewr. Trydyd y [Aber]ffraw

.....Gwyn[ed] a Ffowys.....kyfarchev wrth reit ..b....

Eil yw datkanvewn llys ae dosparth. Tyrdyd hyn a
dopathogadarnhav drwy wystyl a brawtlyuyrstlir
ac ef yn amsserawl nyny llys. Nev o govyn y brenhinheb
ymwystlaw. Ny dylir credu barn **nae** chymryt rwng dev [wys]tyl am
vrat onyt vn a dangosser yng k' ysg'[ri]uenedic {...} ac am hyñy
[t. 97=ff.99r] ny dyly ef rodi brawt eithyyr ae lyuyr nyny law. Ny
ellir ymwystlaw.....[yn]at eithyr lle bo kwyn or blaen am yr hawl y
barnawd {ar...} mewn Bra[wdwr] herwyd breint tir tra gynhalyo
y tir breint brawdwr a gyneil [sarh]aet brawdwr {o} swyd herwyd
breint y swyd y telir. Sarhaet brawdwr herwyd breint y tir telir idaw
pan orffo **o** ymwystlaw **ar** arall. O deir fford y dosperthir brawt
kyngaws kyntaf drwy oddef kanys g[odd]ef a dyrr ar gyng[e]ussau].
Os brawdwr a oddef gwystyl yn erbyn varn yn dangn[eu]edus heb
rodi gwystyl yna digwyddedic vyd y varn. Eil yw bra[wt] lyuyr rwng
dev wystyl sef yw hyñy gwystyl a roder yn erbyn barn gwystyl arall
a rdo[er] gyt a hi. Trydyd [bra]wdwr biev dosparth rwng dev
.....aws am y varn a rodassei iddunt heb ymwystlaw ac ef.....

.....

Tri ryw [vrawdwr] y syd yng Kymry k' Hywel. Brawdwr llys pennadur herwyd swyd gyt a bren'[in] aberffraw nev dinewr. Brawdwr kymwt nev gantref herwyd swyd ym pob dadlev ym powys a gw[y]ned . A brawdwr [o] vreint tir ym pob llys kymwt nev gantref yn neh[e]vbarth nyt amge' no ffob perchen'[oc] tir a daear o wr ryd dianaf. **215** Pob brawdwr swydaiff iii d' k' dros bob hawl a dalo y gymeintbarner iddaw vessur y hawl {nev gan y neb yr barner arnaw}³⁹ Brawdwr o vreint tirdros y vrawt kanys ardreth y tir ae wassanaeth yw hyńy a[c] velly y u kyn gwneuthur k' hywel da sef oed yna k' dyuynwal. Yspeit pob brawdwr y roddi braw[t] rwng dadleuwyr [on]ys gwybyd yn huawdyl pymthec diwyrnawt kanys hwńw yw oet dadlev o d.....k' hywel ac velly or blaen y buos.....ny wyppo yn yr oet collet y s.....heb amgen.....kany **dyly** s.....**[t.98=ff.99v]** ⁴⁰
 Os brawd[r] o vreint.....archant yspei am y vrawt ae o bedruster ae o eissievy rai kyny[rc]hawl a gaffant oet heb dwng nas gwdant ar k'.....dyly kymell y rei absen drwy wys gossbev onyt d.....yr eilhonunt ni del.....
y rywachos k'aul.....
 hagen ar y dadylant rac.....camlurav ac ynybarn.....nev gynhal[i]er y karchar {.....} y gavael pob

³⁹ mewn inc tywyllach sy'n awgrymu ei ysgrifennu ar adeg arall.

⁴⁰ ymddengys ysgrifen y ffolio hon ychydig yn wahanol e.e yr 'e'ø. Edrych fel bod llaw diweddrach wedi bod dros rhai o'r geiriau. Darnau healeth yn anarllenadwy.

vn ohonunt ganthaw.....dervynner..dadylk...amgen
 poendiffic nevnevony wedir.....
 Eithyr gwassan[aeth].....ac ny aller y y.....heb...ryw
 ar.....a gymerer d.....Kyn bo [lli]aws o
 vrawdwy.....yr vn v.....vn eiss[oes].....

kyffredin o gy.....

[t.99=ff.100r]uthvr heb g[any]at.....
[y]vet nev wahanv. Pan voam y
 gam vrawt. Ny chyll ef.....[k]anys o honi y mae y
 v[reint].....bynnac y [b]o breint.....d[i]wahan yddaw
 yndaw.....t hwńw. Braint anyan[awl].....yw priodolder y
wahanos r.....ff[ri]oldolder swyd. Tri chof.....
 gwystyl yn erbyn[h]yńy kynic gwystyl.....ony
 byd am v[rawt].....brawt.....
llaw y bren'[in].....hywel da.....
nessaf yr
 wirioned.....
[t.100=ff.100v] hw y brawdwr piev d[e]wis [a]e rodde gwystyl yny
 erbyn ae peidiaw ae goddef drwy y gwrth[wy]neb hwńw dang[o]s
nevyn ysg[riuen]edic. O d.....
 ny chyll.....awdurdawt.....yn llawn.....kadarn
 wystyl yn ol namyn y llyuyr a dylir..... O.....brawdwr
vrawt a gwedy.....o honaw.....w dadyl.....

kanys.....dangos.....a llyna.....

erbyn y pym.....

.....
[t.101=ff.101r].....

.....
Teir amryw hawl y syd.....[vn y]w haw[l] rwng

ha[wl]wrac amdiffynnwr. Eil yw hawl hebsef.....heb

gwyn sef yw hoño hawl arglwyd.....am angk' kanys arglwyd

piev.....ng diawl a.....kynyd.....dorr dyledvn

hawl eithyr ar hyñ y cynwysswyf ef os [c]ynwysswyf {velly}

[hef]yt diawl yw. Nev hawl.....tref y dat.....golli nev y

dyly [y] vab.....keissaw rañ gy[t].....eilchwyl.

.....
Tri ffeth [ny] dyly neb attep o honunt. vn yw peth ny bo

dyebredicyn erbyn k'. Eil yw gweithret a aller dangos argywed o

honei os gwnait. ac nys gwnait ac am nas gwnait y [h]oli mal llad

dyn. Trydyd collet ny wypo gwlat nac arg[lwyd]o neb ryw

ypysrwyd y cholli o[r] hawlwr eryoet. Tri ryw y syd vn yw dwyn

peth y ar dyn ac nac.....[n]a chyfreith nac iawn id[aw]

amdanaw. Tydyd d.....Tri.....

[t.102=ff.101v] amdiff'. vn yw o gaud ..a.....a hwnw a.....o lawer

mod mal kayv k' rwng dyn ae dylet nev beth **225** tebic. Eil yw

Trydyd terv[ynv]Teir

dadyl a dylyant y h.....ae barnv drwy deturyt gwlat.....

vn yw dadyl am venffic heb praw.....nev wystyl nev ane.....
 vn k'. Eil yw d.....yndi nev amgen v.....Trydy dadyl o
 yn erbyn k'. Tri mod o holi tir o gamores.....a dadanud
 [tr]wy veddy[ant].....ac o ach ac edryt kany{hagen} ovyn
 tirtrydyd fford {ac velly am holyon eraill k'yaul}. Tri
cham oresgyn y.....gyn yn erbyn p'[er]chennoc oe anvod heb
 vra{w}t. Nevdrwy yyn erbyned oe hanvod
 heb esgyn trwy warch.....yn erbyn iawn dy.....vod heb
 vrawt. Perchennoc yw y neb a vo yn m.....{eidaw yn} dilyet
 dilis. Gwarcheitw[at].....neb a gynhalyo nevarall
 {gantaw}. O tri moddadyl dadanud rwng etiuedyon
 kyntaf.....oet rwng.....Eil yw breint.....rwng
 etiued k'yaul ac vn angk'yaul keiff oll. Trydyd breint dilyet rwng
 d....ac anyledoc. Os tadev y rei hyñ a gynhaly[ant] ywers tra
 gwers hyt ev hangev. Os y meibyon a eirch **dadanud mab y**
dyledoc a gaiff dadanud o gwbyl p.....bynnac y del. Od yna o
 dawedyon vn radd y g.....vn amsser.....erchi dadanud megys
 brodyr o dir.....nev geuynderw. nev gyuyrderw o dir ev tadev
wers.....dichawn yr vn wrth[lad] y gilyd ...oedi.....pob
 vn a gaeff dadanud.**[t.103=ff.102r]**kadw.....
 a chadw kyn coll a.....meith[rin] am ladrat.....lladrat yn
 llaw nev am dreis acheb dreis heb l.....ac nyt kwbyl
 wrtheb a..kwbyl deheuraw ac nyt kwbyl a.....vn or ...kyntaf
 yrneb ae kaffo namyn kanhorthwy mal y bo haws y gredv trwy
a gaffo no hebdi. vellynyt kwb[yl]neb ac nyt

kwbyl diogelrwyd {...}namyn.....keissyaw neb un a wrtheppo
 drostaw ac a wnel kwbyl drostaw. Wrth hyńy pwy bynnac a gaffo
 gwarant safent ell devwrth k' mal kyntllys yny dervyner y
 dadyl yr.....ae vn o honunt a vo kam.....ae
 elldev ae yntev na bo k.....nev ae dichawn
 dros.....Ny ellir Gw.....k' nac vn
 weithret.....ae kyhoeda. Brawdwr hagen a d y.....
 a cheissyaw dyall ae yn erbyn k' y du.....weithret kyn
 roddi.....amdiffynnwr. Y neb a gaffo g... y mewn
 dadyl ny chaiff.....noe warant.....Pwy bynnaca
 vo gwell.....arall y dadlev yny llys drostaw noc ef.....dadlev
 dim tra vynno.{.....} kynnal.....yny dadyl yn erbyn
kany ellir provi gwall ar ykanys kauas.....dewi
 yny dadyltystyon a vyd val y dewisso y tauodyawc ae
 warant ae trwy alanas blegyt ehu'[n] ae trwy alanas o blegyt
 p'[er]chenant nev dirdra nev wreictra kanys yny erbyn elldav
[t.104=ff.102v] Tri dyn ny dylir ev gwyssyaw. Gwarant a
 gweithredawl {...} kyffes sef paha'[m] y arneithya{w} a berthyn[n]
 {or eidaw} nev gweithredawl k.....garch[a]rv a berth[yn]. {or
 keffir} a thyst. kw.....addaw os..... Tri mod
Teir gwys a ellirGwys.....dystyon ny
 wnair onyt am tir a holer drwy ach [ac edryt] yny nawuet dydyev
 mei nev galan gayaf. O Gov[yn]nir ha[gen] yn amge'[n] na hyń nev
 beth arall a gwadv y wys drwy dw[ng] amdanaw. Trwyy dylir
 kadarnhav gwysar.....ae gwatto. Lle pallo mechni

unweith am wys Gael.....er y dwyn.....os tir a daear a holir
 yna Tir a dylir **231** y an[uael]aw dros y wys. Pallu mechniaeth yw
 nas rodder mach lle dilyer nev y roddi. ae thremygv y gwys .
 Tremyc [gw]ys yw na del yr dyn yr kalw y lys gossodedic y atep
 ne[v] y amdiffyn rac attep. **Am vach**. Tri lle y diueichya mach
 kyuaedefet angkyuaedef. vn o d.....or talyawdyr y mach. Eil a
 gaffel tystyolaeth o vn o kynygyn ar..gilyd trwy ymhawl yn lly[s] a
 thervynv yr hawl{gynt}. Trydyd o lyssu {o vn} tystyon y gelyd yny
 llys. Tri ffeth ny henyw.....angev a chleuyt a charchar. Tri oet a
dyly mach ky[fa]addef heb.....k'yaul arnaw. dyd y gyuarch y
 talyawdyr am y vechni pethefnos y baratoi tal os ef ehu'[n] ae tal.
Tri ffeth a [g]ymell arglwyd a gymell pob peth ny bo mach arnaw or
 a dilyer o k'vechni ac.....dwc y di[o]gel ac a gymer y
 ffonodyev ky.....Teir aelwyt a gymellbraut a chwegrwn.
Teir gwanas gwystyl llaw.....ysgwyd y arwein. Tri gwystyl
a ellir y mwynhav kyn y digwydaw blith. a thelyn a thawlbrdd.....

Tri ffeth vn
Tri ffeth a Geidw kof ac sauant yn
 lle tystyon y dyn ar y dlyet o dir lle hen odyd Nev pentanvaen Nev
 ysgynnvaen . Teir dystyolaeth dilys y syd. Tystyolaeth llys y dwyn
 kof a thystyolaeth gwybydeit a gredir pob vn yngk' megys tat
 rwng y dev vab nev wrth dystyon i. yr ynat ar gwyrda Nev yn
 lluosawc am dir. [t.105=ff.103r] **Am dystyon?** Teir tystyolaeth
 varwawl y syd tyston ar ddyd kyn y holiy tystyer Nev dystu ar

dynna wadwys yr hyń a daro.....[d]ystu ar ddyn
 dyw[edut] yr hyń nys dywawt llys a brawdwr ae klywo a dyly ev
 dwyn yn varwawl dystyolaeth {...} trwy arch yr amdiff' os koffa {yn
 amsser} [a] llyna [y] tri lle y may trech gwybydyeit na thystyon. Pan
dystyo tyst nny dystyolaeth peth yn k'aul ereill yn erbyn amdiffynwr
 Nev amdiff' pan tystyo peth yn erbyn tystyon y rei hyńy a elwir
 gwrthdystyon yngk' ac ny ellir y llysv. Teir tystyolaeth y syd ar eir
 ac ny dygir y greir. Tystyolaeth lleidyr ar y gyleidyr dan y groc.
 Tystyolaeth nyt eler nny herbyn pan dyker **y greir** hi. Tystyolaeth
 gwrthdystyon. Tri ffeth ny dyly mab y kael yr kael mamwys
 peńken[e]dlaeth ar essaydy[n].....o byd ony byd hage'[n] ae dylyo
 yn well ef ae kaiff. Tri ffeth a gyngain yngk' kyt boet.....ol
 gyrr sef [yw] hyńy kadw gwesti rac lledrat abseń. A.....ng sef
 [pa] le dywedutwrw arnaw oe anvodadaw.....aw
 yngkadw.....ger nny law a chredv dynyon ny w.....y pe.....
 ac nys gwypoint yn vwy nor.....ae gwypoint sef pa le hyn'y.
 lle lliwyo dy.....arall y welet liw dyd golev yn myne[t] drwy
 dref panat ganthaw o cheiff y llall y reith ny.....
 ac na chredir y neb ae gwyrTri dyn.....dy y dyt
 llys a mab llei no a brenin kanyt o.....dylyo. Tri dyn vn vreint
 a bonhedic kanhwynawl vn yw mab a.....yn k'yaul. Eil yw [m]ab
 kymraes o alltut a rodo kenedyl iddaw trydyd mab gwreic y dyker
 treis ac na wyppo pwy ae duc. Tri meibv deir merchet. mab
 kymeridi[c].....olef a mab diodef. Tri chymy? mab yngkenedyl roi
 da yr y veithri'[n]. ae gymryt erbyn y law yngkenedyl. ae Gussanv a

ffrovi hyn'y. Tri gwystyl ny digwyd hyt ym pen' vn dyd a blwydyn.
Eur a lluryt. a llestyr eureit. Tri gwystyl ny digwyd byth kwlltyr a
challaw....a bwyall..... Tri gwystyl a digwydd dyd y dyker vn
mach ny chymello y vechni ac yn addef ac vn a dyker dros ledrat
barnedic . ac vn {a} dyker drosTri dyn y digwyd gwystl a
roddent mach ac.....wyd a fferch.....y da. Tri da nyt reit mach
[di]lysrwyd arnunt. Gw.....a rod [ar]glwyd a chymyn. **237** Tri ffeth
a ellir y wadu ony byd

[t. 106=ff.103v] Am lyssyant. Tri defnyd llyssyant k'yawl y syd
Geir a Gwiethret [a] diffi[c].....Geir a ellir ev
llyss.....ev.....dyn. nyt geir evret
a beir llyss.....A.....dra syd y gell.....
yr hawlwr neu.....diffyn.....yn cyff.....
nev ynamsser.....aruer o honei gyt ac ef. Sef mal y
profir hyn'ygyt ac ef y dyd ar dyd yny lle ar lleae yn
ky.....a hi ar gyhoef[t] gwlat a thref kany aller praw ar y pechot.
Deu alanast{ra} y syd Galanast{ra} llad or hawlwr gar yr [t]yst
.....divwyn nac y genedyl nac y arglwyd. Nev lad or tyst gar yr
.....wr neu yr amdifff' heb y d....ac yna arglwyd a dwc tystiolaeth
ryngthunt. O dyweiten vn ohonunt lad kar y llall ac na bo
angk'yaul . hyn[y] mal yn keissyaw y dwyn wrth k' ac ef yn dial...wr
nev. yn herwr or wlat. nyt llyssynat hon'o. O dyweito honaw
y gar yw dihenyd nev yw grogi nyt llysy[n] k'yaul
{.....ymell}. Os dyweit heuyt lad y gar ynarglwyd
ny eill yr arglwydy vot yn herwr od yno

Tri diff[ic].....diffic brei[nt].....a
 lesteir tystiolaeth yng.....arall [ei]thyr ynvyt
bu estyny breintna
 dyly.....lesteir.....Tri ff[e]th [y] Gellir tystiol....arnunt
 Ge.....ennynor blaen. Tri lle yVn yw y Teir
 fford y keff... tystiolaeth ar anifeil. Eil ... lle gwnel k...dyfwr wrth
 r...law dog[y]n vanac ar y lw. Trydyd yw lle{yr} addawo dyn gei.....
 gadw **240** geni a meithrin anifeilac ef reit yw y rei hyn'y
gwelet y veithrin..... Tri lle y bydar eir. kyntaf yw
 tystyaw o gyngaws dyn ar arall dywe.....[t. **107=ff104r**] geir
 gwellygus dros y neb y bo gyt ac ef. Eil yw tystyaw or n[eb] a dyly
ymgeinyaw ac ef ar ostec mewn gornev l....yw Geir
 anostec mewn gorssed a aller tysty.....Pob gweithret
 ny.....praw arneiha
 dyn o ha.....Eil ny ellir lly.....ardelw a reit
yw am.....o gytirro.....kanyt oes
nyt.....ng.....dev vabllawc lw.
 mynyw hyn'rym y dysty.....
Padiw y barnrodi brawt rwn.....
 a gaiffny ellir y.....ac ny.....
 sef ynttystiolaethdyly tyst.....
dystyo'[n].....dyly gwybydyat. Eilyrrv drwc ar
 nas dichaw[n] aca dica.....d na dichawn tyst provi
 gw.....ev. ac ef ae dichawnmay kadarnach
 Gwybydyeit no cheitweit. Gwybydyeit nydylir ev

hanadvwynaw ac ef a anadvwynir **243**weit. Eil yweit a
 anadvwynir drwy wybydy[eit] a.....ardustyrir ev bre[int]or
 nat geir ev geir.....ynir Gwybydyeit drwy geitweit vyth.
 Trydyd echos ywceitwat y geissiw messur hawl. **a** grym
 yw vn tyst nev Tri gwahan {syd} rwng Gwybydyeit a
 cheitweit.....bawb.....gwna gwybydy[at]
dwc yarall a gwybydyat a dichawn y dwyn
anadvw.....llw. gwybydyat a lyssir wedy llw.

[t.108=ff.104v] Tri ffeth a eill ynat bot.....edd
 a barnv rwng hawl.....ymrysson {y} pa diw y
 barnawddTeir fford y dyly ynat kolli **244** kamlwrw.
 vn ywdatkanv y dwy gyngh[aws]aeth kyn
 myn.....kanlle. Eil
Tri gwahan.....
wyrda dywedut geir gwall. Eil yw odit.....
 y caffo dyn vessur hawl drwy dystyon ehunein heb wybydyeit gyt a
 hyn'y ac ef ae keiff yn llawer lle drwy wybydyeit heb **245** dystyon
 kanyt teithi tyst tyngv tystyaw idaw hyn' yd ys y.....Trydyd lle
 yw tystyon a lyssir drwy wybydeit ac ny lyssir gwybydy[eit] {drwy
 dyst.....}. Tri lle y kyngein keitweit. a{r} da byw nev varw ar
 vreint nev.....arall. Ac ar westi k'yaul. Tri ffeth kadar.....yn
 gyfyawn . A Gwybydyat o vn dyn {y kredir.....}kany elliro
 byd.....k' ac.....uedic. Tri llyssyant Reith. diffic kerennyd. a
 difficoedran. Tri Gwahan y syd rwng keitweit a rei[th]

.....o hawl {ac ny.....eit drwc **gyt..**}ac nys gwna keitweit
 Reith ny ell[ir]syd yny law. Tri g
eithyr y {da} yn lla.....leidy **reit**ardelw yr llw.....
reit y byddi wyr diouredawc {.....}lle p'[er]thyno
 hyn'y. Tri.....wrthunt yn g.....dio.....marchog
 y dyrche {i}f breint dyn pryt {nas} gallo wynt marchogaeth y luyd a
 dadlev a llan' sef vyd ef yna teispan tyle ac mwy vyd y gosp a.....
 lad [n]a ffettai ar y wedd ehu'[n] mab y bu orev. Tri ryw gar y syd
 kar o barth t[at] a char o barth mam a char **llywed[roc]**. Tri kar o
 barth.....brawt [t. 109=ff.105r]derw a chyfylderw.
 Tri char o barth mam a rann: tir ac ev k.....mam a **cheuynderw**
 mam a chyfylderw idaw ehu'[n] lledir o vam.....o
 gymraes a th.....ar dir dyn ar.....kyn noc ef
 mab dyn mut mab a gaffo mam[wys].....Tri
dyn a dylymeibTri dyn a gyfran tir ac
 arall **heb**ryngthunt . mab {br[e]y[r]} a roder ar
 gan vod bren.....gwr o dir kyfrif gyt ae kytiryogy[on]
Tri dyn a dal abediw heb d.....a mab pedeir
 blwyd ar dec i. mab mab eillt a dyly bot.....hyn'y alla'[n] ae
 abediw yw dros yr ard.....hyt ixracuyr....
ev dydyon am dim. Teir gwialen kymell hawlwr kroes.....a
 gyrr k'yaul. Teir kroes nyt chyngein dial am danunt y teir ouer groes.
 kroes ar ben' llwybyr rac y gerddet kanys ef a gerddir mal kynt yr
 hyn'y a chroesk'yaul ny byd dial yr y thorri. Tri
fferchennoc croes brenin ac esgob ac abat.....lwgyr ar

.....

.....

Tri ffeth nyt reit praw arnunt. Nyt reit praw ar addef eith[yr] tystyaw. Nyt reit praw y ddidim {ar} y vot yn ddidim provet y llall hagen nat diddim ef. Trydyd lle ar vrawt eithyr tystyolaeth yna[t] pa ddiw y barnwyd hi. **251** Tri ffeth ny.....wreic kyt gadawer hi am y cham y chowyll ae hargyfr[e]v ae hwynebwerth. Teir fford y kyll morwyn y chowyll. o blodeva ac [n]a **diheura** hi or neb a dyly y diheuraw {y that ae mam or} or na meynylo y rod pan gyfoto y bore y wrth y gwr or gwely... Tri oet a dyly morwyn y atnevaw y chowyll.....o.....[t.110=ff.105v] Tri ffeth ny eill gwreic agwedaul bot yn ard[elw] ..eithyr ar hyn'[n] y bo y meddynat arnaw {y roi nev wystlaw}. a damdwng. a chym.....[Tri] dynheb dir yn ll[aw].....

.....wrthynt wy a mab a el y luyd.....mab eillt pedeir blwyd ar dec a dyly ardrethu y vrenhi'[n]. Teir b.....{...}k'yaul y syd kynfflith . a buch gwbyl hon'o ywbuch del.....

trydyd buch a ymadaw[o] ae dylediwrwyd. Tri yche'[n] anryw y syd o k' [ych] weith ac allweith ac ych a ymdawo ae dylediwrwyd **235** buch o eilyeo nawuet lo ych o **allweith** hyt chwechet weith a vyd taladwy. Tri anifeil ny dyrcheif ev gwerth ar daet breint y p'[er]chenogyon.....dauat. Tri anifeil kymeint gwerth y haelode[v]march a hehoc a gelligi. sef paha'[m] y t'[ri] anifeil vn troydyoc y[nt]. Tri ryw deithi y syd y vuch. Vn yw teithi buch dylediw a hon'o a delir o dri vod aedec ar ugeint aryant. Eil o byd

haws y rodiyn lle bo porua gyswin a gadel yw perchen'oc y godro
dwy weith nyny dyd heb **addv?** dim yr lloi y messur llestyr y godroer
hi chwechyny let. o votvedev yr ynat ky....a their nyny gwaelaut y
llestyr a naw nyny hyt trydyd ony byd velly y die.....o vleit lloneit y
llestyr. Deuryw deithi syd y gynfflith os **254** nawvety byd blith
ac ymdeith oe lloe naw kam a dyuot lllaeth oe thethev. Tri ffeth ny
byd eneit vaddev neb yr y ladrata. blawt a gwenyn ac arynat. kany
ellir y damdwng ony bydant nyny llestri ac wrth hyn'y damdwng. Ny
byd eneit vadev neb yr lladrat yntev eithyr un beth a berthyno y
ddamdwng. Tri {ryw} anifeil ny byd eneit vadev neb amdanunt yr y
dwyn yn lledrat. ki ac edyn a ffob anifeil gwyllt. kanys o byd gwyllt
ny cheffir y daly ony chair y daly ny ellir y damdwng. ony ellir y
damdwng ny ellir y d{i}enydv. **Gw[ystyl]** Tri gwystyl ryd y
mwynhav kyn y digwydaw blith a thelyn [a] thaulbwrđ kanys ny byd
wayth yr hynny. Tri dynynat a[c] eff[eir]yat a medic
[te]ulu. Tri oed oet yVn yw gwystyl am lw.....ysgub.
Eil yw y nawuet dyd ar vach a chynogyn[b]arnedic arall.
Trydyd yw lluryc a llestyr eureit penn y vlwydyn.....
wystler.....Cw.....awr a
[t.111=ff.106r]ym a llenwi y rwymyn hwnw or y[t] yn dyn ae
bol y saul aac ny bo ran'[n] iddaw yndaw. am hyn'y nys
dyly.....iddaw llyna.....Rodi or neb.....llw.....ar y
kennat. Tyng heb efrode[i]s.....eb henwi y.....y..... Os
ef a balla or llw holet ef mal h.....atnev a ffrovēt drwy wybydeit
deduawl y roddi ataw. Os yntev a eddyf.....attaw diwygyet ef yw

berchennoc. On[yt] y[n]te[v] a hawl y da..**d** ony gwir y gennat bit ac
ony byd ny dlyir y dilit **y** kymeret hyn' a gredawd y
gywir....Paha'[m] ynyt oes o rod onyt hyt **bod**. a ellir
adwynd ae.....acheuyn. Na ellir. llyna paha'[m] y dywedir
Rodyat a rodo da y ddynd ac ymrysson o arall ac ef y.....heb ef y
rodet y minnev heb y llall yna y byd ym pen'[n] y rododyat pa diw y
rodes a ffa le y bu bod **257** ganthaw y rod[i].....deturyt.....byd a
llyna ef yn vn or naw nyngredirolaeth ehu'[n] ar wahan. a
dilea ymeith yr abat ar effeir[yat] kany dylly k' hywel ymyrrut arnunt
ymysclleill ac amodwyr yw y llall ar y amot. **a llyna bellach**
am echwyn. Tri mod y Gellir echwyn o rif a messur a ffwys. Ny
ellir holi dracheuyn echwyn ac ny [d]yly kwyn am echwyn kany.....
wyno dyn aryant ny cheiff ef yr aryant {hwnw vy[th]} nev yt nev
vettal todedic o bwyscheffir hwn'w vyth dracheuyn kyt kaffer
kys..efNyt dyn byw delwkyn bo kynheb[i]c y dyn h[i].
Pwy bynnac a helo echwyn holet drwy braw.....**llyma bellach**
am gyfne[wit]. Pwy bynnac [a] gyfnew[ytyo] da ay yr mwnei
rivedic law yn llaw ay da arall ...l ysgrybyl {neu} **258** veir[ch] nev
beth kyfr[y]w.....kychwyn.....ych nev vuchda
marw arall v.....yev ar dilysrwyd y da hwn'w rac gallv y holi ay
anilyssu hagen nyt reit yrdel aryant vach ar delyssrwyd kany
ellir y anilyssu na ffeth kereded[ic] na ffeth treigledic mal aruev nev
ayssw.....
[t.112=ff.106v]am lwgyr yt....

Llyma bellach. am warchay a Gwystyl. a barn k'yaul. [Perthyn] y dyn holi da o warchay drwy wneuthur iawn dros y anifeilyat o byd k'yaul y gwarchay a **259** gwarchay yn lle k'yaul nev o le k'yaul. Nyt oes yna hagen braw namyn llw deilyat ar y caffel {...}o lyeit a bleynieit at yt nev weir. Praw hage'[n] a vyd {nev dystyolaeth} ar y gwarchay wyn[t] yn lle angk'yaul {neu wedy y d.....} nev mal na dylit y gwarchay {ay or dr.....}ay mewn ty nev beth kyfryw. llyna tystyolaeth ar anifeil. Nat ef dycer Tystyolaeth yw hyńy ar wneuthur or deilyat beth angk'yaul a hyńy a dichawn o k'. llyma bellach am wystyl k'[y]aul. Tri ryw wystyl k'yaul y syd. Gwystyl {heb arwystyl} a Gwrthwystyl a chyingwystyl. Sef yw Gwystyl atauel a roder dros lwgryt Nev vn a rodo mach adefedic nev gynogyn Nev a rodo percheńoc hawl yn erbyn brawdwr. Sef yw gwrthwystyl y gwystyl **260** rodo y brawdwr yny erbyn yntev reit yw yr kyntaf kanhebrwng drwy veichyev y wystyl ef ac nyt reit yr brawdwr hagen kanys rwymedic yn yr orssed yw brawdwr pa ryw vrawdwr byńac vo na brawdwr swyd na brawdwr tir. Sef yw kyngwystyl ymrysson a chyneń rwng pleidyev drwy veichyev hage'[n] y dyly hwnw vot {ony byd am brodori...}ar Gosp o da ar y neb a divarner. Pob gwystyl ar lwgryt yt a ellir y holi tra vo kynhayaf ac a dylir y holi kyn kalan gaeaf kany thelir yt y tymawr yny llall {ny byd oet digwyd am wystyl yt}Pob gwystyl a gymero dyn dros loy {ellir y atal ac} ny ffery yngwystyleidyaeth eithyr hyt y dlyet gwarchay y lloy Nyt reut y gymryt onys myń dyn hag[en]. Pob davat a del or kadw y deueit nev wyn nev vynnev nev or geifyr y deilyat piev

wynt. Pob wy[n] a dellei nor kadw o wyn nev or mynnev yn lle tal y telir.....mal aryant. Pob dyn y taler iddaw ysgub iach am y glaf nevy anifeil a laddo dyn nev y lwdyn ef y percheñ ay keiff kanyat.....Pob gwystyl a rodo mach nev gynogyn o digwyd ny ellir y holi dracheuyn. gwedy y wahanv ay berchenogaeth reit hagen yw idaw y gynnuc yn oet k'yaul yw berchennoc. Ny byd byw yntev hyt hyñy onys diwellir pwy a dyly hyny y neb piev vyd y gadw kanys keitwat yw at y peth hwnw hyt yr oet k'yaul mal keitwat atnev peth o didyir? yntev reit idaw ef y beri yn yr oet y dylyo..... ny dylir am vn dylyet onyt vn gw....[t.113=ff107r]⁴¹ P.....breñ yn gyntaf mal am warchay yd nyfreith a chwyn yawn yw bawb gym.....anufydawt yw defnyd y gosp o k'. **llyma mal y may am varn**. Pob da {a} varner y dyn yn k'yaul atael a dylir y dwyn ar y neb y barner y ganthaw ac ef a digwyd yn oet k'yaul mal y digwyd atael mach kanys arglwyd a vyd mach ar bob da ny bo mach arnaw. Sef paha'[m] hyñy kwyn a vyd wrth arglwyd nev hawl ar bob da ny bo na mach nac amot na briduw wedy dosparth y kwyn arglwyd piev kymell y bawb y iawn ar a varno k' mal mach y da hwñw wedy digwydo ny ellir y holi d...uyn Kanyt at wna k' a wnel k' a varnawd y gwystyl ny divarna neb or gwystyl wedy kav k' rwng dyn ac ef mal pe kaey k' rwng dyn ay dylyet. Sef paha'[m] {am} nas gellyngwyt {ef} yny oet.....gwystyl . Pa delw yhwch **2v3** nev voch n[y] thrygant mewn buarth torri ..a wnant. Rei a eirch yr

⁴¹ Y ffolio hon yn ddau ddarn o femwrn wedi ei pwytho gyda'i gilydd. Pwythau mawr bler.

deilyat torrile o dwf blwydyn ay rwymaw allan am yewyn y
choes. Pa delw y geivyr os mewn ar dor ar draws y drws.....yd o...a..
Llyma am ledrat a threis.....Onys gwelir ef...
y holi heuyt ac yn[a] reithdivwyn a diwat y.....Os.....
ledratangkyuarch lly[na].....llaw yynddi.....
hyńy kadwhawlwr.....grym peth amgen kadw or
.....perchenogaeth y da ga.....ev ac yna...hyńy...kadw o
honaw ef.....[per]chenogaeth ony cheiff ae katwo gyt ac ef ny wyr
....hyńy yn well noe gymydog[y]on....nessaf. Os Gwyd vyd y lledrat
mal hyń y dyly damdwng . tyngvor blaen ym pob llw ar kreir
.....percheńoc ar y da eithyer ef ay wreic ot oed idaw ay arglwyd
sef paha'[m] y dyt y wreic yny damdwng am vot yn eiddi hanner y
da o byd wreic agwedlawl hi. Pa[ham] na eill hithev rodi na
benffygyaw na gwerthu y da heb ganyat eithyra varn k' iddi y
rodi a hi.....ranoc ar bob damd[wng]. Pennaf yw y gwr tra voynt y
gyt ac yawnaf yw mynet yn ol y peń [t.114=ff.107v] ac wedy y tyngo
velly Ty[ngu] **265** [nas] Gwahanwyt ac ef o fford or byt eithyr o
ledrat nev o dreis nev anghk[yuarch] ac velly y keiff y llall y
deunydiev ay keitweit ay
ay mod.....
.....
llyna le nyyr amdiff' ac os henwa ef a gyll messur
y hawl a llyna vn or t'[ri] argav damd'. Eil yw keissia[w] o dyn
damd' anifeil a ymadaw ay dylediwrywyd mal buch dros y nawuet
lo ych dros chwechet weith o allweith march heb {.....} gic heb

danned yn anafus yn vwy nor gwerth k'yaul a vu arnu'[nt] gynt kam
yw y damd' ac ny ellir o k' kanyt ostwng y gwerth vyth o bydant
dianafus. Ny fferthyn {y ryw} damdwng eithyr ar y peth a bo yn
llaw eithyr lle kaffer kroen ar y lliw yn lledrat gan dyn ny cheffir yna
{eithyr } [y] werth k'yaul y pethllyna y lle y
damdyngir peth yn law ac nys keffir ef namyn yw werth. Ny
.....
law namyn dyweduty arnaw o ledratdrais nev anchyfarch
ac yr hyny rait vyd yr dau y bo y da...y law henw...**2v7** ardelw ac
nytdaw wadv y lldratgawn o wa.....ardelw.....**
[t.115=ff.108r]⁴² kelu hyn a dy llef arglwyd oe swydogyon a thyngv
anudon am hynykyhodoc y deu ereill pan e deholwyr a bwyt
wahard ae gwelet gwedi hy[ny] nev y derbyn yw dy nev or tair fford
y kyll ynat gam[l]wrw val y keff[y] **obry** lle i dywedir am brawdwr
kynnta hyd bren' ae olwythyon k' ...os keffir yr vn o **hyn** yn llaw
dyn adefedic yw yr ..ky...oe honys keffer deteryt gwlat a berthyn
amdanunt lle galler ev provi p.....Trydyd mod o wneuthur kam ai
wyr lle bo kwyn gantaw or y p'[er]thyno kamlwrw amdanaw. Tri
modkarchar a bwyt waharddehol.....dehol
amrael dya[l]l.....dehol y.....hol neb
nae vwytbleit namyn **ran** yr arglw[yd] am ang k'
.....Tri ryw anufedaw[t] y syd vn yw Gomed Gwys k'yaul
heb echwysyon provadwy . Eil yw dyuotyr hyńy nat atteber yr
hawl.....govynner heb henwi ardelw k'aul [v]al na dylyt attep Nev

⁴² J.J yn rhoi'r ffolio hon ar ôl 95. Y triawd yn a geir yn ff.95 yn llfio malen i'r ffolio hon. Camrwymaid.

adawssed yn ank'yaul a ch.....na wneler iawn or
bernit. Trydyd yw foodraethawd nev ar.....
vn yw lle dialer pryt na del attepdial {o llad y dyn} am
na aell kymell yawnk' os ceir nny wlatdryded
w.....ein y m.....ny.....g.....o g....dyn wys
.....a deholer ffoawdyror
dygir wynt yn lledrat.....
[t. 116=ff.108v]

ac yna y kyll hau[l]wr gamlwrw. Ny chyll hau[l]wr dirwy vyth onyt
lle bo kwyn a gwth[gwyn].....

a hwnw a delir yr sant am y gywilyd ac nyt ar vrent offrwm. Or
ymlad a wneler nny lus lle bo eistedua arbennic nny teir gwyl yr
bren' distein a di{c}hawnbot yr haulur ony chwyn yr ymladwyr.
Am dorri tangnef lly[s] . O d' ymlad [y]ny llys yna ony eill yr
ymladwyr y wadu yn er.....y distain ...we ffu'[n]t os vaes or
llys

[t. 117=ff.109r-anarllenadwy]

[t.118=ff.109v] ac o byd yn erbyn ewyllys dyn y daly sarhaet yw
idaw y dalyNy byd nac egoret na chayat llaw dyn am hyńy nev
yn ...yaw dyn. Tri mod y byd drwy ymlad a dwyn vn yw [tar]aw
dyn a dwrn yn gayat. Eil yw y daraw ac aryf oe dwrn mal a chledev
nev ffoń. Trydyd y vwrw a maen nev a saet[h] y saeth a lad y dyn
nev y maen yr hyńy y dyn a beris yr maen nev y saeth y lad ac ar

hwñw y byd y gollet a llyna...wir may y neb a baro defnyd y gollet. syd yn gwneuth[ur] y gollet ac velly am yr affeithyev vry. [Tri] mod y sarheir dyn vn yw o gyfwrdd ac ef yn erbyn y ewylllys. Eil o gamaruer oe wreic nyt oes sarhaet y neb o hyñy eithy yr brenin ac ny byd yna drwy ymlad yr y sarhaet hoño yr bre'[nin] [k]any chyfrwyt ac ef nac {a} neb ae wlat mal y dylyo diwry dyly y bren'[in] hagen y sarhaet mal y dyweit k'. Trydyd o dorri nawd dyn or y bo nawd iddaw yng k'. Tri dyn a dyly sarhaet heb gyfwrdd ac wynt y bren'[in] a brenhines ae swydogion y llys llyna pa le y sarheir y wynt am dorri y nawd k' a dyweit pa vn bynnac a darrer y nawd o rei hyñ neut sarhaet iddaw. Pwy bynnac a dorrer y nawd o honu[n]t dirwy ymlad a daw yr brenin kanys o ymlad yny llys y torrir nawd . Ac yr neb a dorre[r] y nawd y sarhaet wedy caffo dyn y nawd ac y kyrcho y dyst[y]on a dyly kyhoedly nodyev **184** ae rodi ar ostec yny neuadd. A chyt a hyñy yn gyfredin gyt ac wynt. Nawd y brenin a hoño a berthyn yny teir gwyl arbenic y roddi ar neb ae torro nyt oes nawd iddaw nac yn llys arglwyd nac yn nodua ony bai gan sant a chyssegyr nev eglwys. Nyt oes nawd yr swydogyon onyt tra voent yny llys yn gwassnaethu gyt ae gyt ymdeithyon. Tri mod y sarheir y bren'[in] heb gyfwrdd acef vn yw cam aruer oe wreicEil yw torri y nawd lle roddo. Trydyd llad y wr nev y gennat lle bo yn kymodi at arglwyd ac yna llad o vn y.....hoño am hyñy y dyly

[t.119=ff.110r]

Sef yw hyńy t'[ri] lle y disgyn dirwy ledrat. vn yw am ledrat absen
lle pallo reith Nev lle dyn oy beń ehu' heb dim yny law {bo
gyrr na bo}. Eil yw am hyd bren[hin].....yw hwńw kylleik ny byd
hwńw eithyr pan vo [golw]ythyon k'fraul yndaw a hyńy v[n] wieth
yny vlwy.....an gayaf. A lleidyr a lado llwdynveudy
yn lledrat . Nev dyn y pallonev lle bo lliw ar ledrat

.....
Tri lledrat

llad ll.....

[t.120=ff.110v].....

.....
w.....d yn devdyblyc.....

w dyn aoe vodd nev.....oe wall.....

ll[edra]t ef.....lleidyr os.....nev deholery gorchmyner

talet y dirwy. Eillleidyr a.....o vot yn lleidyr gwerth talet

val y taleidylyir rodi neb ar oruodogaeth or a gollo eneit nac

aelawt.....dirwy ledrat y bydTrydyd

.....
Nyt ky.....ar gy.....f y[w] hyńy y k.....ar allawr ny rymya ..

.....yn ol.....os graddwr eglwys ae meneicallorNy byd

re.....vv ae hawl ay manac sef.....Tri lle y byd eneit

vadev dyn heb vratheb ledrat yny law vn yw lle kaffer

.....Eil yw lle bo.....

[t.121=ff.111r-anarllenadwy]*

[t.122=ff.111v] Tri ffeth vn vreint a lladrat yn llaw sef yw hyńy y
damd' a berth[yn] yr hawlwr ac yna....vyd yr amdiffynnwr {...}
t'[ri] ay kadw kyn koll..... **193**..... kadw geni a meithrin ac onys
keiff vn k' a ff.....yny law.....Eil y gael y{n} kytgerdet
ar lleidyr yd nev nos ac yn cymo.....gyrrvn.....ybot y vot yn
[ll]edrat. Trydyd y [g]ael ar y gevyn nevnev
yn[y] vwrw y[r] llawr.....k[y]nyrcho[l]
addef oe ben.....Teir cosp {o da}.....
i. lledrat yn llaw kyntaf ywev. Eil talu y da yr kwynedic or
lleidyr. Trydyd yw.....
gyf' lle[i]dyr barn{e}dic y groc a{dyn} fyrnic a laddo
dyn yn ffyrnic. Tri dyn[l]eidyr barnedic ..
.....tri dyn ni ddylaeir u kladv.....r arglwydd fyr[n]icwr
eneit vaddev. Tri lle.....pa le yw am na.....
aryant yr y kayl yn llaw.....Tri mod y byd.....ledrat o
ballu y geitweit o ballu y ardelw llehawlwr.....sef
ywny byd eneit vaddev neb eithr o varn k'. Ny varn k' ar
neb eithyrgwneleir k' o gwbyl ny byd kwbyl k' eithyr lle petwar
defnyd arglwyd yn gwrndaw a hawlwr ac amdiff' ac ynat y varnv .
Tri lleidyr kyuadef y syd ll[ei]dyr a [a]defo oe beń ehu'[n] y lladrat
lleidyradvriet[h] sef pa.....tyngedic
ymdyff ynyy gaffel yadelarnaw. Tri ffet[h]
ni dyleir am ledrata chyt boet kwyn heuyt ny dylir
eithyr diogelu lle[idyr] hyt dadlev ail yw dygymot.....Trydyd
yw.....? vry y dywetpwyt am.....ar a dyly brenin ac elodav a

drychirlle teliraelodevlle y tellir gwerth
alodav kyf'ulhyńygwerth [arn]unt o k'. Vn yw
ynat a varno kamvrawtail yw y lle dyrchaveryna
.....arglwyd ar ar heyrn[gwe]rth y troetyr amaeth a vv
yn gwasgv y gwyss.....ac os berchenoccheinoca
gwyn iii.....am.....⁴³

[t. 123=ff.112r]k'. Tri dyn a vyd vn werth ar neb a
ellyngoent Nev a ellyngo lleidyrwerth yw ar lleidyr
pes.....hyńy seith bunt y nebvo goruodawcvn
dal a vydeffit a dyly yntev votkanys pe dyliei y llall
hyń ni dyly[it] y rodi ar vach na chymryt goruodawc kany ellir rodi
nebarnaw trydyd yw.....vo yng.....boen yw
.....
.....vn werth a y varch tom y dant ae lygat **269** [ae] glust. vn werth
yw mwng pob march ae gilyd. Tri heint y dylyir gwerth march
adanaw ysgyf.....Tri ffeth.....
Tri ffeth.....a llogwrn {ae theth} iii d' k' y gynfflith
.....werth y mam oen a mynn..... { o chostoc [tom]} **270**
Tri anifeil cymeint ev gwerth ae teithi dauat a gauyr a chath. T'[ri]
heint ykaffoent ev teir gwalu or t.....da.....
ust oe llogwrn vn werth ynt keynyoc ev.....Tri llwdyn ny
dyrcheif ev gwerth ac.....moch sef yw hońo ryssywin a
baed kenue.....{daler} yr arglwyd ac yna deup'[ar]thawc
.....ar y k.....moch eilweithallan dec ar ugeint a

⁴³ ymddengys fod diwedd y driawd hon yn gorffen ar ffolio 108 yn ol dehongliad J.J. o'r testun. Enghraiff arall o gamrwymo.

dalo ac yna y byd[t. 124=ff.112v] Teir kymeynyat sarhaet gwaet a chleis a bonklust. **271** Tri dyn lleiaf y sarhaet kaeth ae vab ae verch ac vn syd lei ringyll a sarhaer..... Tri anifeil nyt oes werth k' arununt {eithr damd'} bytheuat a charlwng a chnyw hwch kynhayaf hyt ympeñ y vlwydyn yna kymer k' hwch arall. Tri dyn heb ev bot yn vn saerhaet ny [dyr]chefir ar y sarhaet dim alltut. a chaeth. a theulwr breyr y sarhaet [yw] teir buchyn talbenik sef yw hyñy gwarthec heb **ev** dyrchael gyt ac wynt o aryant medowyt. Tri dyn y dyrcheif ar y sarhaet brey[r].....a bonhedic kanhwnawl. Tri ffeth ny dyrcheif ev gwerth na ryd na chaeth ae kaffo **272** Gweli a chreith {o guarth a chleis}. Tri ffeth {nyt}ardycheif a[runut] [sar]haet alltut {neu gaeth} ac wynebwerth pawb. a gwarthrud kelein sef yw

Tri mod yr ardyrcheuir hyñ [y] bo ardyrchael arnaw kyntaf yw keynyoc k' a ardyrcheuir arnei kymeint ae hanner dimey. Eil yw Galanas yr ardyrcheif arnei deirgweith {kymeint a} hanner y traean ac velly yr eil traean ac velly y trydyd traean yrkyntaf a henwer sef byd hyñy wedy gymysgv y gyt ky.....hanner ch.....muw nev lle bonev lle.....Trydyd.....kymeint ar t{r}ean ehu'[n] sef pa wed.....aryant gyt a ffob buwch **273** sef yw hyñyeint a thraean trugeint sef mal y kyudir lle bo chwe buw yl gyt a ff.....wy vuw ac velly am ix buw a their buw lle boent.⁴⁴ N[yt] ardyr[che]if ar sarhaet eithyr ar {...r} ix buw a **chwe** buw **iii** buw. Nyt ardyrcheif ar alanas eithyr {am} naw{u}gein muw

⁴⁴ Ceir dwy linell drwy'r triawd hon fel pe bai'r ysgrifydd wedi ceisio ei dileu.

a chw.....eithyr sarhaet teuluwr brenin p[e]deir buw a ffetwar
ugeint aryant. Nyt ay alanas herwyd deuluw.....kyt ymardelw o
honey peth amge'[n] herwyd y tat nev bennkenedyl nev y vrawt.
Sarhaet teuluwr breyr iii buchy[n] heb ardyrchauael ac ef ardyrcheif
y alanas paha'[m] hyńy dyma herwyd breint y bencenedyl nevy dat
nev y vrawt y telir hi a hońo a ardyrcheif arney. ac vwch yw hyńy
no theuluwryaeth kany byd teuluwr neb eithyr yny vywy[t]
.....[i]awnaſ yw yn ol yr vchaf y vreint ar pennaſ ac velly dywedir
am veichyogi gwreic iawnaſ yw barnv **274** a holi yn wr nac yn
wrei[c] kany wypper peth vo ae gwr ae gwreic. Ny ddyly neb dilyv
k' or [ll]yſfrev yr na bo krybywll am daney kanys ef allei eu kael
wrth reit pan vo amheraf. Am hyńy y dily ygnat dysgv yn Graff a
govyn y athro yn ufud gwarandaw a dywe[tto] yn llw[yr] a chadw yn
gofyawdyr a datkanv yn war barnu yn dru[garoc] **[t. 125=ff.113v]**
.....dalo xxx yw buhyn tablennik med gwyr deheubarth.
Tri ffeth a dily kyngaws nev dauodyawc {y w.....} dywedut yn
gyuartal val na bo **na** ry uchel na ry issel rac digyaw wrthaw kanys
aristotles a dyweit may y kymerued a dylir y ethol nyt iawn y neb
yw keissiaſ y neges digyaw y neb y bo y neges wrthaw {nae
vrawdwr}. Nygwrandaſwr wrth hyńwrthaw oeac
am hyńyselyfdyweitef na bo na llidyoc
na **275** ry vonedigeid eithyrra llauar na thra thris[t] na ry
lawenawc. **anryded' dyn marw a dyn byw**
ka...d.w.....hty.....di.....wr.....

Tri ffeth a dichawn gwreic gwr ryd e wneuthur heb ganyat y gwr roddi y bwyt ae diawt ae blawt a benffygyaw y chrys ae mantell ae **ffenilliein ae** dodreun. A Gellwng y hysgrybyl o warchae a gwysty.

Tri ffeth a eill gwreic taecoc y wneuthur heb ganyat y gwr benffygyaw y gogyr ae ridyl hyt y klywer y llef ae throet ar y trothwy. a gellwng y [hys]grybyl o warchay. Tri dyn a dyly doddi diaspat ach anwyn y nawuet dyn rac diffodi y briodolder a dlyet A dyn [a] omeder yn llys yr arglwyd o k' am dir A dyn a omeder yny dadlev ar orssed ar ostec o **276** k'. Tri diev ny dyly twng vot ar dir [n]a llwyn vn or dydyev dyddon pa vn bynnac vo A duwam y votwediaw a duw leun **dyd** y Geissiaw kreir.....

Tri ffeth ny diwygir meddwl a. Golwc. a. goddev heb weithret yn ol.

Tri ffeth a dylir ev karcharv dyn .am. weithret y p'[er]thyno hyńy a llwdyn am lwgyr y nev weir ac edyn yny lle dylyo.....

[t. 126=ff.113v] Tri ffeth a **dyly** arglwyd y warandaw hawl.....amdiffyn kyfyawn ac ervyn kyf[yawn].....
daw nac ynat ha[wl].....k'gynt y dosparth a hawl a vo dygymotblaen.....Tri.....

Tri lle y byd kyuadef

lle addefo [ky]tleidyr diobeith dan y crogwyd drwc ar ylle kaffer dogyn vanac **llyna y managwr y dylyir degymv ac ef. Os yn llaw y lleidyr wedy dogyn vanac** y keffir y da onys keffir ny dyly

dim eithyr dirwy ar y lleidyr yr arglwyd a gwreic briawt.....o
bydant ygyt.....am hawl ledrat. Trydyd

Tri lle y may gwell addef no gwat. Am vrat arglwyd os addef[ir]
idaw yn gyfrinach kanys rybud yw idaw. ac am gynllwynaw dyn yw
lad ac addef idaw ehu'[n] mal y gallo ymoglyt A ffechot yw
effeiryat. Triy syd reit y henwi yn enwedig ardelw a cheitwat
a thystreit y neb henwi ardelw pan vo gwreic
ve...ch.....gwr ac yn keissyaw y gyrrv or ty.....
kanys y hardelw yw y bot.....ac.....henwi nyny
bedydyer ef. Eilwrth bor[th] y wneuthur k' n.....reit
hage'[n] henwi pa bellet vo . ardelw yw pob dyn a dyweto dros
arall nyny dadlev a hyńy a vyd reit y dauodyawc **279** ac yw y weith a
roi kolli a chayl nyny beń.....

Tri ardelw y.....yndunt ardelw o reith sauedig ardelw o
gadwdiballedig ardelw o wiryonnyni herwyd gwir a gwlat.
Tri ardelw kyngein adef yndunt ardelw o arwaessaf a ffallu idaw ef
ardelw o wiryonnyni a mynet dan reith ae ffallu vn yw hyńy ae
addef . ardelw o gadw gwesti ae ballu adefws yr hawl. **Ny dyly
praw.....namyn praw.....y oddef or
bleit arall kanys godef a kyrr ar gynheussaeth.**⁴⁵

[t.127=ff.114r] Tri ardelw ny chyn.....gwat nac adef
ynddun[t] ardelw o gyfreith nev wir nahawla manegi yr
echaws ardelw o vreint prouedicdylyo amdif.....ardelw o
amreint ar yr hawlwrnal na dylyer attep idaw nev oe vot yn

⁴⁵ Y darn hwn wedi ei groesi allan gan yr ysgrifydd.

dieithredic o [k']. **280** Tri.....dyry hawlwr ac amdiff' ev hardelw yn vn pen' vn ywmach addefedic. Eil yw ympen' ynat pa diw y barnwyt y vrawt. Trydyd [y]mpen' arglwyd ar vot dossparth gynt am yr **hawl** y bydder yn ymdywedut am danei. Tri lle y dyry dyn y ardelw yny ben' ehu'[n] [Vn] yw damdwng y da. ac y gadw p'[er]chnogaeth ganthaw am yr aeddaw. Eil yw y amdiff'y gadw geni a meithri'[n] y anifeil y anifeil ganthaw ehu'[n]. Trydyd yw Gadw kyn coll y ganthaw ac [nyt] aeth ar y ardelw. Tri lle y ryd amdiff' y ardelw ympen' yr hawlwr ac o ffalla idaw y ardelw prouet arnaw drwy wybydeit ded[ua]wl . Vn yw holi o hawlwr peth o angkyuarch nev beth tebic a [dy]wedut or amdiff' vot y vod ae ewyllys gyt ac ef y gychwyn [hy]n' y may yny holi. Os absen' vyd y da a holer. provet os gwata arnaw. **281** Eil yw o d' yr amdiff' dywedut ar yr hawlwr dwyn y da y may yny holi y ganthaw yntev o ankyfarch ac na dyly attep yny del y da attaw dracheuyn nev {am} nat [ydi]w ganthaw y da kyt bo hyn'y mal addef dwyn y da.....o ankyfarch dyna yr amdiff' yn roi ardelw ympen' yr [ha]wlwr kychwyn o honaw y da y ganthaw a ffrouet os [gw]atta. Trydyd yw holi o dyn da y arall dyoer heb yr amdiff'. Ti a roddeist ym y da ydwyt yny holi ac y mae [ym]digawn ae gwyr os gwedy. llyna ac ef yn rodi y ardelw yny ben. Os yr hawlwr a dyweit pan yrrawd yr amdiff' vry yn yr eil {ardelw}kychwyn' y da y ganthaw ymeith dracheuyn dyoer heb yr hawlwr ny wadaf i gychwyn o hono[f] hyn' a hyn' y gennyt yn k'yaul am y dalu o honot [t. 128=ff.114v] {ar vessur y hawl neu yn damd' mwy noc y barno k' ef a gyll vessur y

haul kanys meuryadic yw k' gwerth pob anifeil a sa{r}haedevae galanassev} ymam beth arall a dylywn ytt. ac os gwedy may ym digawn ae gwyr llyma yr hawlwr yn roi ardelw yna ympen' yr amdiff' k'. **282** Tri ffeth syd reit eu gwneuthur yn k'yaul kyn barnv neb yn gollet nac ynnill rac bron braudwr kyfyawn kwyn a gwys a deisyf sef yw hen'y datkan kans pwy a wnel ormod deissyf. Tri aragaeyw lle keissoed.....damd' a[nif]eil ych neu vuch neu varch a ymadawo ae dylediwrwyd yn gymeint a ffan oed yn delediwy ac dec ny byd vn werth yna a chyn no hyn'y ony thyng y p'[er]enoc y tal hyn' a hyn' ac y kaffey hyn'y yrdaw ac uelly y damd'. Eil yw keissyawanifeil kyn y dyuot y oedran ar y w[e]rth k'aulhwch neu lo **283** kyn tymp ny at ⁴⁶ Tri lle y byd llwyr dal wedy llwy{r} dwng. vn yw am yt yn emyl trefgord a likrer rodent lw dir na bod na llygrassant wy ef ac yr hyn'y talen[t] yt yt. Eil am eidion a lader mewn buarth yngwarchae os lledir rodet pop p'[er]chen eidyon a vo yno y llw dros eidyon ac yr hyn'y talent riuedi llwdyn a llwdyn a vo yno y dyn. Trydyd y neb adefo dyuot da attaw y gadw os kollir roet y llw y vot ef yn iach or da ac yr hyn'y talet y da a doeth attaw. Tri lle.....⁴⁷

k' damd' yn gyfuch a gwerth k'aul kanys bud kyn tymp yw. ac ny chymer werth k'aul hyt hyt yr tymp y dylyu eni llyna ail argay. Trydyd argay damd' keissyaw o dyn damd' anifeil wedy torri aelaut idaw ac aryf neu a darffo y vleid neu gi y yssu yn vn werth a ffan

⁴⁶ Ceir symbol ar ddiwedd y llinell, tebyg i groes a dotiau ym mhob sgwar, sydd yn dynodi fod diwedd y triawd yn eisiau. Gellir canfod diwedd y triawd 8 llinell i lawr yn y tesun lle ceir y symbol unwaith eto i arwyddo'r dilyniant.

⁴⁷ Yn dilyn ceir gweddill y triawd a gychwynwyd yn gynharch.

oed gwbyl nyeill kany thal a driblin werth k'aul. Tri ffeth a rydhaa amdiffynwr o hawl brawt ac ardelw {sauedic} k'aul a deturyt. **284** Teir brawt y syd . brawt dilys rwng hawlwr kynyrchawl ac amdiff' kynyrchol a rydhaa {yr} amdiff' or hawl hon'o vyth kany[t].....wna k' a wnel. Eil yw brawt absen nyt dilys hon'o yny del amdiff' y attep kanys esgussodyon k'aul a divwyna y vrawt. Trydyd brawt a rodo ynat rwng hawlwr kynyrchol ac amdiff' kynyrchol. ac ymwystlaw ac ef o vn o honunt amev vyd y vrawt yny dosparther drwy yneit. Teir brawt amev kais **vn** lle may dysgv eisted yng k' **an y diwedd**. Tri ardelw y syd ardelw a gymero peth o law amdiff' ae ellwng yntev yn ryd {wrth yr hawlwr} ardelw o wiryonyni ac yna y p'[er]thyn reith nev gadw gwesti. ac ardelw o vach . Tri deturyt syd deturyt arglwyd rwng y dev wr nev vn or ix **[t. 129=ff.115r]** nyn y kredir ev geir arwahan deturyt poessos ysg'[ri]uenedic rwng dev ynat a ymwystlo deturyt gwlat y dosparth hawl ny bo y chyfryw yng k'. Tri ffeth a gynein am hawl. lle ny bo na reith nac ardelw na gwir gwlat {na mach na bru duw &} Sef yw hyn'y lle bo keitweit nev wybydyeit nev dystyon Gwr{th} neb rei {a tystyon} a dieithra k' sef yw rei hyn'y mut a bydar a r ieu[nc] {a dall}a retebyt ac ynvyt. llyssu gwybydyeit or teir ffordy llyssir wynt. Anadwynaw keitweit or teir fford nyt geir {ev} geir y dynyon a dywettoent Nev oe vot {yn} anvreynyoc. Keitwat kyn twng Gw[ybyd]yat a thyst gwedy twng a lyssir. Gwybydyat a lyssir y berssony weithret. Tyst velly heuyt keitwat a anadwynir y breint ae eiryev dall a mut a bydar a gwreic ar wr. a ddieithrir o k'

am y hanaf.....{ac ynuyt} am na wyr bwyll. Ieuank o diffic oeran.
 Am hyn'y yr ny chyngain ynk' vot diffic. Tri lle y gyrr dyn
 ny bo p'[er]chennoc da hawl mach yn gyrrv y vot yn vach
 k.....affeithyev . a dyn a Gaffo dogyn vanac ar arall. Tri lle ny dyly
 arglwyd seithugyaw y orssed yn rat vn yw am yr affeithyev lle daw
 y nawugeinyev idaw yr gadv gwat yrEil yw lle hortyer ar dyn
 llad kelein heb praw am[aw].....arglwyd yny holi yna y dyly y
 dyn rodi x s' yr arglwyd yr gadv y reith ida[w]. Trydyd am dervynv
 rwng kantrefoed nev gymydev. Nev lle dywano dyn a llad kelein
 kany haloco y law yny wayt rodet ix ugein[t] yr arglwyd yr gadu
gwat**287** Tri lle y byd kyngheussaeth wedy brawt
ymwystler ac ynat am y vrawt a varno. Pan del dyn wrth k'
 wedy tr.....arnaw a ffroui esgussot k'yaul drostaw ar hwalwr....
 keissyaw y ludyas. Trydyd pan vo ymrysson rwng dev dyn am vrawt
 pa diw y barnwyt y mi heb vn y minev heb y {llall}.Tri ffeth ny dylir
 o dieithyr kyuyrderw ...wneuthur Talu sarhaet gyt {a neb} ac na bo
 ar y helw.....arthech diuach gyt a mab alltut o gymraes.....
 dryded ach na chynnal na chadw ran' o neb ae gilyd a danac a llw o
 gyuyrderw allan' kany dylir ran'v bellach. Tri lle ny thal kenedyl
 alanas gyt a char lle lladdo {dyn} y vrawt am na ranno tref tat ac ef .
Eil yw lle bo negyf llofrud y genedyl o wneuthur k' ac wynt **288**.
 Trydyd lle addefo ehu' lawrudyaeth heb wat or blaenreith
[t. 130=ff.115v] Tri.....y Gossodetssyaw.....
Eil y waret angk' ymeith.....

Tri ffeth a orchymyn k' y bawb dwyn y vywyt yn adwryn ac na wnelo kodyant y arall na gostwng a rodi y bawb a dylyo. Tri echos y {bu da}vneuthur k' o ladino' kyntaf yw datkanv yr pab rac y bot yn erbyn k' eglwys mal y dallei hi.⁴⁸ Eil vn y ymoilyt rac dyall o bawb hi kanys llawer peth a vyd mewn llythyr {y ni } fferthyn {hagyr} ev klybot nyny vo reit wrthunt. Trydyd yw y beri yr ae gwypgo o ladin' ragor {rac lleyc} anryded kans am hyn'y y dywetpwyt nyny llyuyr y neb a wyppo o ynat teir kolouyn k' ar pethev ereill a elwir egwydawr ygneidyaeth nac **eistedet** lleyc nyny erbyn vyth. Tri ffeth syd gadarnach no gwys vn yw lle gossoto ynat y bleidyev oet dyd y dyuot ae defnydyev ger bron nev oet dyd koll a chael ac na del yr vn nev dyn or neill yna y dyly ef divarnu hwn'.....y pleidyev or blaen.....o honaw wneuthur nas [gw]naeth.....Eil amot k.....gwnait ynTrydydogaeth. Tri ryw wassanaethreit..... effeiryat teulu i wneuthur nyny llys. Vn yw dilev pob dadyl a darffo y tervynv mal y p'[er]thyno hyn'y. Eil yw kadw yn isg[ri]ue[n]edic pob dadyl mal tervynwyth hi. Trydyd yw bot yn divedw ac yn barawt y wneuth llythyrav yr bren'[in] pan ofynno ac yw darllein . ac am bob llythyr egoret am dir a daear a wnel lle rodo y bren' tir kynnif iii s' a geiff. Tri gwerth k'yaul Gwaet kyn delwat o gord.....greulonder ef lx y werth. Gwaet a dineuer {o weli} o gorff dyn yn lle rraw xxiii s' a dal. Trydyd yw pan vratho ki y dyn nyny del y gwaetneb piev y ki y waet yr dyn ac o lladir dyn

⁴⁸ coes esgynedig yr 'h' wedi ei rannu fel addurn.

{ki} kyn y vynet o dyno ny chaiff am y waet eithyr vn ar bymthec.
Tri [gw]aet ny ellir y diwat. Gwaet kyn diwat a llyna waet mwy [y]
werth no gwaet krist. A gwaet arglwydd treis morwyn [yn] erbyn
llw ehu'[n] a gwaet dyn [a] leder a talyf o law. Tri [g]waet nyt reit
ev diwat t'[ri] gwaett ny oes k' arnunt.....

[t.131=ff.116r] Teithi Ceitwait. Teithi keitwat yw tyngu bot yn
eidaw y dyn ae **387** galwo ynda acc na wahanws ac ef eiryoet
o fford or byt or y gwahenir da a dynkadv gany dyn y da. Ac
ny yrr ef drwc ar neb am hyn'y na lyssir ef mal gwybydyat
{.....}. Llyna yr amsser y kymryt anadvwynaw
keitwat os oe vot yn alltut.....anadvwynir ef Gwedy darffo y
dangos yny mays {kyn y} greirhaw uch ben' y dygyn dywedut y
ewyllys. Dyoer heb yr hawlwr neu y dauawt drostaw alltut w[yt] ti
ac o Gwedy di hyn'y may ym digawn ae gwyr dy vot velly ac ar k' y
rodyf nat geir geir alltut ar gymro o vewn kymry. nay theruynev.
Yna y dyly y k[ei]twat {ehu'[n]} neu y dauawt drostaw dywedut vn
or t'[ri] ardelw k'aul ay ardelw o vreint a{e} gwadu alltudyaeth yr
hyn'y ay doddi ar k' y dyly ef henwi y bwy y dyweit ef y vot **ef** yn
alltut ac yr hyn'y heuyt gwadu alltudyaeth. Os o vreint yr ymardelw
ef **388** dywedet y vot yn wr breynyoc a digawn a gatwo o geitweit
deduawl y vreint ganthaw. Ar keitweit hyn'y hagen ony bydant yny
maes ny dylir oet wrth'[u]nt o k' {.....}Yna y dyly yr hawlwr
dodi ar k' y dyly ef henwi y breint a gatwo kanys llawer amryw
vreint y syd ay breint tir {mal breyr priod.....} ae breint heb dir
megys breint swyd ay breint heb{an....} dir heb swyd mal gwr

kymeredic {neu odefedic} o genedyl heb gynnwys. Yna y dyly ef henwi y breint a gatwo ac {ony} byd nny law y breintwo dodet yr haulwr ympen' yr arglwyd nac ydiw y breintyny lawac na cheidw gwaclaw o k' ac nat breint ef pryt na no yn.....o ffalla yr arglwyd idaw pallws y amdiffyn idaw canyt oes vreint heb estyn. o ffalla y keitweit heuyt idaw pallws y amdiffyn ac ny el[lir] keitwat o honaw kanys alltut kyfadef yw. Ac velly yr anadvwynir **389** [y] keitweit hyn'y ar rei kyntaf a henwyt. Os o wadu alltutyaeth yr ymardelw y keitwat heb dim amgen yawn yw gwarandaw praw yr haulwr yna o bydant nny maes Ony bydant ny cheffir oet wrth'[u]nt. Ac o myn'y keitwat llyssu y praw hwn'w val hyn' y dyly y lyssu o k'. Gwedy darffo yr gwybydyat kyntaf tyngu Gwybot a gwelet yr al[tu]dyaeth arnaw ual y dyly gwybydyat y dy'[n]gu. Yna y dyly yr alltut dywedut llyssyant k'yaul y syd gennyf i arnat val nat geir [d]y g[eir] d[y] arnaf i o gwedy hyn'y may ym digawn ae gwyr. O Gwata t[yst] yr haulwr hyn'y neu y dauaut drostawdd mwynhaer gwybydyeit ... keitwat. Os tyst yr haulur neu y dauaut drostaw a ryd ar k'.....ef henwi y llyssyant ef a dyly henwi llyssyant ac nyt reit gw[adu] llyssyant ny henwer nac angk' ny henwer na haul or byt heb **390** henwi. Sef yw y llyssyannev k'yaul. Galanas heb ymdivwyn y genedyl. Dirdra heb dosparth amdanei a henwi yr alanas ar dirdra a ffa le y may ac os yr arglwyd a saif ar vot dosparth am bo vn o hon'[u]nt nyt llyssyant hi. A Gwreictra heuyt a hon'o heuyt syd rei y henwi ac nyt llyssyant gwreictra onys o dwyn y wreic y dreis arnaw a bot yn aruer o hono yr amssser y bo y dystyolaeth

[t.132=ff116v] Ac velly y dyly kymryt gwybydyeit pob vn ay golyd yny ballo y vnar hwnn a ballo idaw y wybydyeit a divernir or ymrysson am y keitweit [ac] wedy darffo yr keitwat hwnw tyngu kymryt vn arall ar neilltuaethu hwnw val y llall ac velly o vn y vn hyt yr ollaf a hwn' [a] ballo idaw y geitwat a divernir ac yn lle y kaffer dav wybydyat [di]lyssyant digawn yw. Onyt hyn' a deruyd adaw riuedi o wybydyeit [heb] dywedut {...} digawn o hyn'y ot edev yntev **391** riuedi ony dyweit {a vo} diga[wn] o ffalla vn plledic vyd kwbyl or dadyl. Ar k' honno yn dwyn [g]wybydyeit a aill parhav or pryt bwygilyd ac ny aill parhau [h]wy no hyn'y y neb y dwyn gwybygyeit ac o ffery y k' yn kyhyt a hy[nny] heb divarnv yr vn haulwr a divernir. Pwy bynnac a lys[su] tyst neu wybydyat kyn gwybot peth a dywetto a thyngu a dywettollir llysyant arnaw y dyd hwn'w yny dadyl y dyker ef. Os keiweit bellach a ryd ar k' y dyly yr haulwr henwi y bwyyn gyrrv y vot yn alltut a gwadu alltudaeth heuyt yawn yw hyn'y ac o byd y dyn hwn'w yny mays ac ymwadu ac ef nat alltut idaw ef yw anolo yw gwybydyeit yr haulwr yna kany dyly neb dwyn da y arall lle yr ymwrthoto ac ef ehun. Os yntev ny byd yny mays ny dyly oet wrthaw. Ac eissyoes kyn boet yny maes a dywedut o honaw y vot ef yn alltut idaw ef ny dygir y wat {y} gan y keitweit nay braw y gan yr **392** haulwr [o]ny byd doddi ardelw yny ben nat alltut idaw yw a ffallu [o] honaw yntev idaw. Os yr haulwr a vynn anadvwynaw keitwat. oe vot vn or tri dyn nyt geir y geir. Val hynn y dyly wedy yr henwer ef ac y dangos kyn gwybot peth a dyw[etto] y dyly yr haulur dywedut nyt geir dy

eir di arnaf i nac ar [n]eb beth bynnac a dywettych na drwc na da. Ac
yna y dyly efvn or t'[ri] hyn' ac {o} gwedy a hyn' y may
 digawn ay gwyr. Yna y dyly y keitweit dywedut kwbyl wat yth
 erbyn di ac yn erbyn dy wybot nat wyf i velly. Yna y dyly yr ynat
 ovyn yr haulur pwy dy wybydeit a ffa le y maynt ac ny dylir oet
 wrth'[u]nt ony bydant yny mays. O byddant wyntev ef a dylir y
 henwi ay dangos. Ac os llwuyr kynevodic y gyrr ef y vot y
 gwybydyat a dyly tyngu arnaw gwybot a gwelet nackav o honaw y
 arglwyd ay gydymtheithyon o vynet gyt ay **393** arglwyd yw
 wassanaeth teir gweith. Ac yntev aill lyssu y rei hyn'y val y
 dywetpwyd ae gospi am hyn'y. **[t. 133=ff.117r]** ac os torri y broffes
 a yrr ef ar y keitweit Reit yw dwyn gwybydeit a dyngo gwybot a
 gwelet arnaw rodi y broffes o honaw ay thorri ac yntev a aill y
 llyssu wynt val y ll[ei]ll.....Ac os o gam dystyolaeth y gyrr ef
 Tynget Gwybot a gwelet arnaw dwyn cam dystyolaeth {a thyngu
 anudon y greir} a chymryt y benyt am hyn'y ac yntev a aill y llyssu
 wynt val y clywssoch vry eithyr na fferi yr [ymry]sson hwn' am
 ymlyssu hwy nor pryt bwy gilyd. O deruyd yna y gyngaws {yr}
 amdif' pan anadvwyner y keitwat hwn'w o dwyn o honaw gam
 dystyolaeth a thyngu anudon kyhoeddus dywedut val hyn'. Dyoer
heb yr ynat ar gwyrda yr tystyaf i nat ydiw y gwr hwn' {a dwyedi di
 vot yn wybydyat} ay henwi yn gwneuthur t[eithi] gwybydyat
 k'yaul. Sef yw hynny tyngu arnaw gwybot a gwelet dwyn cam
 dystyolaeth yny lle ar lle a **394** thyngu anudon. Ay gwelet yn kymryt
 y benyt am hyn'y ar gyhoed a chan ny wnaeth ynteu teithi

gwybydyat nat gwybydyat ynteu. Ac am nat gwybydyat ef ar yr anadvwyndra a rodeist yny erbyn y vot ynteu yn advwyn ac yn eir y eir ac y dylyir kymryt y dystyolaeth yn lle keitwat ay deithi. A chyt {a} hyn'y heuyt llyssyant k'yaul y syd rwng y keitwat⁴⁹ hwn'. ay henwi ar hwn' ydwyt ti yny dwyn yn wybydyat ar anadvwyndra ar y keitwat. hyt na dylyer y gredu . a henwi vn or teir llyssyant k'yaul yna a galw ydwyf am vwynhav vyn gwybydyeit o k'. Yna y dyly yr ynat vynet alla'[n] ac anvon rei y gyuarch y keiwat ay dauawt kan kigleu deu amdifffyn ganthaw. Vn o dystyaw yr ynat ar gwyrda pallu o honaw o deithi gwybydyat gwybot a gwelet arnaw dwyn cam tystyolaeth ay welet yn kymryt y benyt. Yr eil o henwi llyssyant k'aul yn erbyn y gwybydyat . a govyn idawy vwy y may **395** ardelw a ffa vn a vynn vwynhav hon'[u]nt **[t.135=ff.117v]** Llyma y fyrd y daw dyn yn k'aul y dda ac y kyngain iddaw gadw ganthaw yn k'aul a bot yn wir berchennoc arnaw. Kyntaf yw os anifeil vyd kadw geni a meithrin [ani]feil. Sef mal y keidw bot yn eiddaw y vam a ffroui [g]wybot y eni a gwelet y veithri'[n] ar y helw heb vynet y wrthaw oe vedyant teir nos drwy digawn o wyr advwyn. Eil yw duwedut dyuot y da hwnn iddaw gan arall y fford k'aul or y gallo y broui a bot idaw arwaessaf os hwn'w ae kymer oe law hyn'y ae differ ef rac ank'. Trydyd fford kadw kyn coll mal y dyweit k'. Petwaret fford dywedut y brynnv gan arall nev y gyfnewydyaw ac arall a bot meichev seuydloc ar hyn'y digawn yw hyn'y os gan y perchennoc y byd y meichev ony wedir nat neichev wynt kanyt kyfnewit heb vach.

⁴⁹ yr 'amdifff' yn wreiddiol ond mae'r ysgrifydd wedi rhoi croes trwy'r gair.

Sef pahamy mae da vot y meichev nev vru duw nev amotwyr gan [y] perchennoc. rac keissyaw y atwyn dracheuyn am na roet mach ar y dilyssrwyd y da. Ouer hagen yw y amperchennoc roi mach ar dilyssrwyd da mal na all[o] y berchennoc y holi lle gwelo kanys y perchennoc ae dwc dracheuyn y gyfnewit honno. Pymet yw y roi o arall a alloy da y da hwn' yr neb y may yny warchadw ae vedyant yr ystalym o amsser yn digyffro a meichev advwyn seuydloc arnaw hyn'y a seif yr gwarcheitwat rac y dyn **397** ae roes a rac pawb o byd dilys y rodd ony byd lledrat y da. Chwechet yw y dyuot yr dyn y da o gymynn gan arall a allo kymynnv y da ae broui. Seithuet yw dywedut dyuot y da hwn' o rannv o honaw ae alltut pan edewis y alltudyath a ffroui hyny. Wythuet yw os kic vyd dywedut mae chwarthawr tir a gauas ar y dir yn k'aul. Nawuet dywedut may vn or tri budlan treftadauc yw ae dyuot yn k'aul idaw. Decuet dywedut or dyn may y da ganthaw may o wy[styl] nev atauel a gymyrth ar oet digwyd y mae y da ae gynnuc yn k'aul yw berchennoc ae wrthot o [hona]w a ffovi hyn' nev o wystyl am lwygryt. Nev o anel ny dylir y gollwng' am ledrat nev alanas.beth gwystyl ac atauel mae amrauel dyall ar bob vn Gwystylo vyd o dyn ryw a roder yn gwystyl ae am dir ae am vod brenin [t.135=ff.118r]**a gweles y veithri'[n] ay gwyr y ein**..... Llyma mal y llyssir gwybydyat y neb a honno gwybydyat yny dadlev y mywnheir wynt p'[er]chennoc yr hawl a dyly tyngv or blayn bot yn wir messur y haul a lle p'[er]thyno adaw praw dywedut bot idaw digawn ay gwyr os amheuirbyd yny lle yr tyst y

dangos ac yna creirhaer ef ac na ly[sser] ef yny darffo yr tyst dyngv yr hyn' a dotter arnaw a dwyn y dystyolaeth yr dygyn. Yna kymeret y neb ae llyssu y kreir yny law a dywedet yn grym y lw wedy tyngv lyssyant k'yaul ar y gwybydyat nev ar y tyst ac {n}y elli di vot yn wybydyat arnaf a henwet echos k'aul sef yw y rei hyn'y llyssyanne[v] y llyssir tyst. nev wybydyat. Os ef a lyssa gwybydyat kyn tyngu. ouer[y]w y llyssynat ac ef a gyll y dadyl y bo llyssynat amdanaw. Kanys tri ouer ymadrawd a dywedir mewn gorssed. Llys kynr amsser i. llys kyn tyngv . a gwat kyn deturyt sef yw hyn'y. Gwadu {or mach} peth kyn deturyt or mach o byd kyfedef a chyngheussaeth wedy brawt kany ellir yna eithyr ymwystlaw am y varn. Pwy bynnac a adawo a vo digawn o k' o wybydyeit neu dystyon a llyssu rei a seuyll ereill o seif dev digawn yw hyn'y o bydant seuydloc kyt boet gorev po mwyaf a sauo ac velly y dylir am rei[th] dwyn [m]wy nac a varno k' rac llyssu rei. Ot edyf dyn dystyon nev wybydyeit nev geitweit ae henwi val hyn' Ieuan a dauydd a ffan del yw dwyn doddi dauyd ymlaen Ieuan ouer yw y dystyolaeth kany wnaeth {a henwis gyntaf}ac edewis . kany dlyat ar bawb a adawo ar yawn. Os yntev a eddyf tystyon heb y henwi {hyt yn oet dev kyt boet gorev po mwyaf o rei da} pa rai bynnac o rei advwyn a dyko or blaen nyt Godor arnaw. Ot edyf heuyt mwy o wybydyeit noc a dyko palledic vyd oe hawl. Ot edyf dyn o wybydyeit nev dystyon nev geitweit mwy o riuedi nor llall a vo yny erbyn' nev rei vch y breint nev advwynach nyt digawn idaw dyuot a chystal ar llall kan edewis mwy no gwell. Nyt godor adaw vwy

[t.136=ff118v] {.....hyded vyd ar ymrysson}no chyfreith.
Ot edyf dyn dystyon nev wybydyeit ac na boe[n]t yny maes o bydant
yn vn gymwt oet iii diev a gaffant yw dwyn os yny kymwt arall oet
ix diev a Gaffant. Os yn lle y bo llanw a threi ryngthunt oet
pythefnos o drannoeth kany dlyir rivaw hanner dyd yn lle cwbyl am
na bo y dyd hwnw na duw sul na duw llun. kany dlyir eiste yngk' y
dydyev hyn'y {a llyna yr oet hwyaf o g'}. Keitweit ar dir a vyd
aminyogev tir a daear. Sef yw rei hyn'y Gwyr a vo y tir yn kyfwrđ
ar dref y bo y tir yndaq nev ar tir. Keitwat a dyly bot yn vreinyawc
ac yn advwyn a chan y bo nac advwyn na breinyawl y dyn {.....} ef a
dyly y keitwat {vot} yn advwyn ac yn vreinyawl. Ot edyf dwy bleit
Geitweit {nev wybydyeit nev dystyon} y lluosokaf a breinyolaf {a
Gorev}y Geitweit a saif. Ot edyf dwybleit Geitweit yr hwn' a vo yn
gwarchadw y hawl a vwynheir yn Gyntaf kanys tegach yw y
Gwarcheitwat gadw y hawl noc y waclaw. Echaws yw ny yrr keitwat
drwc ar y neb namyn kadw gan bawb yr eidaw. **402**Ot ymraua{y}lya
keitweit ar y parablev nyt Grym yw tystiolaeth. Ot edyf dyn
dystyon nev wybydyeit nev Geitweit erbyn' ev henwev . Nyt
.....Esgussot drostunt yn dyd colli caffel na heint na dim a allo bot
{na thros neb yny dyd hwn'w}. Ot edyf dyn Gymeint ac arall o
wybydyeit Nyt reit idaw eithyr hyn'y os myn'. Nyt tystiolaeth
Tystiolaeth vn dyn y geissyaw messur hawl o k' {eithyr vn or naw
nyn}. LLw tyst ae deithi yw ardystv idaw hyn' a roder yny ben' ac
nyt {yr} kas y mae dwyn tystiol[aeth] [t.137=ff.119r] Anudol
kyfaded a dalo wedy hawlwr ny differ neb ae lw o k'. Kanys

llyssyant yw arnaw o gyrrawd drwc arnaw yn gyh[oed] or blaen. Hynn o dynyon ny dylyir credu ev tystiolaeth ac ny [cha]nt bot yn dystyon. Mut kany ellir tystiolaeth eithyr ar [eir] a Gweithret. Kaeth bydar ynvyt canhwynawl a aner **403**vell[y] a ruthrawc ar bob lloer o th[ric] yn hir velly. Iev no ffedwr blwyd ar dec hael byrr llouyawc kany chwant da a vyd arnaw dyn a dyngo anudon kyhoedawc ac brovi arnaw a dyn a dorro y briodas ae gospi am hyn'y a bradwr arglwyd. a dyn a lado y dat nev y vam kany ysgymvn yw hwn'w dyn a lycro yawn vwnei Nev a wnel kam vwnei dyn a dyko da eglwyssic yn lladrat kany symonia yw nev lleidyr kyhoedawc ar dyny'[on] nyt geir y geir ac alltut ar gymro dyn a varno kamvrawt yn erbyn y Gytwybot. dyn a gytyo a gwr nev ac anifeil kany pechot yn erbyn' nat[ur yw] dyn {a} dyko kam dystiolaeth gan y wybot y vot yn gam. Teithi Gwybydyat yw tyngv gwybot a Gwelet kymeint a roder yny ben' {a grym a haul}. Llyssyannev ar wybydeit . Gwreictra [a] dirdra a Galanastra heb ymdifwyn . ae vot yn dall Nev yn vydar. Nev yn llei no xiiii ar dec. Amsser y dlyir llyssu Gwybydyat a thyst⁵⁰. Gwedy darffo idaw dyngv a dywedut y ewyllys yna Gwrthdynget yntev arnaw a rodet llyssyanneu yn y erbyn' a ffrouet wynt drwy wybydeit {lle perthyno hyny}a divwynet y llall wynt os dichawn onys dichawn sauent idaw. Reithywr. not a dyly tyngv bot yn wir ac yn lan llw y neb y tyngo drostaw {nyt oes lys...[re]ithywr ny bo oe[t]} ac o ffalla vn palledic vyd cwbyl or reith {o reith not a henwer}. Rheithywr

⁵⁰ yn dilyn hyn ceir 'a cheitwat' gyda croes drwy'r geiriau.

kyffredi'[n] a dyly tyngv llw⁵¹ kyffredi'[n] yn ol y deuparth y kerdir.
Llw llofrud yw gwadu {angk'} kyt a gyrrer arnaw. Pob dy[n] [a]
 dyly talu y reith lle bo y vara offeren' a dwuyr swyn eithyr vn
ugeint ae.....ben' ynwel y b.....[t.138=ff.119v]
 Bonhedic diatlam a dal y reith yny plwyf y godiwedder arnaw angk'.
Am yr affeithyoed. a chospev Galanas a lladrat a llosc. N[a]w
 affeith Galanas y syd am y teir kyntaf ot adefir {nev ballu rei[th]}
 Teir punt yr arglwyd {sef paha'[m] hyn'y am vot yn echos yr
 affeithyev y lad dyn}ac amy lleill velly ot adefir wynt. Os gwedir
 {yr vn or} teir kyntaf llw canwr **406** ae gwata. {ac velly am bob vn
 or affeithyev o vreint yr alanas} Gwaet a gweli a choet a maes ac yr
 hy[n]y Naw ugeint a dawyr arglwyd. Am y teir perued. Llw [deu]
 can' wr ae gwata a {dev} ix ugeint yr arglwyd. Am y teir olhaf Llw
 [tri cha]n' wr ae gwata a thri naw ugein yr arglwyd. Paha'[m] y Telir
 y da ar gwat Ny thelir yvvn lle eithyr am yr {affeithyoed} galanas
 rac trymet yr alanas ar hort am lad dyn. {ac ...welet llat heb y diffryt}
Paha'[m] y telir y gwat gyt ar da heuyt y wadu gwaet a gweli a choet
 a maes ac vnolyaeth ...llyev a delir yr genedyl. ae da yr arglwyd oll
 {am adu gwat..hor.....}. Pwy a dyly gyrrv affeith dyn a allo {gwyno
 rac}y llofrud ae vot yn gyn nessat ac y dlyei gymryt iawn dros y gar
 ae wneuthur. Pa delw y gyrr ef affeith [v]al y gyrrro alanas y greir
 deirgweith drwy holi yn k'aul.....

⁵¹ hoel dileu gan yr ysgrifydd rhwng 'llw' a 'kyffredi''.

A dyly neb holi affeith ymlaen y⁵² llawrudyaeth na dyly paha' pennaf yw y llawrudyaeth ar alanas ac ny dlyir holi yr aelodev y {ny} gaffer y pen' ar {yn gyvaddef}. A oes alanas heb affeith idi.....

.....
.....
Paha' y byd mwy reith y wad[v y t]eir affeith diwedaf nor r[ei] perued a rei perued no rei kyntaf llyna paha' ac vo nessaf yr affeith yr alanas trymaf {yw} kanys mwy yw gwelet llad dyn ac

[t.139=ff.120r] nas differ no roi kyngor yw lad kanys ef allei nas lladei dyn yr y gyngor kanys pawb a dyly bot pwyll ganthaw ac atnabot kynor da dros vn drwc. ae reit idaw ef yrrv affeith {y greir} reit⁵³ a dichawn arglwyd holi affeith ehun na dichawn.....y da ehun ae arglwydyaeth neu lle cwyrer wrthaw.....ynvyt a orchmyrner idaw **409** yn vab o lledir. ny eill Neb holi nae alanas. nac affeith onyt arglwyd kanys arglwyd biev a wrthot[er] a chyhyryn kannastyr am y hyd ehvn. kanys ef a vyd {nev a...} kwynwr amdanaw. {pa ryw wyr a wata kyhyry'[n] gwyr dinot ac nyt oes lys arnun[t]} ac ef a eill holi affeith hyt y ganvet law o chwyn
{Paham y gyrr} yntev affeith yny ewyllys y may a dyly arglwyd adv....}Ny dyly arglwyd affeith y neb eithyr a hanvo oe arglwydiaeth{peth o llad dyn arall mewn kyfoeth arall ae odiwes lle torro y karr kyvaner}Peth y dyly {ef} cosp am waetlydv tir eithyr am beth a wneler yny gyfoeth ehun {na dyly}. Y wadu Glanas Llw dengwyr a deugeint o wy[r] [a] thr'[i] diovredoc.....

⁵² y llythyren wedi ei haddurno.
⁵³ hoel dileu.

.....

.....

411 Naw affeith lledrat y syd am bob vn o rei hyn'y teir punt a daw yr arglwyd os adefir nev xii buw os Gwedir**gwadu** syd reit {..wyr mal y ke...}ac y wadu lledrat. Sef mal y gwedir lladrat. y wadu dwyn ki nev edyn llw vn dyn ac velly lle ny bo reith ac velly am ellwng lleidyr llw vn dyn os gwedir. Os adefir seith p[unt]. O edyn hyt anifeil bycha'[n] mal hwch nev auyr nev dauat {nev lo} Nev veich keuyn yw wadu ev dwyn yn lledrat llw v. dyn nessaf ev gw[erth]. Sef yw hyn'y kyn nisset ac y dlyoent kymryt galanas ae gyt ac ef dev o blegyt y dat⁵⁴ **412** A dev o bleyt y vanac ehun yn bymet a llyna reith dev hanner ar hanner yn wyr not ar llall yn dinot. **[t.140=ff120v]**holi.....o vlayn llawrudyaeth na ellir kanys mwy yw y wert[h].....affeith.....defir dwynki nev edyn {.....} a ix vgeint yr arglwyd nyt oes ledrat amdanaw. O holir llei no gwerth keynyoc yn lledrat os adefir teir punt yr arglwyd [y] daw. os gwedir reith herwyd y bo lladrat {o ffalla reith iii pun'[t]} y wadu dwyn march {pwn'[n] march nev eidyon neu werth} trugeint aryant yn lledrat nev .v s'aryant nev bob da o drugeint hyt yn x s llw vii dyn nessa{f} ar hanner yn wyr not ar hanner yn wyr dinot y wadu Gwerth x s' ac o x s' hyt ym punt llw xii wyr nessaf. y wadu o bunt allan' nev bwn' march [a] dalo well no {punt}alla'[n] llw petwar gwr ar ugeint y wadu dwyn amws yn lledrat llw petwar gwr ar ugeint. Nyt a reith y gyrr pellach petwar gwyr ar ugeint ony byd

⁵⁴ hoel dileu.

lliw am y lladrat. O byd liw hagen llw petwar gwyr.....o reithwyr a llw y dyn y gyrrer arnawwythwyr gyt ac ef yny vo xxxiii wyr rac kadarnet y liw. Sef mal y byd liw.....am ladrat haerv gwelet dyn yn my[net] drwy dref liw dyd ar lledrat ganthaw {a thyngv} a ffrovi hyn'y. Ny dich[a]w[n] gwreic{wryoc} ymliw am ladrat hi a eill hage'[n] yrrv lledrat ac [yn] ol hyn'y reith a vyd herwyd y bo lledrat o byd gwedw hi. Paha'[m] may mwy reith y wadu affeith lladrat {na} lladrat am gyngh....lledrat ym pob vn..... affeith ledrat ac y wadu affeith galanas am votno lledrat velly trymach.....adu affeith galanas nag affeith lledrat. nyt oes y wadu vn affe[ith] {eithyr val y kaffer gwyr yn vreynyoc}. **414** Oes ledrat heb affeith oes dwyn ki nev edyn kyn dyker yn lledrat.....oes affeith na chosp lledrat am danaw. a Ellir holi affeith lled[r]at kyn' y lledrat na ellir nac vn {affeith kyn gwnuethur llofrud}. Pwy a dyly gyrrv lledrat {nev affeith} p'[er]chen[oc] y da. Pwy a gaiff yr affeith gwedy y gyrrro ef Arglwyd. Paha'[m] y gyrr yntev yny ewyllys y may hyn'y {a dichawn arglwydaffeithyev na dichawn}. Peth o gyrr dyn ny bo [p']chennoc da lledrat nev affeith ar dyn y greir deirgweith. Nyt k'.....yn llw yr amdiffynnwr ehun y wadu kanyt Gyrr k'aul namyn Gyrr p'[er]chennoc da. yntev yr amdiffynnwr a eill y vwrw yny gwyn os myn' kanyt kwyn k'aul eithyr kwyn p'[er]chennoc {y} da

[t.141=ff.121r] 415y wadu lladrat llosc llw xii w.....

N[aw] affeith tan sef yw hyn'y gwan tan yny peth a losger. N[yt] oes affeith eithyr y ledrat lllosc sef mal y gwedir wynt o[r] byd gyrr

k'yaul gan berchen'oc y da llw [xii] wyr {.....} **ar** neill hanner yn
wyr not ar lleill yn dinot kanys mwy yw breint y[n] lledrat nor llosc.
Os kyuadef vyd y llosc {g.....} gwerth y ty herwyd y gauaylyev a
dylir vgeint ar bob gauel a gynhalyo y nennpr[en] a deugeit ar y
nenpren' ehu'ar eidioet oll yr neb a gollo y da yny ty a hyn'y a
rennir yn naw ran' ar yr affeithyev a breint llofrud ar y nep a wano y
ffagyl yny ty pan llosgo os lledrat vyd y llosc. **416** Os treis ny byd
affeith idaw canyt oes affeith y dreis. Rei hage'[n] a dyweit os treis y
byd affeith a dirw[y] dreis sef treis llosc ty gan orwlat. ac am hyn'y
y gellir dwyn y tri ryw affeithyev ar y teir dirwy. Sef yw cosp yr
affeithyev hyn'y os adefir wynt nev onys gwedy yn k'aul teir
punt.....gan vn **affeith**. Pam y gyr p'[er]chen'oc y ty
yr affeithyoed hyn'y yny ewyllys y mae. Nyt oes affeith eithyr y
ladrat llosc Nyt vn w[e]rth po[b] ty.....O llosgir ty am ben' herwr
nyt oes lladr{at}. **Am Groes**. Mal hyn y mae am groes **417** difwyn
nev diwat nev lw gwwilyd y chymryt yn k'yaul ae rodi yngwyd
tystyon a dyuot a chreir ganthaw a{e} rodi y bo heb y neill a gw dau
na dyly y da ae talu y da. ac ny byd k'yawl hyn'y heb greir yny law.
Pawb a vo dlyet idaw mewn peth a eill roi croes yny peth yny
dosparther. V⁵⁵al hyn' y may am groes a chymryt gan arglwyd nev a
vo drostaw yngwyd Tystyon dan y dystv idun. Ae rodi yngwyd
Gwybydeit. A reith vurydic am y thorri sef yw hyny. llw. t'[ri] dyn
nessaf ev gwerth yr dyn. vn o blegyt y dat ac vn o barth y vam. ac
yntev ehun yn drydyd. Llyma val y dlyir am groes Gwedy kymerer

⁵⁵ Yr 'v' mewn bocs ar ei ben ei hun.

yn k'aul y rodi y gwyd gwybydyeit ac ny ellir yna. y gwadu os provir hi {onyt llussu y tystyon neu w.....taryan rac y groesa hyny yw ardelw k'aul}. Onys provir drwy wybydyeit tyngtet {deirgweith} yntev y rodi hi rac y dyn a Gwrthdyngtet y dyn **418**deir gweith yny erbyn'. ac yna y dyly reith vot ar y amdiffynn[w]r {sef mal y tyng na roddes vn groes racdaw ac na thorres vn groes}. Ny dyly neb gymryt croes heb y rodi rac arall. kanyt a croes y lawr os {dylynnir}. Ny dyly neb rodi croes y gymell da yn y dyev dydon na gwneuthur yrddi. os rodir hi hage'[n] kyrcher k'. nev Gwyner recdi}. Nyt cores a gymero gwreic wryawc ac ny eill y rodi rac neb {pob peth a wnel gwreic wryoc talet y gwr drosti}. Nyt croes eithyr a estynner a llaw. Ny dyly croes mewn messyryt kanys messobyr a dyly vot yno. nac mewn yt.

[t.142=ff.121v] Ny ellir . am vn groes namyn vn dial yr y thorri y arglwyd. Yng kyfreith hyewl da ydoed y vach gymell y vechni o nerth {a ffrovi negyf} ac na allei neb vot yn vach eithyr a Gymellei ay vod ae o anvod ac anawd oed hyn'y **419** rac na alle{r} rei hyn'y. Sef Gwnaethpwyt Gwedy y vach ac y bawb y gymell {a} croes a chosp am daney os torrir sef yw hyn'y naw ugeint. Teir giwa{len} Cymell. kroes. a dyvyn a charchar. a rei hyn' a elwir Tri chledyf arglwyddiaeth {neu teir gwial.....}. Kanys rac ovyn y dyvyn y gw{n}a dyn yr y groes ony daw yr dyvyn y tremygir pan reto tremygev arnaw y deholir y dyn pan y kaffer wedy y dehol yny wlat dros k' y charcherrir ef mal anvfyd a ffa na bei hyn'y nyt oed {...} bot yn arglwyd no bot yn wr idaw. Vn Groes ny ellir y difwyn nyt

oes eithyr ewylllys arglwyd amdaney croes a roder y bo neb ar deulu {brenin} eithyr neb a wyppo y brenin y bot neb a gaffer dros y groes hon'o nyt oes am hon'o **onyt** ewylllys y bren'[in] amthyaw.

420 Ny fery kroes onyt or pryt.....Ny fery kroes onyt blwydyn eisluſ. Nyt croes croes absen'. am hyny y deuodit gynt am groes lle gwarcheit neu mewn po.. na rodi kroes pren' yny tir yny seuyll neu uch pen' y drws y dangos rodi kroes k' eissioes a vyn provi kroes drwy wybydeit o dywedir y bot yn absen'. Nyt amge' no gwybot a gwelet or llall. Teir taryan syd rac croes Gwneuthur yr di **neu** cwynaw racdi. Neu kyrchu k'. Sef paha'[m] yw hyn'y rac pob haul y dylir ae gwat ar adef ae ardelw k'aul. Addef yw gwneuthur yr y groes. Sef paham y kyrchir k' y wadu val y barno k' o dylir y wadu. Paha'[m] y kwynir racdi hwn'w yw yr ardelw k'yaul rac groes ac amdiffyn. Rei a dyweit rac croes divwyn neu diwat nat taryan cyrchu k' k' hagen a va[rn]{.....}. **421** Ny dyly gymryt croes nay rodi eithyr a dlyo bot wrth. Ny dyly neb roi croes {nac} arall eithyr rac neb a dylyo bot yngkamlwrw⁵⁶ amdaney os bwrir mal mab llei no xiiii blwyd nev ynvyt {nev} alltut nev ryw dynyo'[n] a vo medyant ereill arnu'[n]t. Ny dyly {o k'}neb rodi croes rac arall eithyr lle bo y wastauot nev y dlyet nev y da lle bo hyn'y yntev a dyly vor wr[thi] kanys dyuyn vyd lle bo hyn'y o byd dyuyn yntev a dyly atep o dyly ef atep ef a dyly bot wrth y groes. O roir ryw groes hon' lle ny dylyo atep kwynir r[acdi]. [**t.143=ff.122r**] Ny fery kroes eithyr tra parhao yr arglwyd piev hi. Ef a dyly pawb wnwuthur yr kroes or a vo heb

⁵⁶ hoel dileu.

vedyant arall arnaw eithyr arglwyd i. {vn groes nyt reit y chymryt kroes a rodo p'[ri]oda[wr] yny dlyet rac y mwynhav}. Tri arffedoc kroes **422** arglwyd a chyingellawr a ringyll a. A chroes y kymellir {**neu chymell kroes da.....neb eithyr y argl.....**} bruduw a mechniaeth a cheynoc baladyr a chyfarch kyffyll a llw gweilyd a fob peth ny bo fford yw holi o gyrchu kyfreith mal am borua catwer a chroes hi kanyt oes k' arney. Ny dichawn neb vot yn ardelw y dorri croes. Teir ouer groes y syd kroes arisc pren' nev ar y von. nev ar y vlaen rac y weithyw. yny seuyll nev yny orwed. a chroes ar ben' llwybyr rac y gerdet nyt reit bot wrthi kyt arder y tir os llwybyr kynevodic vyd. Nev Groes ny hebrynger a llw. Sef yw hyn'y ony yrrir kroes yn k'aul nyt kroes sef yw hyn'y Tyngv {teir gweith} a dyly dyn rodi croes ac yn ol y gyrr y byd reith {y waduroet}. Ny dyly croes mewn gwellt kan lledir ef. Ny dyly croes rac anifeil vot. Ny dlyir rodi croes divwyn nev **423** diwat heb greir yny neill law. **Llyma mal** y may am lw Gweilyd. Kymryt o dyn groes a dyuot ae rodi yngwyd tystyon {rac gwadu na roet vn groes o gwedir prover hi drwy wybydyeit} rac arall y bo heb y neill ae gwadu na duc y da ay y dreis ay yn lledrat ay mal y mynno y {..r llall med rei ..k'} .. holi nev wneuthur yawn idaw am y da. sef yw hyn'y divwyn nev diwat {nev o byd negyf provi negyvyaeth a chwynaw}. Reit yw yna yr dyn vn or dev . O gwna ef yr y groes **424** kymeret ef y da. Onys Gwna kwynet yr hawlwr racdaw yn llym. O Gwatta Gwadet val hyn' Na duc ef y da o fford or byt ar y gyrrer arnaw. Sef yw llw gweilyd llw vn dyn heb lw neb y yrrv nac y wadu eithyr vn llw. A berthyn'

Gyrr k'aul y Gymell llw Gweilyd na ferthyn'. Pe gyrr k'aul vei yna llyna dev lw ac ny bydei lw gweilyd. O Gwata dyn rodi llw gweilyd raddaw profet y llall drwy wybydyeit y rodi a difwynet yntev y gwybydyeit os geill. Ny dlyir annot llw gweilyd am ledrat eithyr yn tri lle ar bont vn pren' ac ar drws mynwent ac ar drws eglwys. Am da arall ef a ellir y oedi {ac nyt godor pallu honaw yny barner arnaw a chyrchu k'}.⁵⁷ Hyn' o dynyo'[n] ny fferthy'[n] idun rodi llw gweilyd **esgob** ac **arglwyd** a Gwreic {veichyawc}⁵⁸ a mut a bydar ac anghyfyeth. [t.143=ff.122v] **425 Am wys k'**. {kyfreithyawl yw gwys a wneler ar dyn y bore yr dadlev y dy[d] hwnw o dichawn dyuot eithyr ef geiff...wrth borth.....} **Llyma mal** y may am wys, Nyt Gwys gyfreith eithyr hwn'ringyll. Gwys Ringyll oe seuyll ny dyly ef eiste yn yr orsed nac yn y llys tra vo yr arglwyd ar y wyt. O Gwyssya ef dyn {am dir a daear} yn ka'ul reit yw idaw dyuot a thystyon gyt ac ef a tharaw a gwialen y post uch y llawr lle bo dyn a thystu idun y Gwys ot eir yny **426** erbyn' am y Gwys a ffovi o honaw drwy ytystyon deduawl ny ellir y diwat{ony lyssirtyon}. Onys provir hage' drwy dystyon {eithyr y yrrv ar lw ehu'[n]}ef a ellir y wadu sef val y gwedir ar y drydyd o wyr vn vreint ac ef . yn lle bo y vara efferen'. O myn' yntev vynet yn erbyn' y tystyon pan dywetoent y hewyllys aet a dywedet na allant wynt vot yn dystyon a rodet yr anatheb {ar llyssyaneu} vry yny herbyn' a ffrovet ac aet {yntev} yn erbyn' y wybydyeit ef. Nyt oes dyvyn o k' eithyr wrth

⁵⁷ Y cymal hwn yn amlwg wedi ei ychwanegu yn ddiweddarach gan fod lliw yr inc yn wahanol ac ychydig yn wanach na'r gweddill.

⁵⁸ Eto yr {} mewn inc goleuach. Ymddengys 'byddar' yma ond y mae wedi cael ei groesi allan gan yr inc diweddarach.

gorff dyn {ehu'} ae henw o deuot hage' {y may} kanys deuawt {yna} a erllyt k'. Nyt amge' y dyvynv yny eglwys blwyf Nev ar y dir Nev wrth y da yny Gartref. Pwy bynnac a dyvynner {yn k'aul} ony daw yr orssed y dyd kyntaf ef a dyly y dremygv ony byd esgussot k'aul drostaw y dyd hwn'w. ony daw yr eil heb esgussot [k]'aul drostaw ef ae tremyger **427** ony daw yr trydyd ef ae tremygir ony byd esgussot drostaw. yna y dyly yr ynat rodi brawt bwyty{wahard} arnaw ar neb ae gwelo y dwyn wrth k' a chosp ar a neb ae p'[or]tho nac ae lletyo. a chwbyl or a gaffer oe da yr arglwyd. Pan del yntev y vod yr arglwyd ac yr wlat o dichawn ef brovi esgussot k'aul drostaw ef a dyly y da {ar tremygev yn over oll}. O dyvynir dyn yr dadlev a bot esgussot drostaw val na allei {dyuot} oe vot yn glaf nev beth tebic Ny dlyir y dremygv. Ony daw yr eil dadlev a bot esgussot drostaw ny dlyir y dremygv. Ony daw yr trydyd a bot esgussot drostaw ny dlyir y dremygv {med rei}. Yna y dyly yr arglwyd anvon y swydogyon {O deuawt.....y gadv esgussodwr rac gwneuthur proffes} [t. 145=ff. 123r] {Nyhawl pleit nev arglwyd nev y angen arglwyd} {Ny eill neb wyssyaw o diethyr y kymwt y bo y swyd yndaw} ⁵⁹ ar dyn bieuffo yr hawl y tremygwyt am daney vch ben' y dyn {os klaf vyd} ac yna y dyly dyn wneuthur dyn y atep drostaw ac y Golli caffel yny benn {onyt erbyn arglwyd neb vch ben' ef a dlyir ymaros.....}. ac yna y dyly hwn'w dyuot yr **428** dadlev os gwyssir yn k'aul ac {peth} ony eill dyuot {ac} anvon esgussodwr {y dyngv} na eill dyuot {ony byd dyd

⁵⁹ Y mae'r cymalau hyn {} yn ddiweddarach ac yn tarfu ar lif yr hyn oedd yno'n wreiddiol. Fe'u codir gan J. J yn Llan 121 a'u rhoi ar ddiwedd y cymal gwreiddiol.

koll....} ynydd colli caffel ny dlyir kymryt vn esgussot or byt. Peth yw dyd colli ca[ffel] lle del hawlwr ac amdiffynnwr yn gynyrchol y ymdywedut gossot oet o k' idunt y dwyn ev defnydyev yr maes ac yn oed y dyd nas dygo y neb ae eddewis pallws y hawl kan pallws y ardelw i wybydyeit am na wnaeth a edewis o k'. Llyma mal y dyly esgussodwr dyngv bot y dyn gyn glaueto heint duw nev o vriw nev o vrath **429** ac na allei dyuot yno y dyd hwnw y gyrch[u] da dros drwc oe nerth {ehun}. Nev dyngv y vot yn y argwlyd pressen'[a]wl ae lluyd . ae dadlev . drwy wys arnaw or blaen. Nev y vot yn karchar val na chaffei dyuot. Nev na chiglev y gwys nev or ffyrdd ereill yr vn ry. Os angev yr esgussoda ef. o byd kyhoed y angev ef a dylir peidyawar hawl mwy os yny ddadlev kyntaf y byd esussot os yny yr eil nev.....kyn barner kamlwrw arnaw nys {.....}. Nyt gwys k'yaul {o byd gwir yr essgusot} eithyr a wn.....y kwyner wrthaw ony chwynir wrth arglwyd ehu' hwn'w a eill p..... Llyma esgussodyon kyfreithyol y omed gwys y gynhebrwng hawl kanys wynt a oedant pob peth yn diodor kystal dros yr hawlwr ar amdiffynnwr. sef yw hyn'y dros hawlwr nev amdiffynnu.⁶⁰ Angev. Nev vriw nev frath nev glevyt gorwedyawc. Nev angen arglwyd i. lluyd nev wys lle arall nev beth [te]bic. Nev lanw a threi ryingthun ar lle gwysser. {.....} Nev dryc trv..mor yny lludyas. Nev na chiglev y wysyaw. Nev garchar kynogyn. Nev lesteir o gamw...ar vor yny lesteir yw eddyl. Nev na bo hydrum iddaw yr orssed rac yw gennat sef yw hon'o esguss.....Ny dlyir tremygv amdiffynnwr hyt hanner

⁶⁰ hoel dileu.

dyd nac hawlwr ony daw eissyoes hawlwr erbyn han' er dyd barner
 yr amddiffyn'[wr] [yn] ryd yny gwyno o newyd ac yntev bit yny
 gosp a varno k' arnaw ony byd esgussot trostaw os gelwir
 deirgweith ef ar ostec heb dyuot erbyn y trydyd galw erlyt y hawl. O
daw amdiffyn'.....wys ac nat **431** atepo barn anufyd a ret arnaw o
 geilw yr hawlwr am vrawt kanys addef a dev . ar hawl yn gyfaddef
 kymellet yr arglwyd yna yr hawlwr vessur y hawl ac na adet ef
wys or orssed. O daw amdiffynnwr wrth wys y orsed ac nat
 ymdangoso pan alwer camlwrw a dal. Pawb a dyly {h....} dyuot
wys or kymwt yr llall ac ny dylyweithret drwy arueich.
llyna val y dyly.....lwr nev yr amdiffynnwr del esgussot na del
 drostaw.....esgussot k' drostaw pan del an.....
[t. 146=ff.123v] 432

Y Naw tauodyoc. Naw nyn a gredir ev tystiolaeth ar wahan. rei
 wrth lw ereill heb lw y greir. Ereill wrth llw arall {a vo llei}. Kyntaf
 yw arglwyd rwng y dev wr⁶¹ o byd kyn nasset pob vn idaw o waet ae
 gilyd. Abaat rwng y dev vanach ar drws y kor ac ymrysson
 ryngthunt⁶² y Tat rwng dev vab o bydant vn vam wynt. Effeiryat
 rwngy dev dyn blwyf {nevwreic a dyko mab y wr yny
 llongwed} am beth a Gymenner ac vn yn haeru mae idaw ef y
 kymynnwyt ar llall may idaw yntev. Brawdwr am y vrawt a varnws
 ac vn yn dywedut may idaw ef y barn wyt ara llall yn dywedut may
 idaw yntev. Mach am y vechniaeth ot edyf{.....} y vot yn vach.
Morwyn am y morwyndawt pan y treissyer o thyng {o byd.....a

⁶¹ hoel dileu.

⁶²hoel dileu eto.

chwynaw hyt.....}. Bugeil trefgord am y vugeilyaeth o lladd llwdyn y llall ony byd idaw ehun ysgrybyl kyfryw ac wynt gyt ar lleill. Lleidr diobeith dan y crocpren'ar wden' am y wdyf am y gydleidyf ot edyf drwc {**am y lladrat**} arnaw kredadwy vyd {am y lladrat y crocer ef}. Tri onadunt ny thying {y greir} Arglwyd ac ynat a that. eithyr tat hage' myn.....o dat a thithev o honou vot yn wir a dyweit Arglwyd nyt oes ae kymello ynat a ryd y lw pan el yn ynat na ryd gam vrawt nac yr gobyr na chas. Effeiryat a dyng yw verbu'[m] dei a dangos y creir gyferbyn' ac ef abat a dyng yr vn ryw lw kanys effeiriawt yw. Morwyn am y morwyndawt os torrir a⁶³ honey yn gyfreithyawl ar y neb y kwyno racdaw ny ellir gwat yny {h}erbyn os gyrr yn k'aul. Bugeil trefgord heuyt a dyng y creir pan roder tystiolaeth yny ben'. Lleidyf am y gytleydyf wrth y crocpren' ny thying namyn yw dihenyd may yn

[t.147=ff.124r]⁶⁴ Trydyd lle y dyly dyn holi y da o gwahenir ac os ? ef lle rodo. A hwn'w a berthyn y holi o tri modd. ae drwy bra[w] ae drwy {lw} gw.....sef yw hyn'y drwy divwyn nev diwat ae drwy llyma.....y holi drwy braw. Echwyn . ac atnev. a benffyc ag o dyweit dyn na doeth {y} gwystyl attav {prouer arnaw ot adef tale[t] da yr neb piev Ny eill neb holi eithyr p'[er]thyn}. O dyweit dyn {hagen} na do...h.....ev a....aw. nev venffyc ac na allo yrwr b[r]ovi y dy.....d....attaw y grreir yn k'aul a y byd reith y keit.....vn dyn nessaf werth idaw oam beth o[r] da.....doethaw nev na bo tystyon. O chy.....gan y keitwat piev

⁶³ a thyngv vo gyda chroes trwyddo. rhywbeth arall mewn {} ond yn annarllenadwy.

⁶⁴ y ffolio wedi ei gwneud o ddau ddarn o femrwn sydd wedi eu pwytho i'w gilydd.

y holi ay p'[er]chen'oc ay keitwata dyweitNy ellir diwat
na gwystyl na benffyc yn erbyn tystyon G....llyssu y tystyon hagen a
ellir . a ellir gwystlaw a driblln kany aller hi o k'.....peth heb werth
arnaw nyt oes werth ar angw.....Rodd a da a dyker ar y dapplys a
berthyn y holi val hyn'.....dawo da....arall kwpplaet y addaw
onys gwataw.....nas edewis. Ny dyly ef v.....nev
kwpplav y addaw a.....neill.....ac ...groes y kymell y
.....yaw kreir {.....}P.....addwyn o gellir porovi ay gych..
.....h.....y.....Oymrysson h.....dywedut may idawef
y roddet ar.....yntev y rodetyna y byd
ympe'.....dyw.....diw. A llyna paha.....dyw.....rod eithyr
g.....odd. Sef yw hyn'y lle bo gan rodya[t] dy.....roddir hwn'w
ay keiff. kan[y]s v.....naw tauodyawc yw roddyat ar y rodd.
Tapplyshawl k'.....ellir y holi drwy amot os.....
llwgyr val hyn' y may amdan[aw] ony cheffir godiwes.....ilyeit a
wnel y llwgyr ar yt {nyt oes hagen am weir divwyn ll.....}rodi llw
dir roi bed....neb **294** a gyssw[yner] arnaw Nev ar y neb
nessaf....lwygyranifeil yna wypper diheurwyd p.....
[t.149=ff.124v]a ellir kymryt llw gweilyd amdanaw hyt yn
oet galanas nev ledrat nev losc ac ny dlyir annoc llw gweilyd am
ledrat yn ben' diat[not] pa le bynnac y gouynner ef kyt boet ar bont
vn pren'. Acpa.....lw [gwei]lyd am ledrat rei a dyweit y gellir
haul val kynt ac y byd reithlledrat val kynt. Eissyoes nyt reit
idaw ef a ffellir o lw.....ovi negyfyayth a chwynaw bot yn negyf
idaw sef paha' ny dylyro lw gweilyd am ledrat o fallir gael

dyn a ellir y dwyn amlw gweilyd kyt p'[er]thynol y
 rodi {p.....}. Nac o anodev Na llwgyra rodval y
 dywedeist vry nac o angev nac o wys.....ny ellir y
 holi or ffyrd kanyt **259** modd y hol[i].....Ti a gly[waist] vry yny
 dechrev y ffyrd y p'[er]thyn i holi y da. Eissyoes vn or ffyrd y keiff
 dyn messur y hawl o ffellir o lw gweilyd o.....{.....chwyn}.....yw y
 dyn y holi lle rodo da. drwy rwym. Tri rwym y sydac amot a
 bru duw. lloc a chyfnewit a berthyn y holi drwy vn fford hyn'. Pob
da a holer drwy gyfnewit holer drwy vach. Pob da a ho[ler] drwy
 amot holer drwy amotwyr nev brv duw. Pob da a holer drwy bmy.....
 feil.....lloc holer drwy vach nev vru duw. Ef a ellir holi rod ac
 ac atnev a benffyc a chanmwyaf y ffyrd vry drwy vach **nev**
 amot..... duw. Ac adef.....yduw ymphen' y neb y rodes y
 vru duw yba veint y bo.....mach adefedic a[m] **269** dlyet a
 bamach. Am vyw rwym a wna dyn ay gilyd . ymrwym a
 llyna rwyma rwym vutnawc. Ac ouer rwym. Tri ymrwym k'yaul
 y sydac amot a bru duw. Tri rwym vutnawl y syd sef ynt
plauawt vechni kanyy rei hyn'y eithyr vn ..pleid....ay y
 talyawdyr ay mach. Tri ouer rwym y{w} y teir ou.....y syd sef
 paha' y may ouer wynt am oruot ymchwelutdracheuyn. Paha'
yr ymchwelir wynt am y bot ynk'.....neb kynnal da anilys
 ganthaw nev vot yn anilys y rwym nat oes rwym o bo tu ar da. **297**
Nev am gymryt machn allo bot yn vach nyt amge'[n] o wreic
 nev oe gyfryw. [Pa]ha' y dywedir amot ..dyrr a.k' llyma amot y
 galler dangos argyweddeissyev y neb os gwna....o honaw mal

llad dyn nev beth dybryt arall.....thyrr yr amot hwn'w
a.....namyn y k' a ber torri yr.....hwnw. Amot hagen ny aller
dangos argyweddd o honaw pes gwnait. pe roder. wr wreic y wr arall
o k' y rodyat a dal y hamobyr os y gw[r].....a vo rodyat a amoto idi
ehu' nev y arall taly y hamobyr llyna.....a dyrr k' kanys trech yw
yna na gwir yr amot. Tri ffeth....henyw o vechni cleuyt a charchar ac
angev kanys.....mot dun' vechni eithyr y peth y syd yn

canys nyt armot dyn fechni eithyr y petheu sydd yna.....

[t.149=ff.125r] {Ny dyy neb dwyn hawl arnaw ehu' megys dywedut
mach y syd y ti **298**ar hyn'y}⁶⁵ Tri ffeth k'yaul ryuedaf a
wnaeth dyn yw gilyd heb diolch id[aw] heb gyfreith yny gymell. ac
eissyoes yny odef wedy ys gwnel ac yn dial am y wneuthur. Vn yw
bot yn vach dros arall. Eil yw bot yn wybydyat ac yn braw y arall.
Trydyd [my]net yn arwaessaf lledrat yn llaw. Tri echosy syd
may ryued y dyn vot yn vach dros arall. Vn yw m{ei}ch{yev}⁶⁶ a
gercherir dros y neb yr el drostaw kystal dros yr hawlwr ac dros y
talyawdyr. sef pa le hyn'y lle bo gwystlon am dadyl tir a daear yny
dosparther yr haw[l]. Eil echos yw mach a dyly kymryt y teir
ffonnaw[t] gyntaf dros y neb y del yn vach idaw sef yw hyn'y {y
dio}gelv y neb y {bo} mach idaw ay dwyn yn diogel. Nyt ei[rch] k'
hangen idaw ymlad na dial y gam nay sarhaethi **299** hage' a
eirch idaw diffryt y daa atualer.....hawlwr yntev o cheiff sarhaet
kwynet wrth a.....d ac ny byd didial wneuthur kam ac ef yn.....yn

⁶⁵ {} cyntaf yn ogystal a'r tanlinellu a'r atalnodi mewn inc gwanach ac mwy na thebyg wedi eu hychwanegu yr un pryd ac ail hanner y ffolio sydd hefyd wedi ei ysgrifennu yn yr inc gwanach hwn.
⁶⁶ 'mach' sydd yma'n wreiddiol ond y mae wedi cael ei newid.

vach ac ef a dyweit k' hywel na dyly neb ballu yr.....Trydyd echos
yw Goruodawc {.....**vach drosto**} mach yw **hwn'w** dr[os] dyn ar y
dyuot y attep o hawl gysswyn ac ony daw y dyn y{r} oet ony cheif
oet gorvodawc yw geissyaw nev gymryt mach y ganthaw ar y did
wrthhawl talet **ehu'** mal y barno k' am hawl vo ny elwir yn
oruodauc eithyr ef **or ach** ? Eil peth a w.....dyn yr y llall
{.....}mynet yn v.....sef paha' {vn o} llyssyant praw yw Galanastra
ac amynet hon'o [k]ynac y gorffo y difu.....genedyl ac
arglwyd nev gymryt ll.....hyn'y. lle ny bo kenedyldala
kar.....diolch hyn'y heb k'yny.....kymell praw o k' eithyr

.....

.....

[t.150=ff.125v] Tri thal syd y gwynwr **am lw** gevdwng ac ewyrth ac
eturyt y da{neu roi mach a....}**idaw**. Tri ymollwngamdiffynnwr
{heb adef} o rwym hawl k'**yaul**. Gwrthdwng sef wy hyn'y mynet
dan reith yn ol gyrr k'yaul. Eil yw arwaessaf. Trydyd ac ynvydrwyd.
Tri ryw dwng k'yaul kwbyl dwng. a Gwallawg lw. ac ouer lw. Tri
ryw lw cwbyl y syd yngk'. Tyngv gwir Drwydaw barned. Eil yw
gwadu gev drwyddaw **301** berned. Trydyd [l]w pedrus . Sef yw llw
cwbyl llwyr dwng. Tri dyn a dyly rodi llw kwbyl perchen'oc da yny
holi . ac amdiffynnwr yn gwadu llw vn oe defnydyev wynt. Ny ellir
k' vyth rwng neb ay gilyd heb lw k'yaul or blaen gan vn or dwy
bleit onyt lle bo mach addefedic ben' ehu' y byd yr erdyt pa ar y
may mach ony [m]yn vn or dwy bleit y amev or myn' hagen ef a a
dyly [ty]ngv bot yn wir a dywawt a hyn'y wedy eturyt. Paha' nat

kyn eturyt y llyssir tyst nev wybydyat.....mach kyn eturyt {pa ar
y may} a ffob vn o honu[n]t ynwelo kanys vn or naw nyn a
gredir y air ehu'[n] ar wahan yw mach llyna paha' llyssu. kyn
amsser yw vn or t'[ri] ouer ymadrawd sef yw hyn'y nyt grym llys
kyn llw. Eissioes ny dyweit k' vot Gwad[u] ...vn or t'[ri] ouer
ymadrawd kanyt vn ryw gwadu... llyssv ac nyt ar yr **302** vn peth y
p'[er]thynant kanyswatto dyn vach y gwatta pa'[n] yrro y vot yn
.....ay enev wrth y kreir pob eilwers mal y gyrrer ony ffynna y
gwat mal addefedic vydd. ac yna ny ellir y wadu. O methla y gwat
nyt mach ef. Ouer hagen a dywetto gwybydyeit ar dauawt leueryd
ony thyng yr dygyn mwy {no} dyn arall. or bobyl. pan dyngo yntev
hyt y rodder nyny ben' llyna ef yn [wy]bydyat onys llyssir a chyn
gatto k' y lyssvwyssyon k'aul am nat krededin ef ar y dyn hwnw
acoed.....ef hagen kany allo.....y byd llw kwbyl.....Eil
yw tyngv ym.....mynwent [t. 151=ff.126r] Tri llw pedrus y syd.
llw ynat na daw cof iddaw.....y barnawd ef y vrawt ymryssonedic
yno y kyngein ny wn ar dalym nyny del y gof attaw am hyn'y y keiff
efyry yw lw na wyr y ba diw y barnawd. Ny thyngir hagen yn
oet dyd coll a chael hyn'y namyn manegi yn dibedrus y vrawt ac y
ba diw y barnwyt hi nev coll.....Eil yw llw mach y alw am y
gof iii diev drwy lw na daw cof idaw peth {yw} ay machay nyt
mach. Ny dyly [e]f hagen oet os mach' wrth alw y gof amkanyt
oes oet.....namyn alw cof peth yw. Trydyd oet y arglwyd ix diev y
alw cof peth yw ay tyst rwng devwr.....nyt tyst {a thyngu or
distein drosto na daw kof idaw} nev effery[at]...yny allo kanv

efferen gyntaf. {a} kyt boet pedrus ga[n] y dynyon hyn' am y kof
yw y llw os rodant. Llw cwbyl damweynya o lawer mod
 heuyt Vn yw llw gweilyd a Gwrthdwng lle p'[er]thyno reith ny
fferthyn gwrthdwng yn ol llw gweilyd vyth. kanys divwyn nev diwat
304 yw llw gw[eilyd] ny byd gwrthdwng eithyr lle bo rei[th] kanys o
 duhu'[n]deb y byd llw gweilyd i. gadu yny lw. Llyma bellach am
 wallawc lw k'yaul. Tri ryw Gwallawc lw k'yaul y syd ac a sauant yn
 grym llw. Vn yw llw tat r[wn]g ev vab vn vam lle ny bo idaw ef ran'
 or tyng sef am ba beth yw hyn'y lle bo kynnen ryngthun'[t].....
 a rodi yny ben' ef. o thyng ef y duw.....ay krewys
 wyntev o honaw y[n]te]v vot ya duc[cr]ededin
 vyd. Eil.....crocpren'....diobeith ar yyn
 mynet [i]dawpeth os gwedw na ffriawt. Paha'
wr da dyweit nyt.....rwng y dev vab.....y
 tydyn b[rein]yawl y wybot pwy hynaf pwy.....af o honunt. Geir
 heuyt yw yma {y geir} am y bot yn vn vreint a lle.....
[t.152=ff.126v]gwallawc llw yw llw gwreic ar y llongwed wrth
 y fferiglawr yn adawy mab y wr or plwyw sef llw a dyry tyngv y
 esgor y neidyr os krews tat ef namyn y gwr ymae yn i adaw idaw
 yny chlaf wely. Os y gwr a vyd marw y dyber y mab idaw ar wreic
 heuyt a bot y mab ehu'[n] yn ymdwy'[n] yr tat ac yn ymgymell ar
 genedyl y dat. Nyt reit yr genedyl nay wadu nay gym[eryt] na thalu
 drostaw neb ryw angk' yny dyko yr effeiryat dystyolaeth ay a
 dywawt y wreic wrthaw. Os yntev a dwc dystyolaeth ar hyn'y ef a
 oruyd ar y genedyl ay y wadu yn k'yaul ay y gymryt yn k'yaul a

llyna y y kym'yn a aill effeiryat plwyf dwyn **306** tystiolaeth arnaw. Llyma bellach am ouer lw. Tri ryw ouer lw y syd llw kynyd yw gorn ay gynulluanev am hawl ny bo coll eneit nac aylawt ...kanyt etyp ef onys godiwedir yn dyd k'yw....y wely y neb eithyr y wyr y llys ehu'[n] am hawl vechan Nyt reit idaw yntev rodi llw eithyr llw ouer kany dyly atep na derbyn hawl. Or gordiwedir ef hagen yn yr amsser k'yaul ef a dyng llw mal arall y wadu nev addef nev ardelw k''aul kanys reit y bawb vn or tri ffeth hyn' yn erbyn hawl o g'. Eil ouer llw yw o dwc neb vn wr vorwyn llathlut y lwyn a fferth a bot genthi ay gel....meyth hi wedy a chwynaw o honey wrth y ch[ened]yl a holi ef am hyn'y ac yntev yn mynnv ymdi[heu]raw o hyn'y rodet y lw y Golch heb dauaw[t] ac ny dyly hi amge' yawn gan[tha]w am **307** y diwerdeb. Os addef a wna y gollwng.....roddet idi geynyoc kyflet ay thin sefyw hyn'ywar am na wnaeth gyng.....dyl.....dyly k' nys gwnel.[t. **153=ff.127r**] ⁶⁷

.....
 kanysTri mod y Gellir provi **gevdwng** sef yw hyn'y a[nu]don kyhoedoc Vn yw addef or neb yr enlliber arnaw kany[t] reit praw ar addef eithyr tystiol[aeth] [g]ynyrchaul os kyhoed y tyngir taler buhyn camlwrw. Eil mod yw o **308** bal...dyn y reith nev y geitwat Nev y wybydyat neu y dyst Nev y y damd'[wng]. Etho[l] [y]w lle p'[er]thyn vn or pethev uchot y p'[er]thyn tyngv y greir o thyngir[c]osp a vyd y arglwyd am y dryc lw . Sef paha'[m] y byd cosp yr arglwyd. ac yr[hy]n'y yr eglwys yn y ol. am y

⁶⁷ Dau ddarn o femrwn wedi eu pwytho yn un .

pechot. Os mewn gorssed yr ennyn...v.....petheu hyn'. Ny seithugya **arglwyd** y orssed yn ouer heb gosp ae yr hawlwr ae ar amdiff' kanys vn vrent a chwyn yw gyrr k'yaul acwyn.....llaw[r]. Trydyd mod. o welet y neb a dyngo y llw yn ky.....benyt ar gyhoed amdanaw yny sened a cosp yny {d.....a chany chy..}. Tri dyn na dyly gw[ir]aw y haul neu y amdiffyn vn yw haulur . eil yw amdiffynwr. Trydyd yw y neb y rodo yr amdiffynwr yny ben' y wiryony**ni** neu y rodo haulwr uessur y haul yny ben' sef yw hynny Gwybydyeit **309** neu geitweit . neu dystyon . neu reith. Paha'[m] pob vn a dyly tyngv ymlayn y defnydyev pan [da]ngosser kany dyly neb {dwyn} da y arall ac ef ehu'[n] yn y.....ot ac ef neu heb dywedut y dylyv. Teir fford y kyll dyn y dadyl yr daet y defnyd o wrthot y le wedy warchadw gyntael tystiolaeth vyw yny erbyn . Nev na mynno wneuthur k'. [Te]jr fford y kaiff haulur vessur y haul gan amdiff' kynyrchol vn o gael tystiolaeth. Eil yw o brovi drwy wybydyeit or haul[ur] vessur y hawl. Trydyd o ballu defnydyev yr amdiff'. Tri modd y byd kyuadef hawl. Vn yw {o} addef or amdiff' messur y hawl nev oy dauodyawc **gwneuthuredic**. yny llys drostaw. Eil o daly or hawlwr ar yr amdiff' lle p'[er]thyno hyn'y mal y am warchau ny ellir gwrth**vn** y hyn'y eithyr llw y deilyat os amheuir ef kanys y daly yw yadef yr hawl am hyn'y na dylir y kychwyn wynt or gwarchay yny gaffo p'[er]chen'[n]oc yr yt nev y gweir yawn am y llwgryr. mwy nac ...dyly amdiff' vynet or llys heb wneuthur iawn yr hawlwr wedi adefo a thystyaw or hawlwr hyn'y nev varnv arnaw yr hawl . ..llyna lle kymer {dyn} vessur y

hawl ehu' heb y varnv idaw heb arglwy[d] ony gymell
 {heb.....yn....}. Trydyd mod y byd kyuadef hawl. O gomed dyn
 wys o bleit y bren'[in] am dir onyt mawr angen ay lludd y tir a rodir
 yr neb ay holo kanys yr anufydawt a wna yr argywed yr amdiff' am
 omed y gwys. o ffraw ef hagen echaws k'yaul drostaw y omed y
 gwys yna y da y tremygev [y]n ouer. ac yna y byd hawlwr y neb a
 vu **311** amdiffyn'wr ac y dyly [e]f y dir dracheuyn nny veddyant. ac
 am hyn'y nat dilys bra [t.154=ff.127v].....ef hawl ar dyn a del
 w.....galwer. ay o adaw yr orssed.....attep yr hawl na
 chyuadef yr.....hawl yna yr arglwyd eissyoes a dyly cosp
 am.....anufydawt. ac a dyly y attal yntev yn rwymedic idaw nny wnel
 k'.....ac idaw yntev. Peth a dyly ef y attal o byd gwr o arallwlat
 wrth y k' ef dyly pawb a wnel na thwryf nac anufydawt yn y wlat ef
 nay orssed. nny orssed y dy[li]r y gospi o godiwedir yn....k'yaul . Ile
torro y venn kyfanner hi med k'. A dyly kwynwr.....y hawl o byd
 ffoadyr yr amdiff' llyma dangos y dyly ny dylyyawn nny
 gaffo y kwynedic o blegyt y g.....arglwyd da y ffoadyr oll or
 keiff.....k'hyn'y mi a rodaf ar y k' y dyly y kwynwr
 [y]awn. Ny ni a dywedwn hyn' Na dyly hawlwr vessur y hawl nny
 wnel amdiff' vn or tri attep. ay addef. ay gwadu yn gwbyl . ay
 ardelw k'yaul {eithyr am dir}. Ac na wnaeth h...yr vn or t'[ri] hyn'
 Namyn anufydawt yr arglwyd ac na dyly a[rglw]yd rannv da anufyd
wr Namyn ar neb y barn k' idaw y rannv. ay ringyll y daeo
 ffoawdyr yr ysg[y]b a vo dros ben' pan.....yt Nev pan adawo
 kyllidus ffoawdyr y yt heb vedi yr ring[yll] a dyly y talerev oll ac ar

mayr ar kynghellaur o yt tayoc a vo ffo[a]dyr a gaiff tr{e}yan eb hyt a chanys yr arglwyd y may y tremyc yntev biev y cosp am yr anufydawt a ffe kaffeï kwynwr vessur y hawl o da ffoadyr nev anufyd ef a gaffeï ran' or kamlwrw tremyc yn gystal a hyn'y hyn' nys dyly ef kany cheiff neb gamlwrw eithyr gorssedawl eithyr gwr ehu' a vno y wreic veuyl ar y varyf. Sef paha' y kaiff ef **313** hyn'y mal y dichawn hi o gwna y gwr idi warthrud nev os keiff gyt a wreic arall yngkynadyl Nev o sarhaa hi eithyr am rodi peth ny allo y rodi o k' Nev o cheiff wr genthi Nev vnaw meuyl ar y varyf y gwarthrud y werth gyntaf yw cxx. yr eil waith punt y dryded waith y kaffo warthrud ysgar ac ef yn k'yaul a hi ar da hwn' yn digollet oll heb rannv ac fe dim o honaw. velly y d.....ryngthu'[n]t ny cheiff hithev dim o hwnw ganthaw. Os ytev hagen ay mayd yn k'yaul a ffonn hyt kyhyt ac o[e] hiruys y l elin ny dyly ef dim or da hwn'w kany byd divwyn a dial am yr vn peth. Nyt ar vessur kamlwrw y keiff ef y naw ugeint hyn' namyn mal wynebwerth. Paha' na chaiff yntev gyni[w]ed idaw yawn o gwnair eniwet idaw mal y keiff hithev hyt ympen' teir gweith mwy a geiff ef y gynifer gweith y gwnel hi idaw eniwet ef a gaiff naw ugeint A dichawn ef **314** ysgar a hi.....hyn'y yn v.....

[t.155=ff.128r] Tri mechdeyrn dyledoc a dyly gwledychu kymry oll dan y theruyn ...Brenhin aberffraw arglwyd dinewr. a {hwn'} mathraual. Teir {prif} lys arbenn[ic] [y] syd yr t'[ri] theyrn hyn' yn essaydynnev breynyawl iddunt. vn yw aberffra[w] yngwyned. dinewr yny dehev mathraual wynva ym powys a llyna mal y dosparthwyf ev

tehyrnas wynt yn deir ran' Vn biev uchauyaeth ar y ddwy nyt amgen
noc aberffraw piev {y} pendeuigaeth. Tri yei{r}ll y syd danai hi.
yarll kaer llion. ac iarll dinewr ac iarll mathraual. Teir ran' ydoed y
dehev Rieinnwc . i gwlat rein. a r...w a morgann[wc] maeldaf hynaf
ab vnwch vn archen a beris y vaelgwnwyr kael y breint
kyntaf kyn boet mwyaf o gantrefod ynyev vchaf yw breint
gwyned. Pennaf kyngellawr dref y kymry pennard yn arvon maeldaf
bioed hon'o. Teir mechdey{r}n dylyet a dyly{ir} {o gymry oll}
aberffraw gan y dwy lys hyn'y. a dyly vn dinewr. sef yw hon'o
melget pedeir tunell o vel a Gaffei pedeir mv ym pob tun[ell] d..y
renneit ym pob mv llwyth dev wr ar drossol. ym pob gre....Peillget o
Wynnva ar y modd hwn'w heuyt. Teir punt a th[r]ugein punt a dalei
vrenhin aberffraw y vrenhin **128** llogyr y[na] y gelwit ef vr[en]hin
llundein kanys amyl oed {brenhined} gynt yn lloegyr. Sef y talei efe
hyn'y yn obyr estyn pan gymerei estyn. ar y vre[int].⁶⁸ Tri ffeth syd
reit y gynnal y dehyrnas Arglwyd. ac aruev a chyfr[eith] Arglwyd y
gynnal k' kyfreith y gynnal hedwch Aruev y gynnal ry[uel] ar neb a
wrthotto hedwch. Tri aruev heddwch bren' y syd sef yw rei hyn'y.
Teir gwial[en] kymell bren'nyt amge' kroes a gwys a cha....Teir
{amryw} aruev k'yaul. kledyf a {chyllell} gwayw {a tharyan} a bwa
{a saethev} kanys gwerth k' arnunt. Tri chledyf k'yaul y syd kledyf
breulif a gwrymsseit. a gw...seit.⁶⁹ Tri Gorssaf gwayw mewn dadlev
vn yw taraw y ar.....yny daear ar vn llaw yny vo **129** a braid y
dynnv a dwy law. Eil y rodi ar berth vch na ffen gwr. Ac ony byd

⁶⁸ Dangos diddordeb hynafiaethol yr ysgrifydd gan nad oedd brenhinoedd bellach ar ol yn Aberffraw yn y bedwaredd ganrif ar ddeg pan gofnodwyd y trioedd hyn.

⁶⁹ Hoel dileu.

uch y berth no ffen' dyn a briaw dyn gan y gw[ayw] taler yr dyn y
sarhaet. Tryded Gossot pen' y gwayw mewn **tw**.....**c** dros y vwn.
ac yna ny thal y p'[er]chennoc dim dros y w.... Teir Gorssaf kledyf
nev vwa. drws mynwent. a dadlev acy gadawer yr aryf ny
dylir y dwyn wynt or lle or lle **hyn'y**.....**eley ka**.....**dyw**
g.....

[t. 156=ff. 128v-anarllenadwy]**hywel**.....

Teir rann y k.....ssodet kyfreith hywel vn k'lys pe.....Eil yw
k' y wlat. Tryded ran.....k'yaul o bo[b] vn o ho.....

[t.157=ff.129r-anarllenadwy]swydoc nyt oes iddunt

vrethynwiscy swydwyr donawc y llys nyt amgen y

kymyner arolchuryes nyt oes heuyt dir r[yd] **iddunt ar yr**

.....Tri swydawc y may or ryd iddunt ae b.....**dev**

..awd na brethynwisc Nyo honuntlys a maer

bisweil.....Tri swydawc.....Tri.....

[t.158=ff129v]anarllenadwy.Tri thauaw[t].....

or.....a gauas.....

[t.159=ff.130r]*[b]ynnac a gymero.....kynn.....brawt

hyn[af].....**anarllenadwy**.

[t.160=ff.130v] medyant y da yr hyn'y. Teir fford y gwahenir dyn ae

da oeyn k'yaul heuyt ac ae berchenogaeth. Rodd a chyfnewit ac

ech.....ny ellir holi hwn'w dracheuyn nar peth a roder {n}ar peth a

werthep[r] nac echwyner cyt kaffer peth vn ryw ae echwyner. Teir

fford y gwahenir dyn da oe anvod yn k'yaul ac ny wahenir oe vedyant. Gwarchay a gwystleidyath a barn k' {onyt} ollyngir yn oet k'yaul. **143**Teir fford y gwahenir a dyn y da yn angk'yaul oe anvod ac ae veddyant. Treis a lladrat ac angkyuarch. Teir fford y gwahenir dyn y da oe anvod yn angk'yaul ar dalym ac ny wehenir ae veddyant eithyr {o} vn or teir. Sef yw y rei hyn'y. koll o lesgedd. a chychwyn' angky'aul. a thapplys hage'[n] o hwn'w a dyn y y dayn angk'yaul oe veddy[an]t ka.....wn y chware eissyoed or byd tystyon ar y dapplys ny e.....oli dracheuyn wrth ryw daplys vo ay bwrwmwyaf ay pethtebygach yw tapplys ynoc y k' eissyoed ewyllys y chwareydyon. yw ay y chymryt hi [y]n k'yaul ae angk'yaul kanyt angk' y dyn nac amarch hyn a vy[nn]o ehu'[n]. Teir fford y gwahanir a dyn y dda yn angk'yaul o anvod ac ny wahenir meddyant. a dyn eithyr or ddev hyn' sef yw y rei hyn'y o Angev a llwgyr . ac anoddev **144** hyn a vo [m]arw nev a lado dyn nev a llykrer ny cheffir hwnw byth [y]r hyt yr holer. Am hyny y gwnaethpwynt gwerth k'yauly pe[th] a vo marw o weithret dyn ac am na chair y [pe]th dracheuyn y telir y werth. Am hwnw y may vn o tri ffeth [k]yaul ae gwadu nas lleassawd . ae talu et wyrth y da mal [y] barn k' ae wrth y damdwng ehu'[n] yr p'[er]chen'oc. Ae eturyt y [d]a yr {neb} pieuffo o byd amsser hyny. megys am lwdyn glan yyr amsser y bo gwerth ar y eneit. a gwerth ar y gic. [Tri] ffeth y daw angev idaw or a berthyn y dynyawl aruer ymwa.....o honaw. anifeil. a ffryf a Goradein. Teir ryw

anifeil.....dyn a chi a edyn a llyma arwyd may anifeil yw edyn
.....dyweit may t[ri] anifeil vn troedauc y syda hob.....

[t.161=ff.131r-anarllenadwy].....

kan darvu dywedut am angev. pethyw berchennoc. Ae a llaw
nev droet nev a dain[t] nev ac awch aryf lifuedic llyna pa ford y
divwynir a llaw nev droet

[t.162=ff.131v]nev y wascarv nev dori llestr nev aryf nev
beth kyfr.....ae gwnel talet y werth k'yaul yw berchennoc.....

.....
.....
a llyna un or t[ri] dyn a dyly kymell.....

.....Tri modd

Vn yw os e dyd y gwarch.....ysgrybyly llwgyr. Os nos y
diweddir ysgybylaryant sefa daler y dyd. Trydyd .

.....godiweder ysgrybylmwy y tal
drostynt. Sef reidrost.....eidyonmarch nev g.....nev...

.....Sef ryw eidyon Eidyonsef vyd.....y sugnaw
k' y.....

.....k⁷⁰ -diwedd

⁷⁰ Y driwad hon yn gorffen ar ffolio 92. Camrwymiad.